

Digitaliseret af | Digitised by

**DET KGL.
BIBLIOTEK**

Royal Danish Library

Forfatter(e) Author(s):	Frederik Christian Høy.
Titel Title:	<u>Christiansfeld 1773-1923</u>
Udgavebetegnelse Edition Statement:	2. Oplag.
Udgivet år og sted Publication time and place:	Christiansfeld : Bibel- og Traktatselskabet, [1923]
Fysiske størrelse Physical extent:	103 s., 9 tav., 1 kort :

DK

Værket kan være ophavsretligt beskyttet, og så må du kun bruge PDF-filen til personlig brug. Hvis ophavsmanden er død for mere end 70 år siden, er værket fri af ophavsret (public domain), og så kan du bruge værket frit. Hvis der er flere ophavsmænd, gælder den længstlevendes dødsår. Husk altid at kreditere ophavsmanden.

UK

The work may be copyrighted in which case the PDF file may only be used for personal use. If the author died more than 70 years ago, the work becomes public domain and can then be freely used. If there are several authors, the year of death of the longest living person applies. Always remember to credit the author

F. C. Höm:

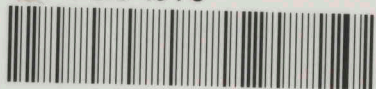
Christiansfeld.

1773 - 1923.

2. Aufl.
1923.

40^I 69, 80

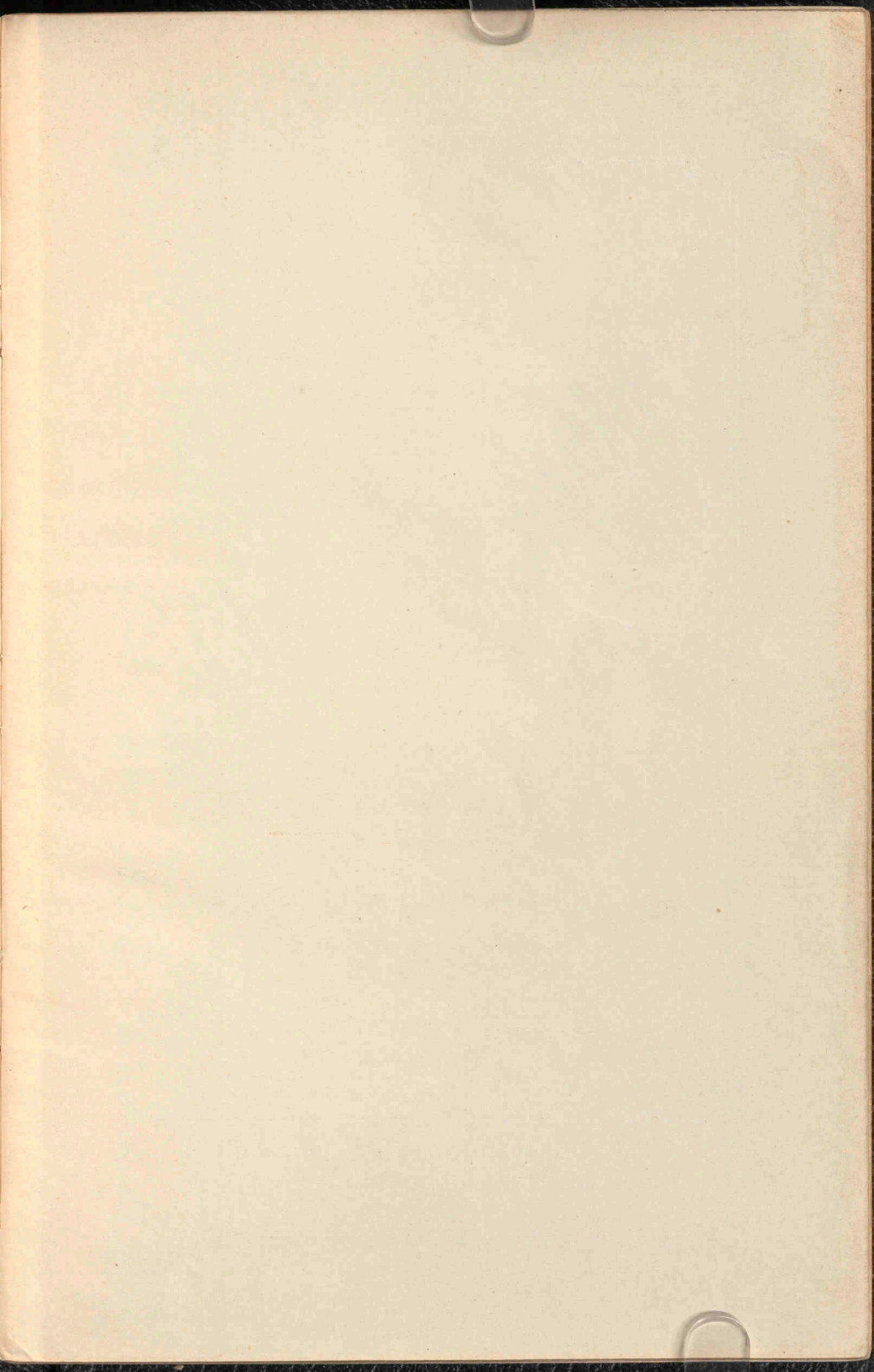
DET KONGELIGE BIBLIOTEK
DA 1.-2.S 4018°

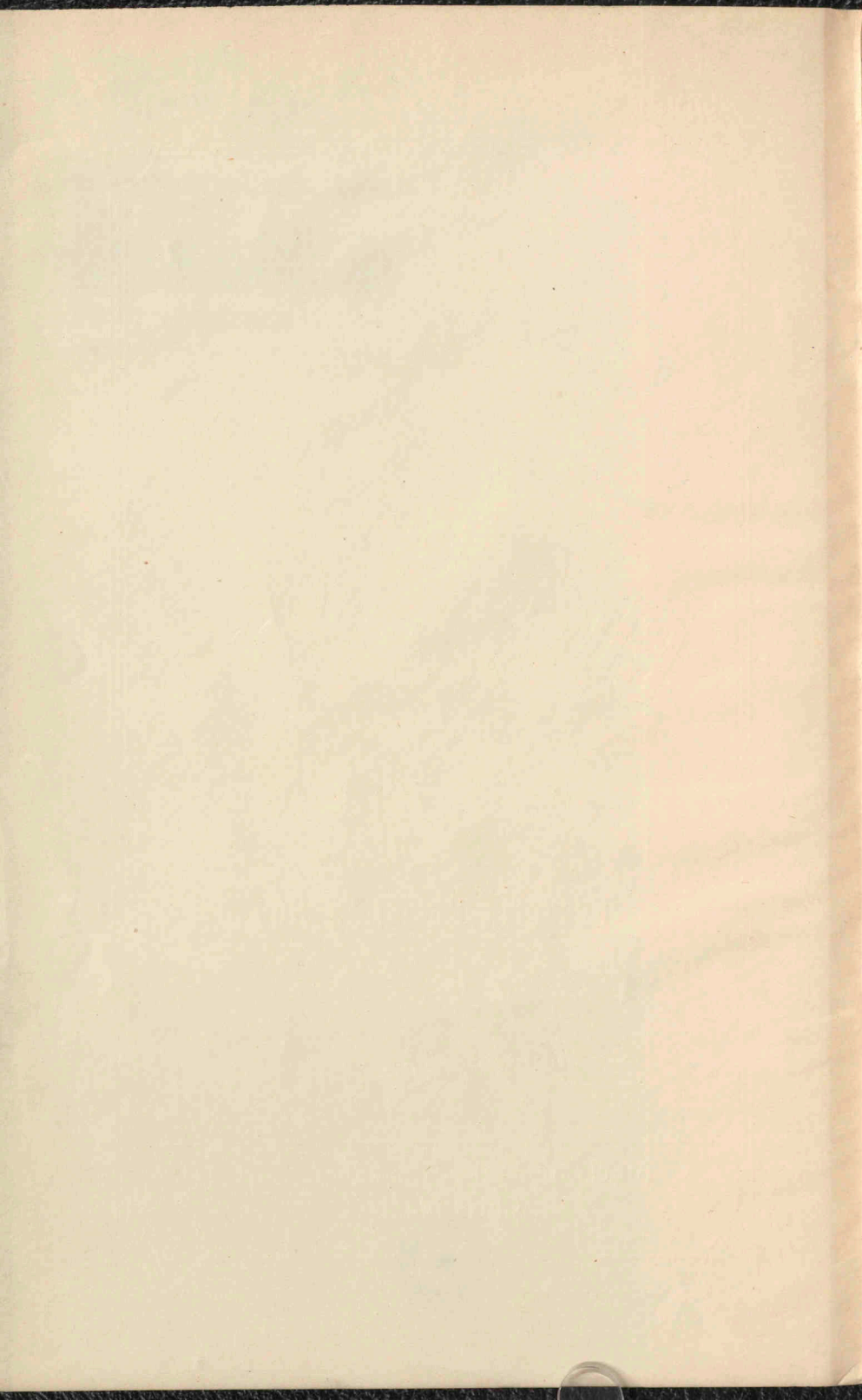

1 1 40 1 8 00972 8

+ rex

2 Oplag

2 Kr.

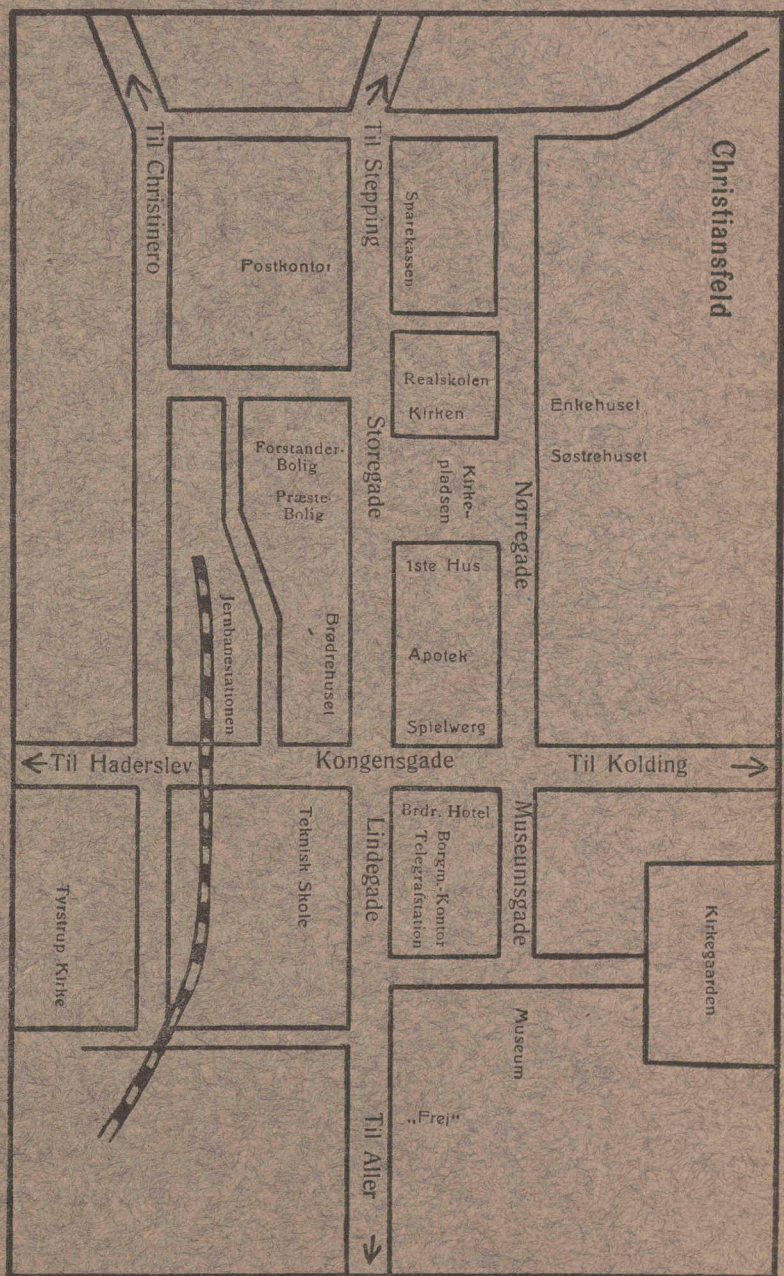
Christiansfeld 1773-1923

Af

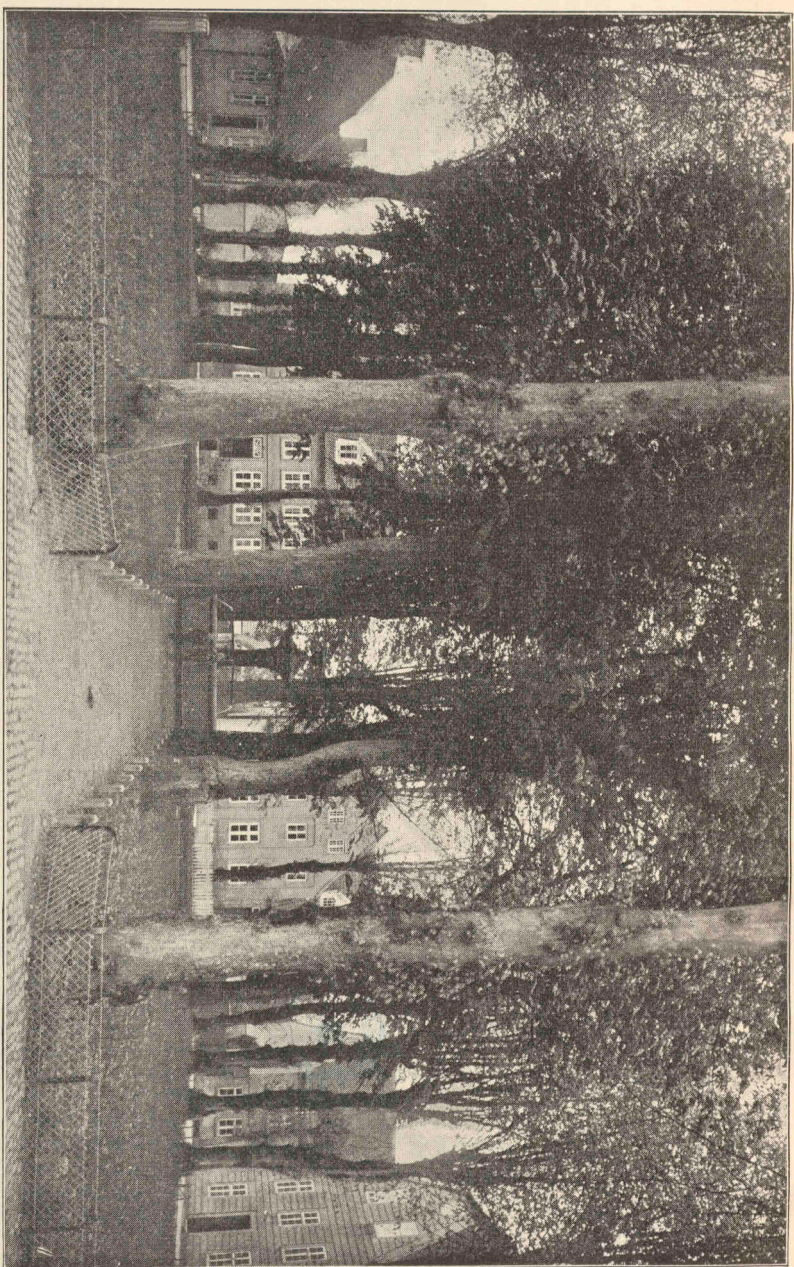
Frederik Christian Høy

1923 4518

Bibel- og Traktatselskabets Forlag
Christiansfeld

Første Menigheds-
hus;
nu Privatbolig.

Springvandet med de korsdannede Springbrøndsarme.
Br. Johannes Præsttoris s Hus;
nu Missionssekspektion.
Præstebolig.

Forstæderbolig.
Kirkens sydlige Fløi.

KIRKEPLADSEN I CHRISTIANSFELD

Christiansfeld

1773—1923

Indledning.

Christiansfeld, som nu har bestaaet i 150 Aar, er den ejendommeligste By i Danmark. Dens Historie rækker egentlig tilbage til 1467, da evangeliste Mennekter i Böhmen og Mähren, det nuværende Tjekkoslavaki, efter Johan Hus's Martyrdom paa Baalet samlede til den saakaldte Brødrforening (Unitas fratrum). Denne evangeliste Brødrforening talte i det 16. Aarhundrede 70 000 Medlemmer, men gik omtrent til Grunde under Katolikernes Forsølgelser og Blodbadet paa Raadhustorvet i Prag 1621. Spredte Nester byggede 1722 Brødrkolonien Herrnhut paa Grev Zinzendorfs Gods i Sassen. Og denne fornøiede Brødre menighed anlagde

1773 Brødrkolonien Christiansfeld.

Brødre menigheden omfatter nu fire Unitetsprovinser: Fastlandet, England og Amerika N. og S. med 198 Menigheder og 52 000 Medlemmer.

Efter sin Forfatning er Brødrkirken en statsfri, konfødereret Synodalkirke, hvis øverste Ledelse er Generalsynoden. De enkelte Unitetsprovincers Ledelse er Provindsialsynoden, der vælger Unitetsdirektionen til at forestaa Ledelsen mellem Synoderne. De enkelte Menigheders Ledelse sker gennem Menighedsraad (Ældsteraad).

Brødre menighedens Lære er den samme som den evangelist lutheriske Kirkes. De gudstjenestelige Former med rig Liturgi etc. ønskes holdt i Eighed med den første kristne Kirkes. Menighedens mandlige Medlemmer kaldes Brødre, de kvindelige Søstre.

Brødre menigheden har foruden et omfattende Kirke-, Skole-, Opdragelses-, Diakoniske- og Indre Missionsarbejde i den gamle Kristenhed en betydelig Hedningemission, som strækker sig til alle de fremmede Verdensdele. For Tiden er en 400 Missionsarbejdere fordelt paa 12 Missionsmarker med godt 100 000 døbte. I Missionsens Folkeskoler undervises 33 000 Elever. Missionsbudgettet er paa 4-5 Mill. Kr. aarligt. Der er for Tiden 12 Danstere i Brødre missions Tjeneste.

Billederne her i Skriftet er for største Parten Optagelser foretagne af Niels Ebbesen, Christiansfeld.

Rundgang i Christiansfeld.

For hvem, der kun har lidt Tid, anbefales følgende Tur:
Kirkefalden, Søstrehuset, Museet og Kirkegaarden.

Christiansfeld set fra Søstrehusets Have.

ud fra Hotellet, kan der drejes til højre. Paa højre Haand ligger da Brødremenighedens gamle Handelshus,
Spielweg & Co.

Til venstre

Brødrehuset og Teknisk Skole
i Kongens Gade. Lige overfor Brødrehuset ligger
Apoeket.

Vængere fremme i Søndergade er den stemningsfulde
Kirkeplads

med de store Lindetræer og det forsarmede Springvand midt i Kors-
gangen. Oppe paa Gavlen af Huset paa Hjørnet af Kirkepladsen
og Søndergade er anbragt en oval Table, hvis Indskrift meddeler,
at det er

Christiansfelds første Menighedshus;
deri var den første Kirkefald. Grundstenen blev lagt den 1. April 1773.

Rundgangen gennem Byen kan begynde ved Brødremenighedens Hotel, hvis Vægge i de to Sale er dekorerede med gamle Billeder, Litografier og Kobberstik, som har tilhørt Kammerherreinde v. Holstein paa Fabervraagaard. I Hotellets Kestestald, kaldet Porten er god Plads for alle Slags Røretøjer.

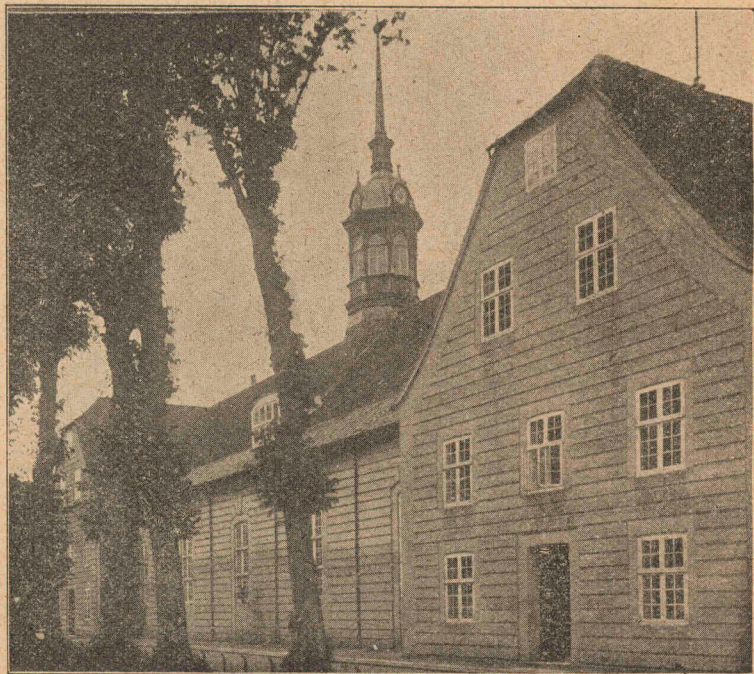
Naar man kommer

Kirken

optager hele Kirkepladsens vestlige Side. Der er noget eget smukt og betagende over den store, enkle, lyse

Kirkesal

med hvidt Loft, hvide Bæge, hvide Bænke, hvide Gardiner, hvide Pulpiturer og hvidt Orgel med lidt Forsiring i Guld. Alter findes

Kirken.

ikke. Præsten har under Gudstjenesten Plads ved Prædikebordet, som staar paa en Forhøjning midt for den ene Langvæg. Under Nadvergudstjenester, som fejres som Fællesaltergang med Fællesfang, forbliver Nadbergæsterne paa deres Plads. Nadvergudstjenesten indledes nogle Dage forud med en Forberedelsesforsamling. Ved Nadvergudstjenestens Begyndelse rækkes Haanden — Forsoningshaanden — til dem, man fibder iblandt til

Tegn paa, at hvis man i Hjertet har noget imod en Deltager, saa skal det være glemt og tilgivet. Brødet er aflange Oblater, som efter at være indviet under Nadverindstiftelsesordene brydes, bydes om, og hver faar sit Stykke, som beholdes i Haanden til alle har modtaget Brødet. Præsten siger da: Tager og æder det, det er vor Herres Jesu Kristi Legeime; og mens alle falder paa Knæ, synges Lutherverset:

Hellige, Herre Gud!

Hellige, stærke Gud!

Hellige, barmhjertige Frelsermand!

Du evige Gud!

Lad os albrig savne Trøst ud af din Korsets Død,

Forbarm dig, Herre! Amen.

Præsten iført hvid Talar vækker efter Indvielsen med Indstiftesordene Kalken til dem, der sidder yderst paa Bænkene, og den gaar da fra Haand til Haand imellem Brødbrene paa den ene Side og Søstrene paa den anden Side af Midtergangen.

Ved Nadverhandlingens Slutning giver Nadvergæsten igen sin Sidemand et Haandtryk som stille Dnske om Samsundsliiv ved Jesu Lidelses og Døds Kraft. Under det synges:

Alle vi, som her tilfammen ere,

Lægge trofast Haand i Haand

Med det Løfte, at din Død skal være

Ds et evigt Samsundsbaand.

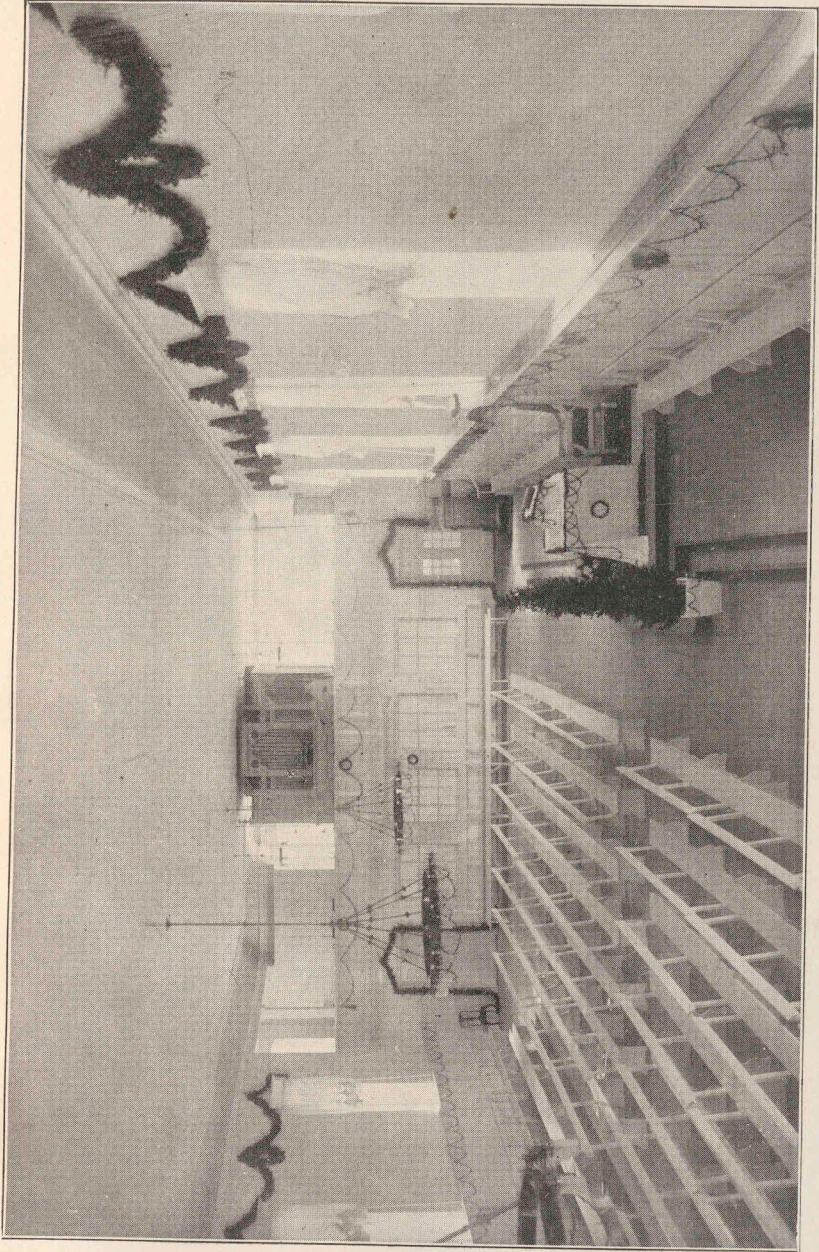
Brødremenighedens Forkyndelse har særlig lagt Vægt paa Forsoningen ved Jesu Død, paa Broderkærlighedstanken og paa Jesu Kongebud om at gaa ud i hele Verden og gøre alle Folt til hans Disciple. Brødremenighedens Salme-Samling overtræffes næppe af nogen anden. Og Schleiermacher skriver: „Der gives i den hele Kristenhed i vor Tid ingen offentlige Gudstjenester, der værdigere udtrykker ægte kristelig Fromhed og fremkalder den sikrere end Brødremenighedens.“

Daaben sker ved Prædikebordet, hvor Døbefadet hensesættes. Kærlighedsmaaltider fejres i Lighed med Oldfirtens Agaper. Medens Sangloret synger forfællige Korstykker, og der undertiden ogsaa er Vækselsang, byder Saltjenerne Rager om og serverer Te i gamle, danske Porcellænstopper.

Fastetiden, den stille Uge, Paaskemorgen, Adventstiden og Nytaarsnat fejres med særlig Højtidelighed, Orkestermusik, Korsang og lignende. I den stille Uge samles Menigheden i smaa Gudstjenester paa en halv Times Tid om Dplæsning af Lidelses-historien, ind imellem Dplæsningen synges passende Vers og Korstykker. Nadvergudstjenesten Skærtorsdag Aften og Jesu Dødsstund Langfredag Eftermiddag fejres særlig højtideligt.

Paaskemorgen ganske tidligt, noget før Solopgang, blæses der Koraler i Gaderne, mens Menigheden samles i Kirken, hvor der holdes en kort Gudstjeneste. Præsten forkynder: Kristus er opstanden! hvortil Menigheden svarer: Ja, han er sandelig opstanden! Efter et Par Salmevers og en Del af Paaskeliturgien vandrer alle i festligt Tog med Basunkoret i Spidsen ud paa Kirkegaarden, hvor Resten af Liturgien læses, og Navnene nævnes paa de Menighedsmedlemmer, der i Aarets Løb er stedt til Hvile paa Gudsageren, Danmarks mærkeligste Kirkegaard.

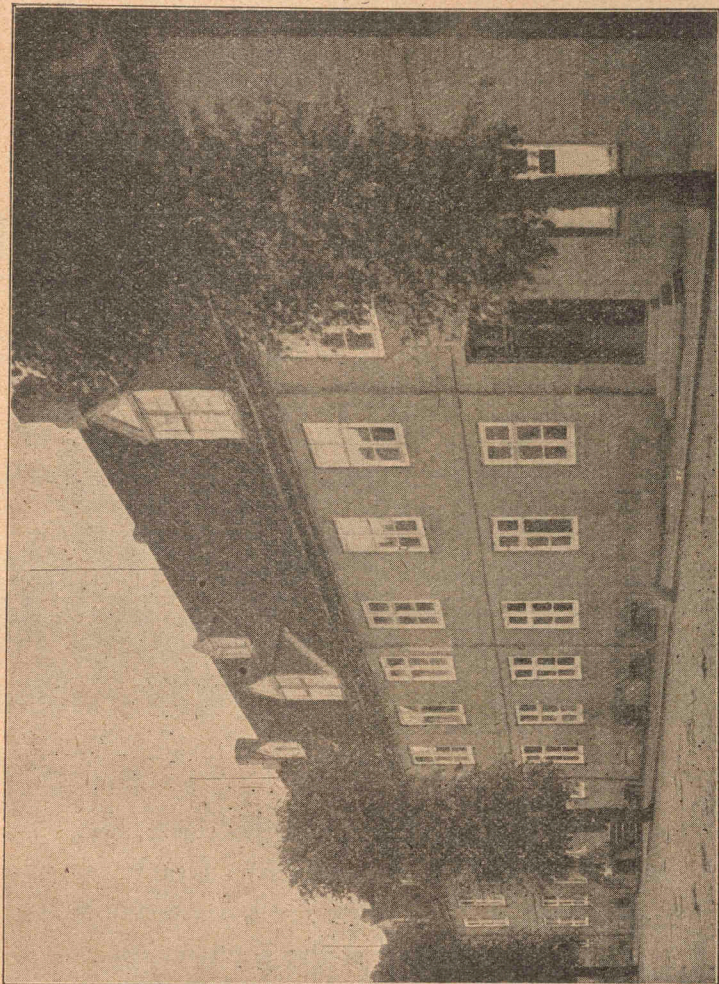
Jule n begynder i Brødbremenigheden baade herhjemme i den gamle Kristenhed og ude paa Missionsmarkerne første Adventsøndag om Eftermiddagen Kl. 5, da den voksne Menighed og dens omboende Venner med Børnene samles i Kirkerne til den saakaldte Sofiana Sang, en Betselsang mellem Korsangerne og Børnene, i hvilken Frelseren hyldes som Julens Gæst. Menigheden slutter sig med forskellige Sange dertil. Naar man kommer hjem fra Kirken tændes Adventsstjernen, en stor, sirlig forarbejdet Papirstjerne med en lille elektrisk Lampe inden i. Denne Adventstjerne lyser i Brødbremenighedens Hjem Aften efter Aften, indtil Juletræet tændes. Hver Onsdag Aften i Adventstiden samles Brødbremenigheden, smaa og store, i Kirkerne og synger Jule salmerne dels som Menigheds sang dels som Kor- og Betselsang, saadan at man Adventstiden igennem rigtig lever sig ind i Jule n. Før Soldaterne ødelagde Brødbrehusets Korsal, samlede Menigheden Julefastensdags Morgen ved Syvtiden i Brødbrehusets Korsal. De brede, rensturede Gange i det store Brødbrehus saavel som den hvide Korsal straaledede i Lys; der var dejligt varmt. Ja, alt var julefestligt fra det Øjeblik, man traadte indenfor Brødbrehusets svære Egedør. Paa Slaget Syv trak Brødbrehusets Høstjener i Snoren og ringede med Brødbrehusets Klokke. Orglet intonerede, og man havde en

BRØDREMENIGHEDENS KIRKESAL I CHRISTIANSFELD FESTSMYKKET

fort, men stemningsfuld Juleandagt sammen. Juleaften samles
saa hele Menigheden og gerne mange Venner i Kirken, som da
er smykket med tændte Juletræer placerede paa hver Side af

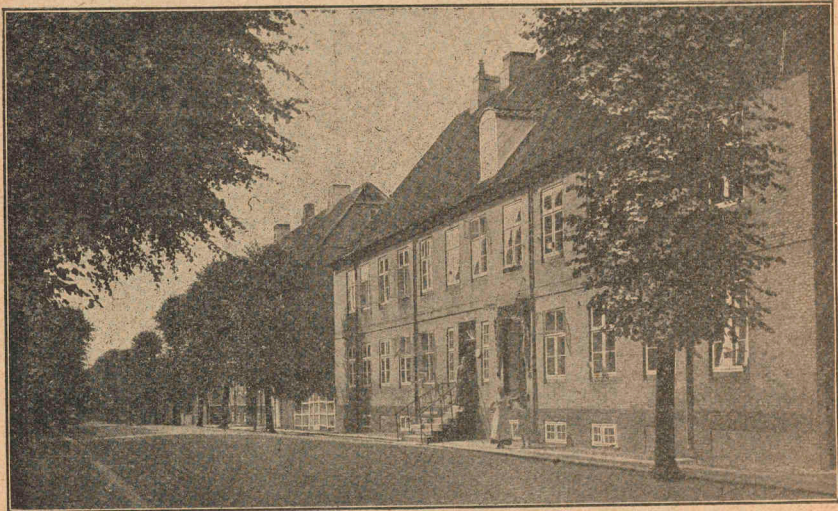
Brødrehuset.

Prædikestolen. Ved Slutningen af Juleaftenens skønne liturgiske
Gudstjeneste faar hvert Barn et tændt Vlys, som de søger at føre
brændende fra Kirken og hjem, for dermed at tænde Vlysene i
Hjemmets Juletræ.

Nytaarsaften oplæses i Kirken Menighedens Aarsberetning (Memorabilia), og en halv Time før Midnat samles Menigheden for at fejre Nyt-Aaret. I det Klokken slaar 12 rejser alle sig, Præsten afbrydes, selv om han er midt i en Sætning, og til Vasunernes stærke Lyd synges: Nu takter alle Gud. Det er et Symbol paa, at Tiden lader sig ikke holde tilbage.

Af Ugeforsamlingerne er Lørdag Aften særlig med Sanggudstjeneste med efterfølgende Bønne møde.

Kirken forevises af Førerens, der bor i Søstrehusets Portnerstue.

Søstrehuset.

Lige overfor Kirkens hellige Fløj i Søndergade ligger Forstanderboligen og lige der overfor Realskolen. Længere fremme i samme Gade findes paa venstre Side Posthuset og lige der overfor Sparekassen.

For Enden af Søndergade er — særlig en Sommermorgen — en dejlig Udsigt over Egnen.

Nord for Kirken i Nørregade ligger Entehuset, og der ved Siden af, midt for Kirkepladsen, Søstrehuset, hvis Korsal forevises ved Henvendelse til Portnerstuen i

Portnerstuen, hvor der ogsaa faas Villeder og andre Grindringer fra Byen.

Naar man kommer ud fra Søstrehuset fortsættes til venstre hen til

Brødremenighedens Museum,

som ses for Enden af Gaden. Føreren bor i Museet. Adgang 50 Ore for Voksne og 25 Ore for Børn. Grev Zinzendorfs Baaben er anbragt paa Museets Facade. Stueetagen benyttes til Brandstation. Paa første og anden Sal er Samlingerne. Øven, der staar paa Trappegangen, med det danske Baabenskjold omgivet af Elefantordenens Ræde stod før ved Søstrehusets Trappe. 3

Missionsmuseet

eller den etnografiske Samling paa første Sal findes bl. a. fra

Grønland: Kar, Krus og Bægere forfærdigede af Sten. Djenbestyrttere for Fægere og Kajakfarere. Model af Grønlander-Huse med Inventar, Slæder, Kajaker og Ronebaade. Fint forarbejdede Sælskindsdragter. Pengepunge, gr. Seddelpenge. Husgeraad og Redskaber. Hvalrostand. Hundepist. Billedbog tegnet af en lam Grønlander. Mosaikarbejder. Syv Fotografier af Brødremenighedens grønlandske Missionsstationer.

Labrador: Sneflo. Sælskindsstøj. Kvindernes Dragter, kendelige paa de lange Støber. Model af Estimoernes Vinter- og Sommerhuse. Harpuner og andre Jagtbaaben.

Alaska: Regnfrakker af Sælhundetarme. Pels af Egernskind. Pipe af Hvalrostand. Kurve af Birkebark. Stø og Støvler. Knapper og Urkæde staaret af eet Stykke Hvalrostand. Straafletter. Slæde- og Kajak-Modeller.

Surinam i Sydamerika: En Samling kunstfærdigt forarbejdede Dunke, Krukker, Vaser og Kalabasfer. Afguder. Model af Baade (Korjaler) og Bustneger-Hytter. Neger-Sparebøsse. Indianer-Fløjte. Smykker, Buer og Pile samt Træsorter fra Brødremissionens Plantager.

Australien: Koraller. Model af Skib med Sideliggere. Bommerang. Sphd. Rygsæk. Saltkrystaller. Australnegrenes Fyrtøj.

Sydafrika: Sølplanter fra Kap. Muslinger. Kap-Blomster. Kafferhødingen Zibis Spadsereftok. Kafferpibe. Ser-

Døyer=Sabel. Kinesiske Penge med Hul i. Spisepinde. Mandarin=Hue. Kalmukshabdel.

Øst=Centralafrika: Løve. Barttøj. Haandvævede Sjaler og Tøjer. Snustobakslaster af Træ og Bambus. Flodhestpist. Baaben. Kunstfærdige Kurvearbejder og Smykker. Spise-redstaber.

Billeder af Missionærer, Brødrekolonier og Missionspladser samt Dyr, Fugle, Fisk og Planter fra de fremmede Verdensdele. Papegøjeskilt, Kristus=Hæve=Fisk, Krokodilleæg, Skildpaddestaller, Tænder af Savfisk, Fuglereeder, Slange- og Leopardskind, Strudsæg, Rygrad og Gebis af Hajfisk, flyvende Fisk, Biller og tropiske Frugter.

Folkemuseet:

Kammerherreinde v. Holsteins Portechaise (Bærestol), Rustninger, Malerier fra Faberbraagaard, Potaler, antike Spejle, Møbler, Københavns- og Mejsener Porcelæn. Billeder fra Krigsaarene 1848—49—50 og 64, Københavns Bombardement 1807. Robberstit af de danske Konger lige fra Sagtongerne Dan, Uffe, Skjold og op til den nyere Tid. Haderslev By fra Aarene 1585, 1821 og 1835. Sybord, Marmorkonsol, Hovedvandsæg, Smykkestrin, Spænder og gamle Guldbroberier. Mønter (fra Erik Slippings Tid). Medaljer. Et ægte Daguerre-Fotografi lavet i Paris. Læderpengetat med Vaas. Børneporcelænsstel fra 1770, samt gamle morsomme Træ-Former til Ragebugning. Grindringer fra danske Kongers Besøg i Christiansfeld. Baaben. Harpe. Pengefedler. Vyskroner før anvendt i Kirkesalen. Plebisicit-Frimærker og Tjenestefrimærker samt Bekendtgørelser og Fotografi af Kommissærerne i den Slesvigke internationale Kommission. Billeder af forskellige Brødrekolonier. Fotografier af Christiansfelds Borgere gennem 150 Aar. Tegninger af Kæmpehøje, en Del Stenøfser, Mejsler, Hamre etc. fra Omegnen af Christiansfeld. Granater og Kugler fra Dybbøl. Gammel Egetræskiste fra Trediveaarskrigens Tid. Billeder af Byer, Slotte og Herregaarde i Hertugdømmerne. Bibler, Breve, Oplæg og Bøger (Dandwerth: Typografi med Kort over Hertugdømmerne fra Aar 1652).

Kirkegaards Alleen.

Den smukke Vindeallé til højre, naar man kommer ud fra Museet, fører hen til

Brødremenighedens ejendommelige Kirkegaard

(Subsageren). Over Egtræsindgangsporten staar med Guldb i Blaat: Det saas i Forfrænkighed, — og paa Bagsiden, som man ser, naar man er gaaet ind gennem Laagen: Det oprejstes i Uforfrænkighed. Der er en egen Fred over denne Kirkegaard, den kommer af den gennemførte Enshed og Lævelighed; rig og fattig begravet her ens. Over den oprindelige gamle Kirkegaard, hvis Gravsteder er urørte gennem de 150 Aar, er to Vindealleer plantet i Kors. Siden er Kirkegaarden udvidet, og til de fire oprindelige Firkanter er føjet to Firkanter med de nyere Gravsteder; der er saaledes kommet en ny Alleeplantning til. Naar disse Lindetræer, hvoraf de om den gamle Kirkegaard er 150 Aar, regnes fra, findes der ellers ikke nogen Plantning; ikke Hegn mellem Gravene, ikke Sørgetræer, ingen Buxbom, ingen Roser, ingen plantede Blomster. I lange lige Rader ligger Gravene der. Man kender ikke til Familiegravsteder; Brødremenigheden er een Familie. De, der hviler der, hviler mellem Søstene. Gravene graves ikke om, men forbliver urørte fra Sekel til Sekel. Til venstre for Midtgangen, regnet fra Indgangsporten, hviler Brødrene, ved den anden Side Søstrene. Hver Grav er smykket med en flad Sten med Indskrift, som vender mod Ost, saadan at Solen ved sin Dpgang skinner paa Navnene. Selve Gravstenen er gerne af Marmor eller Granit, hvorimod det skraa Underlag er af Mursten og Kalk. Efterhaanden smuldrer Underlaget bort, som det ses paa den gamle Kirkegaard, og selve Gravstenen kommer da til at ligge fladt paa Jorden. Læser man Indskrifterne, bemærkes snart, at her hviler Mennesker, der er kommet fra alle Verdensdele. Længst til Vest, altsaa til venstre for Indgangen findes Krigergravene, hvor 120 faldne Soldater hviler; lige overfor mod Ost staar et Windesmærke over otte Brødre, der faldt i Verdenskrigen.

Kirkegaardens foreste fire Felter er taget i Brug paa een Gang. Medlemmerne af de forskellige Kor (Egteskønlige, de ugifte Brødre og Søstre saavel som Børnene) har da faaet hver sine Rækker. I den Firkant til venstre findes efterstaaende, hvis flitsagtige Biografier bidrager til Christiansfeldts Historie.

Pastor Prætorius.

Johannes Prætorius er født i København den 20. Oktober 1738. Hans Forældre var begge troende Menneſter, der hørte til Brødreſamfundets Venner. Johannes blev derfor ſammen med ſin ældre Broder ſendt til Brødreſamfundets Koſtſkole i Marienborn. I Auguſt 1751 blev han optaget i Menigheden. Allerede ſom Børn havde han blandt ſine Omgivelſer været et levende Vidneſkbyrd for Frelſeren, men flere Gange havde Kærligheden til Jeſus tabt ſig; i Sommeren 1745 blev han imidlertid udelst Frelſerens Ejendom. Efter at have ſtuderet ved Brødreſamfundets teologiſte Seminarium i Warby, blev han 1765 ordineret og kaldet til Skoleinſpektør og aandelig Hjælper for Brødreſamfundet i Neuwied, 1766 ansattes han ſom aandelig Plejer for Brødreſamfundet i Warby, og 1770 blev han anden Præſt i Gnadau. Da den danſke Regering 1771 opfordrede Brødreſamfundet til at grundlægge et Etabliſſement i de danſke Lande, overdroges det Paſtor Prætorius at udvælge en paſſende Plads og forhandle om den kongelige Konceſſion. Han medvirkede ved Thyſtrupgaardens Køb og blev 1772 udnævnt til Præſt for Brødreſamfundet i Chriſtiansfeld. Her byggede han ſit eget Hus midt for Kirkepladsen. Januar 1773 blev han viet til Søſter Marie Jenſen fra København. Under en farlig Sygdom 1774 gav han vel ſit Embede fra ſig, men vedblev dog, omend i ſtor legemlig Svagthed, at tjene Brødreſamfundet i Chriſtiansfeld til ſin Død den 12. December 1782. Hans Fader, Konferensraad Lorenz Prætorius, boede hos ham her i Chriſtiansfeld fra 1779 til han hjemkaldtes et Aar før Sønnen.

Konferensraad Prætorius.

Lorenz Prætorius er født i Burkal ved Lønder den 27. November 1708. Da han var fire Aar gammel miſtede han ſin Moder, og hans Fader, der var Degn i Burkal, ſendte ham da, otte Aar gammel, til Bedſtefaderen, der var Præſt i Dagebøl og ligesom Faderen en gudfrygtig Mand. 1719 kom han hjem igen, men 1720 blev han ſendt til Faderens Søſter,

JOHANNES PRÆTORIUS

Præst i Christiansfeld fra 1773 til 1782.

en Apotekerfrue i Slesvig. Hun lod ham undervise af Præsten ved Johannesklosteret. Men i Slesvig kunde han ikke holde ud at være, drog derfra stiltiende hjem og blev undervist af en Slægtning. 1724 blev han Skriver hos Bysekretæren i Tønder, men da han stadig bad sin Fader om at komme til København, gav denne efter. 1725 kom han til Hovedstaden og blev Skriver hos kongelig Renteskriver Holsi, der var en troende Mand. Lorenz Prætorius havde været vakt siden Konfirmationstiden, men først i 1733, da han traf sammen med en Del Brødremissionærer, der skulde til Sct. Croix, blev han omvendt og vis paa sine Synders Forladelse. Den 26. August 1735 viedes han til Marie Gæsteb. Den 14. September 1739 holdt han og tre Venner i København Kærlighedsmaaltid paa Brødrevis, og ved den Lejlighed grundlagdes Brødresocietetet i København. Paa en Rejse 1741 blev han den 22. Juli ved en Fest i Marienborn, hvor ogsaa Zinzendorf var til Stede, optaget „til Frelserens Tjeneste“ i Brødremenigheden, og fra 1744 til 1762 var han Leder af Societetet i København. 1760 udnævnte Kongen ham til Kammerraad og Sekretær i det nye Vestindiske- og Generaltoldkammer. Derved fik han saameget Arbejde, at Brødrene Crøger, Briant og Søster Marie Hansen maatte kaldes til Ledelsen af Societetet i København. 1766 udnævntes han til Justitsraad og fik 1771 Plads i det tyvende Kammer, som Struensee var Chef for. Blandt høje og lave bekendte han sig som Ven af Brødremenigheden, hvilket ansaaes som noget forsmædeligt. 1771 opfordrede Regeringen gennem ham Brødremenigheden til at anlægge en Brødremenighed i Danmark. 1773 udnævntes han til Statsraad og 1776 til Konferensraad og blev samtidig Medlem af Finanskollegiet. 1778 fik han under særlig kongelig Gunst Lov til at fratænde sit Embede og rejse til Christiansfeld, hvor han boede hos sin Søn til 23. August 1781, da en Tubertulose endte hans Liv.

Diasporaarbejder Kastenhuber.

Johann Georg Kastenhuber er født den 22. September 1711 i Rubenheim ved Weihsenburg som Søn af lutheriske Forældre, og blev som saadan opdraget i den lutheriske Tro. 13 Mar

gammel gif han første Gang til Alters og følte ved denne Lejlighed den Helligaand arbejde kraftig paa sig, men det svandt kort efter, da han kom i Væverlare. 1734 blev han ombendt under en Prædiken, da han arbejdede som Svend i Würzburg. 1735 rejste han til Augsburg, hvor han fandt Trosskaller, men intet Arbejde og drog derfor videre til Ulm, hvor han fik Arbejde hos en troende Mester. Her samlede han med et halvt Hundrede Mennesker om Guds Ord; da det imidlertid blev forbudt, besøgte han dem i deres Hjem og hjalp dem med deres aandelige Anliggender. 1741 rejste han til Brødremenigheden Herrenhaag, hvor han den 6. Januar 1742 blev optaget i Menigheden og den 5. Juni 1743 viet til Anna Dorthæa Müllerin. Nu begyndte der for Raftenhuber et endnu mere uroligt Kjselsiv, idet han blev sendt fra Sted til Sted i Brødremenighedens Tjeneste, indtil han 1767 blev kaldet til Slesvig og Holsten som Diasporaarbejder med Bopæl i Stepping Præstegaard. Diasporaarbejderne opholdt sig gerne otte Dage i hvert Samsund, og holdt da Forsamlinger i Hjemmene og en Mængde Husbesøg og Sygebesøg. Baade Raftenhuber og hans Hustru har maattet lide meget under Sygdom og tillige store Bekymringer, som deres Spøner voldte dem. Da Kræfterne blev for faa til Diasporarejselivet, bosatte de sig i Christiansfeld, hvor Raftenhuber efter et selvfornegtende Liv i sin Frelser's Tjeneste fik Hjemlov den 7. November 1780.

Sognepræst Rastrup.

Jørgen Georg Rastrup er født den 22. Januar 1708 i Vesteregede ved Næstved paa Sjælland. Fadren, der var Godsinspektør paa Gisselfeldt, døde fem Aar efter Sønnens Fødsel. Moderen flyttede da til Kolding, hvor Rastrup i 20 Aar var knyttet til Latinskolen først som Elev og siden som Lærer. Faa Aar efter sin Konfirmation blev han ombendt, og paa Opfordring forkyndte han da ofte Guds Ord fra Prædikestolen, derved blev han arg udstreget blandt Folk. Da i 1738 Sognepræst Schumacher i Stepping døde, havde Rastrup som ældste Kandidat i Kolding den første Ret til at faa Embedet. Denne Ret overlod han imidlertid til den næstfølgende; men en Del Beboere sendte en

Deputation til København og bad om at faa Rastrup, og det skete. Svagelig af Helbred og med et blødt Sind stod han ængstelig overfor sin Gerning og var derfor glad ved Brødre-
menighedens Udsendinge, der kom og hjalp baade ham og hans Menighed. Brødre-
menigheden havde Rastrup lært at kende paa en Rejse til Herrnhag i 1743. Hans Præstegaard i Stepping var som et Herberg, ofte var det hele Hus omdannet til Sove-
plads for Gæster. Nogle Sognekfolk mente derfor, Præsten vilde

Kirkegaardsporten.

spille bankerot; men Rastrup erfarede, at Gud velsignede hans Indtægter, saa han kunde dele sit Brød med Herrens Venner og de mange, der kom og længtes efter Fred med Gud. 1745 fik Diasporaarbejder Graßmann sit Standkvarter i Præstegaarden. Det er om ham, det hedder, at han er „respekteret og æret som en Fader i det hele danske Land.“ Hver Søndag Eftermiddag var der

Møde i Præstegaardens Storstue eller i Sognets Bøndergaarde. Nadverbordet søgtes flittigt; og særlig ved Pinsetid kom Folk langvejs fra, helt fra Ringløbing, Ribe, Tønder og ovre fra Fyn. Iblandt dem var gerne bekymrede Sjæle, der kom for at blive hjulpet til Rette. Breve, som angik Guds Rige og Sjæles Frelse, veksledes der mange af. Rastrup og ni andre Præster kom ofte sammen for at opbygges med hverandre, og han og Diasporaarbejderne (Zeisberger, Pföhl, Green og Raftenhuber), der boede hos ham, tog ogsaa ofte Del i lignende Sammenkomster paa Fyn. Stepping Præstegaard var til stor aandelig Velsignelse for Sogn og Land og var med. til at forberede Jordbunden for Brødrekolonien Christiansfeld.

Rastrup var gift tre Gange, først med Christine Niss fra Frørup, de blev viet den 20. December 1741; men hun døde allerede den 18. Maj 1742. 1746 blev han gift anden Gang i København med Marie Birk. Den 5. April 1753 døde ogsaa denne hans anden Hustru, og Aaret efter, den 3. December 1754 giftede han sig med sin tredie Hustru, Anna Fog. Hans Svoger var Diasporaarbejder Gert Hansen. 1776 nedlagde Rastrup sit Præsteembede i Stepping, hans Efterfølger blev Niels Mygind. 1777 byggede han Ejendommen Ost-Kvarter Nr. 29 her i Christiansfeld. Samme Aar flyttede han her til og levede sammen med sine lære ni „lykkelige Sabbats-Aar“. I disse virkede han dog saa meget hans Præster tillod ved her i Byen at holde en Del danske Gudstjenester og Forsamlinger, der var synligt velsignede af Gud. Den 8. Januar 1786 fik han Lov til at gaa bort til den Herre, han med alt havde tjent saa afgjort i sit Liv.

Pastor Frühauf.

Johan Frederik Frühauf er født den 3. April 1729 i Gotha, hvor hans Fader var Raadmand og Forstander for en geistlig Stiftelse. Han mistede tidligt begge sine Forældre og blev opdraget hos Slægtninge. 1749 rejste han til Zena, hvor han fik sin akademiske Uddannelse, og her lærte han Brødrepræsten Joh. Friedr. Reichel at kende. Da han havde fuldbendt sine Studier, fik han Plads som Huslærer hos General-Superintendent Löw,

og 1754 blev han Præst i Brødbremenigheden i Neudietendorf, hvilket Embede han imidlertid maatte frasige sig 1779 paa Grund af Sygdom. Han kom sig imidlertid og tiltraadte den 12. Februar 1784 Gerningen som Præst i Christiansfeld, og den 29. Marts samme Aar blev han viet til Entefru Maren Prætorius, født Jensen. Den 19. Maj 1799 holdt han sin sidste Prædiken, og hans Kræfter aftog stadigt, indtil han den 24. Juni 1799 fik Hjemlov. Følgende Træk er karakteristisk for Manden.

Ikke langt fra Christiansfeld var der den Gang en *)Marksti, som blev meget benyttet; men dette var Markens **)Ejer imod. Han havde forbudt al Færdsel der; men forgæves. Herover blev Landmanden rigtig ærgerlig og besluttede nu at gennemprygle enhver, der betraadte hans Mark. En Aftenstund bevæbnede han sig med en Knippel og lagde sig paa Lur bag et Hegn. Det varede heller ikke længe, før der kom en Herre ad Stien ind over Marken. Det blev Landmanden var, men blev bestyrtet ved at se denne Herre folde sine Hænder og høre ham bede hjerteligt om, at Gud dog i Naade vilde fresse Ejeren af denne frodige Mark og gøre ham lykkelig og salig for Jesu Blods Skyld. Den spadserende Herre fik Lov til at gaa uforstyrret videre; Landmanden bag Hegnet var bleven helt underlig til Mode. Stoffen var faldet ham ud af Haanden. Han sank i Rnæ, Taarerne trillede ned ad hans Kinder, og han maatte nu bede Gud om at faa det saaledes, som denne Mand havde det.

Da Landmanden kom hjem, mærkede hans Hustru straks, der var sket noget underligt, og spurgte derfor, om han havde faaet fat i En. „Nej!“ svarede Manden, „men En fik fat i mig.“ — „Hvordan det?“ spurgte Konen, „Du kunde dog værgе dig!“ — „Jo, det er sandt“, svarede han, „men den Mand, der kom, var stærkere end jeg; thi han brugte et andet Vaaben.“ Han maatte nu fortælle hele Begivenheden og søjede til, at han var en stor Synder, og at de begge vilde gaa fortabt, hvis det ikke blev anderledes med dem; hvilket Konen ogsaa maatte sande. Snart fik de at høre, at den omtalte Herre var Pastor Friiauf

*) Stien gik fra Hjørnet af Realkolens Have over Marken og Aaen til den saakaldte Landejendom „Grøbsjet“.

**) Chr. Jensen boende ved Tyrstrup Præstevej i Landstedet, det senere „Espjhus“.

fra Christiansfeld, og baade Manden og Konen besluttede at gaa til ham for at spørge om Vejen til Saligheden.

Broder Fröhauß hød dem hjertelig velkommen. Der blev meget at spørge om, at undres over og at takke for. Det varede ikke længe, før Landmanden og hans Kone trængte igennem den snævre Port og kunde bevidne, at Gud endnu havde Magt paa Jorden til at forlade Menneskenes Synder.

General-Krigskommissær A. von Hein.

General-Krigskommissær A. v. H e i n er født den 28. Marts 1766 paa et af sin Onkels Godser i Nærheden af Benzlin i Mecklenburg. Hans Fader, Vincent v. Hein, var Major ved den holstenste Grenaderbrigade i St. Petersborg, men blev under Revolutionen mod Peter III. landsforvist og drog til Mecklenburg, hvor han indgik Egtekab med en ligeledes landsforvist russisk Hofdame, født van der Lauchen. Godt 11 Aar gammel blev A. v. Hein Page ved Hoffet i Neustrelitz, hvor han, 15 Aar gammel, blev konfirmeret af Hofpræsten. Da Pagetjenersten hørte op, traadte han ind i det slesvigke Kavalleri-Regiment som Volontær, blev faa Aar senere Officer og Regimentets Adjutant. 1788 deltog han i Kronprinsens Følge i Felttoget til Sverige. Efter Felttogets Slutning blev han ansat i Husar-Regimentet, men da to Eskadroner af dette Regiment opløstes, traadte han atter ind i det slesvigke Kavalleri-Regiment som Premierløjtnant og blev attacheret Prins Carl som General-Adjutant-Løjtnant. Fra Slesvig rejste han til Kiel for at høre nogle Forelæsninger paa Universitetet, men maatte snart vende tilbage og blev atter ansat ved Husar-Regimentet, hvor han skulde hjælpe en prøjsk Major med at danne en Ulan-Eskadron; ved denne Lejlighed blev han forfremmet til Ritmester. Garnisonen var i Røge. 1793 lærte han Majorens daarlige Karakter at kende og nægtede siden at modtage denne Mand's Befalinger. For ikke at skulde vende tilbage til Røge bad han om Tilladelse til at gaa i udenlandst Tjeneste. Tilladelsen gaves ham, og undervejs fik han hos Prins Carl en anbefaling til Kurfyrsten af Hessen-Cassel. Anbefalingen skaffede ham Plads som Jæger-Officer i de hessen-casselste Tropper.

Det var under Krigen i Nederlandene 1794. Medens Kurfyrsten af Hessen 1795 underhandlede med Franskmændene, forlod v. Hein Hæren og vendte tilbage til Danmark, hvor han blev afkommanderet til København for der at grundlægge en Eksercerstole for Husar-Regimentet. Den 1. April 1797 giftede han sig med Frøken Christiane Frederike Grandjean, bosatte sig i Jægersborg ved København og oprettede der nævnte Eksercerstole. Fra 1805 til 1807 var han med Husarerne i Holsten, hvor han blev saaret, saa han ikke kunde fortsætte sin Løbebane. Derefter var han i 14 Aar Civil-Embedsmand i Rolding og senere Godsejer til 1834, i hvilket Aar han bosatte sig i Christiansfeld. Her blev han omvendt og levede efter sit eget Udsagn den skønneste Del af sit Liv. Han hjemkaldtes den 29. Januar 1845.

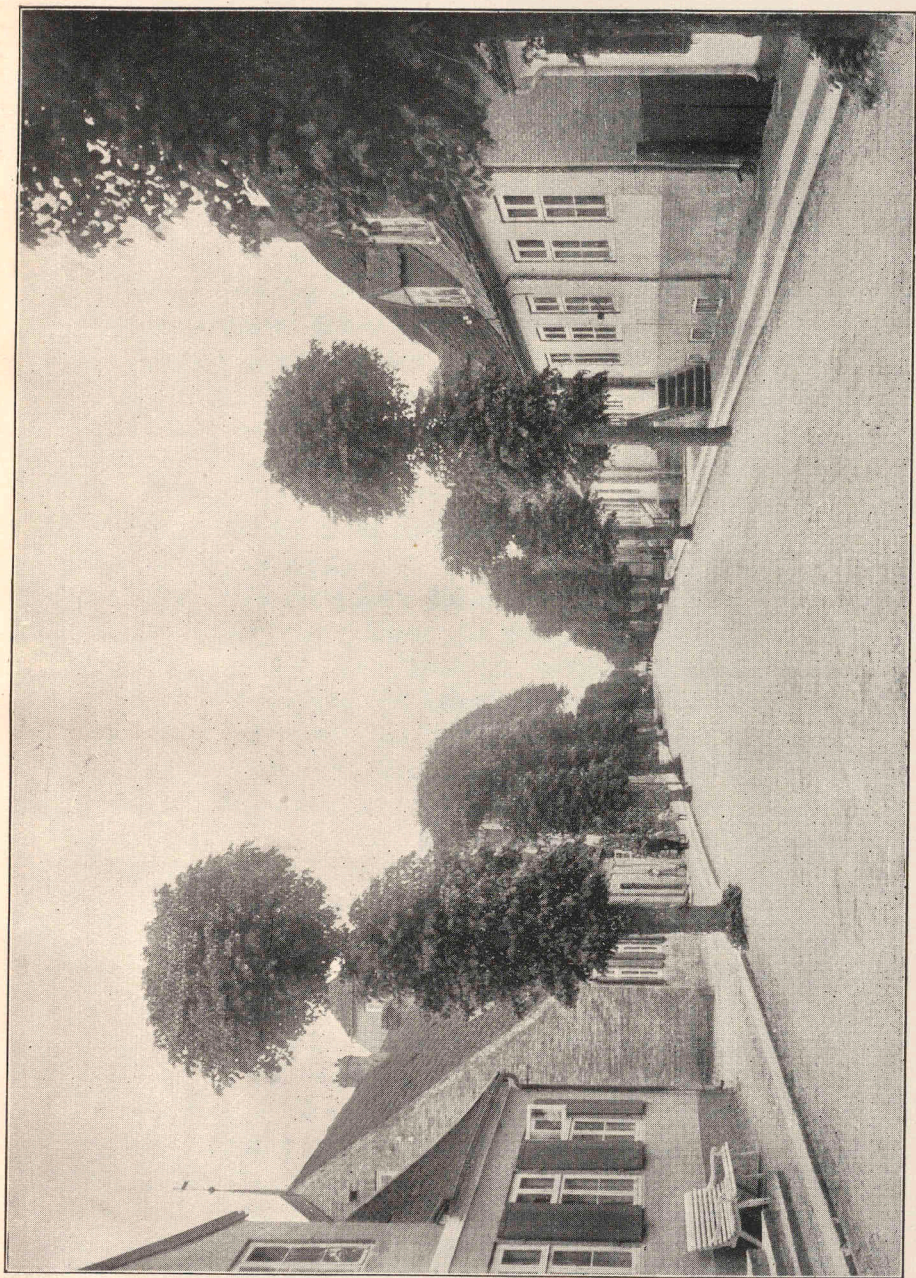
Læge Møller.

Dr. med. Niels Møller er født den 1. September 1769 i Hjerting ved Varde, hvor hans Fader var Toldinspektør og en Ven af Brødre-menigheden. Sin første Skoleuddannelse fik han i Drenges-Pensionatet i Christiansfeld. Da Faderen vilde, at han skulde være Præst, kom han 1783 til Brødre-menighedens Latinskole og 1788 paa Brødre-menighedens teologiske Seminarium i Niesky i Ober Lausitz. Da han imidlertid selv hellere vilde være Læge, fik han ogsaa Lov til det, og begyndte 1791 sit Studium ved Universitetet i Wittenberg. Allerede den Gang var han ombendt. 1792 rejste han til Jena, hvor han 1793 tog Graden som Dr. med. og rejste da til København, hvor han paa Frederiks Hospital fuldendte sin praktiske Uddannelse. Paa Opfordring af Brødre-menighedens Direktion bosatte han sig 1795 som Læge i Christiansfeld, hvor han 1797 og 1806 byggede Tjendommene Vest-Kvarter Nr. 17 og 18. Den 27. Juni 1797 holdt han Bryllup med Ane Nikoline Arboe. Efter hendes Død giftede han sig 1821 med Elisabet Margarethe Rjørboe.

Dr. Møller var et ædelt og kærligt Menneske med en Karakter uden Egennytte og Falskhed, et sandt Guds Barn, for hvem Menneskesjæles Frelse var den alvorligste Sag. I sin Praksis talte han ikke blot med Patienterne om den legem-

lige Sygdom og om Døden, men ogsaa om den aandelige Sygdom og Lægedom for Sjælen. „Jeg maa paa ingen Maade," sagde han ofte, „lade den døende ligge i sin Sikkerhed, men maa med Forsigtighed og Kærlighed sige ham, hvem der kun kan bestaa for den levende Gud." Han blev en Hjælper til ikke faa Sjæles Frelse, „og mange af sine Patienter blev han en Hjertensven." Skrev han Breve, forsøgte han ikke at tilføje noget om det ene fornødne. Paa den Maade blev han 1832 en Lærer i Rustrup til stor aandelig Hjælp.

Dr. Møller troede, derfor vidnede han, og han selv var ikke bange for Døden. Da han den 13. Januar 1837 pludselig blev syg, og det dog ikke saa ud til, at Sygdommen var farlig, meddelte han alligevel en Ven, at han snart skulde gaa herfra, og til sin Svigerfader, Br. Andr. Fr. Rjørboe, der laa paa Dødslejet og den 22. Januar gik salig hjem til Gud, sagde han: „Vi ses snart igen; om saa Dage følger jeg dig!" Hans Sygdom tog til og blev meget farlig. Lægerne fra Haderslev havde bedt om at maatte behandle ham. Disse takkede han om Aftenen den 31. Januar for al den Møje, de havde haft med ham, men han bad dem tillige om ikke at komme den følgende Dag; „thi i Morgen er jeg hjemme hos Gud," sagde han, hvilket hans Kolleger dog ikke vilde tro. Da de var draget bort, blev efter den syges Døds Betsignelsen lyst over ham, og man sang flere Salmevers. Natten igennem var han noget urolig. Om Morgen den 1. Februar talte han med sin Hustru blandt andet om, hvor lykkelig han var over, at alle hans Synder var ham forladt, og at Jesus endnu i denne Morgenstund vilde komme og hente ham hjem; men hun maatte ikke græde. Til Slutning bad han hende om at hente nogle Venner og Bekendte, som han navngav, for at han kunde tage Afsted med dem. Den ene af disse bad han hjertegribende om dog at overgive sig til Jesus paa Naade og Unnaade; thi kun paa denne Naade kunde han faa Fred med Gud. Da han havde sagt dem alle Far vel, greb han sin Hustrus Haand og sagde: „Nu har jeg 10 til 15 Minutter tilbage. Jeg har endnu dig og min kære Frelser!" Det var hans sidste Ord. Han sov ind og gik hjem til sin Herres Glæde.

H. Iversens Eiendom, hvor Dr. Møller
og senere Chr. Gormsen boede.

STOREGADE I CHRISTIANSFELD

Sæbekogeriets Facade.

Pastor Holm.

Niels Johannes Holm er født den 3. Marts 1778 i Sønder Farup ved Ribe, hvor hans Fader var Skræbber. Faderen flyttede til Sylt og begyndte en Handel; men da han ved Bedrageri led betydelige Tab, greb han atter til sit Haandværk. For ikke at gaa bankerot arbejdede han og hans to Sønner saa haardt, at Niels Johannes derved blev skæv. Da hans Fader flyttede til Thystrup ved Christiansfeld, lærte han Brødre­menigheden at kende og ønskede at blive optaget i den. En Ven af Brødre­menigheden, Pastor Lantrop i Thystrup, konfirmerede ham. Seksten Aar gammel tog han til Neuwied ved Rhinen, hvor han blev Medlem af Brødre­menigheden og lærte der først Hand­lemageriet og senere Lækerprofes­sionen. Ved en Visitation 1805 blev Holm tillige med nogle jævnaldrende ud­født af Brødre­menigheden paa Grund af uordentligt Liv. Han vendte da 27 Aar gammel tilbage til sin Fader og fik kort efter Arbejde hos Brødre­husets Læger i Christiansfeld.

Imidlertid havde Holm bestået sig en Del med Læsning, og da han havde gode Evner, let Nemme og var flittig, havde han tilegnet sig betydelige Kundskaber, særlig i Sprog. Det kom ham nu til Gode; han blev ansat som Lærer hos Provst Boesen i Vigerslev. Der var han i fire Aar, kom derefter til dennes Broder, Pastor Boesen i Seeft ved Kolding, og endelig i fire Aar til Pastor Mathiesen i Løjt ved Aabenraa, hvor han blev ombendt. Pastor Mathiesen udvirkede, at Generalsuperintendent Ablers eksaminerede Holm; og Udfaldet af Examinationen blev, at han kunde søge Lærerembede. Han fik flere gode Tilbud, men da han helst vilde træde i Brødre­menighedens Tjeneste, henvendte han sig til dennes Direktion, der da ogsaa kaldte ham til Lærer ved Drengeskolen i Fulneck i England.

1820 kaldtes han til Præst for Brødre­menighedens Societet i Kristiania. Paa Rejsen der til blev han den 5. Maj i Christiansfeld viet til Maria Augusta Gierling. I Begyndelsen af sin Virksomhed i Kristiania, hvor Societet var meget lille, foretog han Prædikerejser paa Landet, men de ophørte snart, da han for at tjene Føden gav sig til at undervise Studenterne ved Universitetet. 1822 besøgte han Biskop Bugge i Trondhjem og

1826 paa Pastor Kjellands Opfordring Stavanger. Sidstnævnte Besøg gav Anledning til, at han begyndte Udgivelsen af et Missionsblad, som blev Bindeled mellem Haugianerne og Brødre-menigheden. 1829 udgav han „Harpen“, som efter adskillige Forandringer endnu bruges som Salmebog ved de danske Guds-tjenester i Christiansfeld. Endvidere oversatte han Regius's Postille fra Svensk. Skønt det var ham meget svært, maatte han 1834 søge sin Afsted paa Grund af svigtende Helbred. Brødre-menighedsens Direktion kaldte ham imidlertid til dansk Præst i Christi-ansfeld. Under et Besøg, Holm gjorde 1830 i Christiansfeld, havde det nemlig vist sig, at Klimaet der var velgørende for ham. Helbredet bedredes ogsaa en Del, og 1836 overdrog Unitetsdirektionen ham Redaktionen af Brødre-menighedens tyste Missionsblad. Paa et Møde 1843 i Christiansfeld dannede nogle Venner fra Løgumkloster og Omegn Den nordflesvigiske Missionsforening; de tog Pastor Holm til Raadgiver, og han blev ogsaa Redaktør af deres Missionsblad, Evangelisk Missions-tidende. I flere Aar led han af Asthma og var i det hele taget en legemlig svagelig Mand. Han hjemkaldtes den 26. Maj 1845 efter et længere Sygeleje.

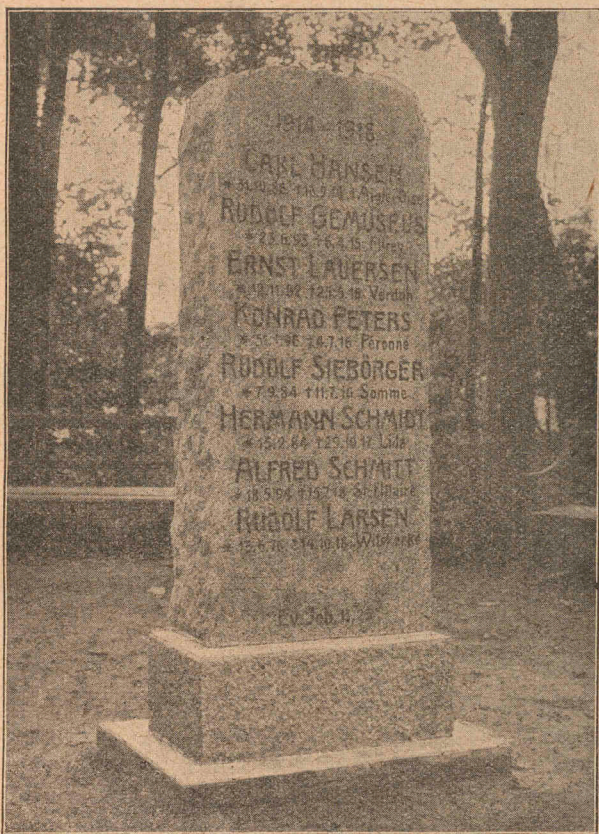
Holm digtede Salmen, Hvor salig er den lille Flok, og digtede eller oversørte til Dansk blandt andre efterstaaende Salmer: En Højtid er vdi Guds Stad; Hør Døren høj, gør Porten vid; Hør min Sjæl, den gode Hyrdes Stemme; Kongen glæde sig i dig; Livets Krone at erholde. I Landstads norske Salmebog angives flere andre Salmer at stamme fra Pastor Holm. Desuden udgav han nogle Smaa skrifter og en Samling „Barnesange“; deri findes den af mange ældre i Sønderjylland kendte Sang om Sataens.

Mange, baade Børn og voksne, fik han ved sit energiske Arbejde og sin nidkære, afgjorte Kristendom samlet til Frelseren som Løn for Jesu Lidelse og Død for os.

Postmester Mygind.

May Bram Mygind er født den 15. August 1782 i Stepping Præstegaard, hvor Faderen, Niels Mygind, var Pastor Rastrups Efterfølger. Niels Myginds Fader, altsaa Kay Myginds

Bebstefader, Søren Hansen Nygind, der hørte til Brødre­menig­hedens Benneskreds paa Fyn, ansattes 1733 som Sognepræst i Dreflette ved Assens. Da J. H. Nygind den 9. September 1744 ansøgte Kongen om at maatte foretage en Rejse til Brødre­menig­heden Herrenhaag, var det Regeringen forbød ham det og udstedte,

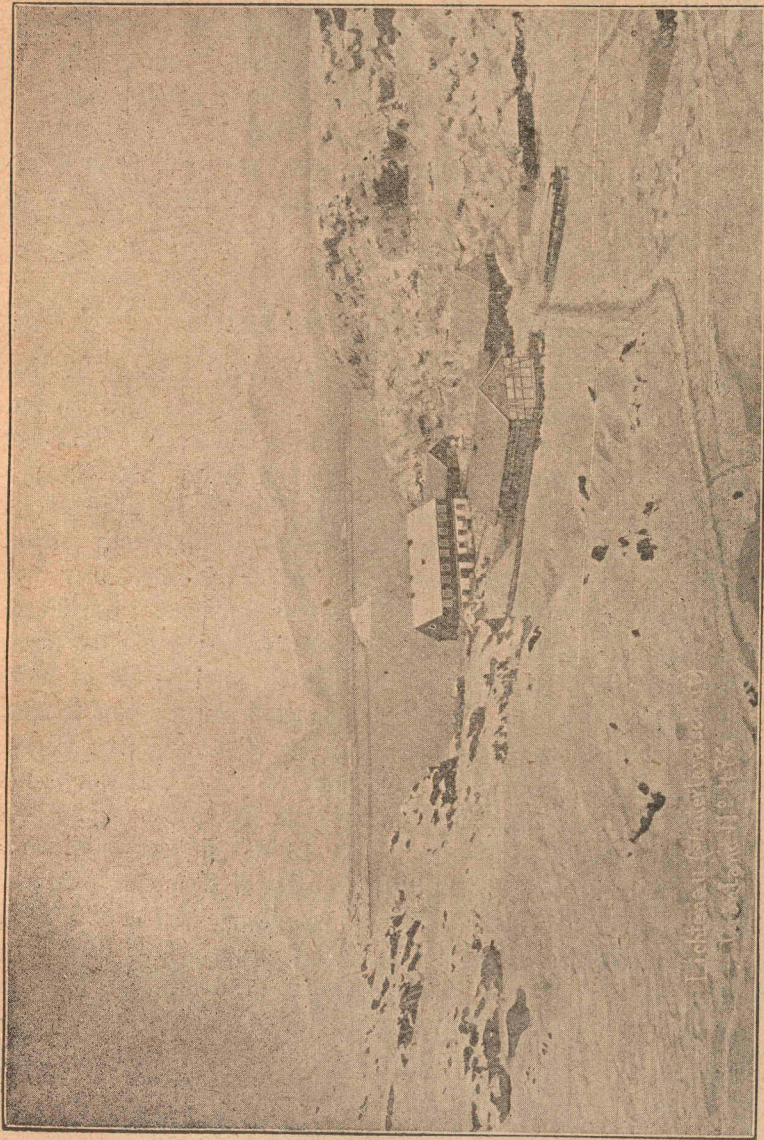
Mindestenen for de faldne i Verdenskrigen.

sandsynligt i Anledning af nævnte Ansøgning, den 20. November 1744 Reskriptet om, at „ingen, som under noget Slags Navn har opholdt sig i Herrnhut, Marienborn eller andre saadanne mistænkte Steder, eller der har været opdraget eller studeret, maa

Mynster. Han studerede Teologi ved Universitetet i København. Efter Fuldbendelsen af sine Studier 1825 blev han Lærer ved en Pige-skole i København; i den Tid blev han kendt med Brødre-menigheden, af hvilken han blev Medlem 1. Marts 1830. Fire Aar efter ansattes han som Lærer ved Drengs-Kostskolen i Christiansfeld. 1840 blev han kaldet til Ebersdorf som aandelig Plejer for de ugifte Brødre, og 1843 ansat i Neuwied i samme Gerning. 1846 blev han kaldet til Christiansfeld som dansk Præst og Med-inspektør for Skolerne og havde samme Aar Bryllup i Kleinwelka. Fra 1851 til sin Død 1859 varede han efter Røntgen foruden den danske Præstegerning Ledelsen af Skolevæsenet. En pludselig Kolik-Sygdom blev Anledning til, at han hjemkaldtes kun 55 Aar gammel. Han levede allerede som Barn i Frelserens Samsund, men Studenteraarene var tørre for hans aandelige Liv, der først rigtigt kom til Gennembrud i Brødre-menigheden; og her gik han saa salig ud af Tiden omgivet af sine kære den 24. August 1859.

Pastor Lund.

Jørgen Paulsen Lund er født den 1. April 1802 i Rastrup i Gram Sogn, hvor hans Fader var Landmand. Da han var 11 Aar gammel, døde begge hans Forældre, og tillige hans Bedstefader og hans yngste Broder; og da hans ældre Søstende allerede var døde, tilkom Faderens Gaard ham. Formynderen solgte den imidlertid, og Jørgen og hans endnu levende Søstende blev sat i Pleje hos fremmede Folk. 1819 kom han i Møllerslære i København, hvor han ved en Drøm blev alvorlig vakt og fandt Fred ved en Prædiken, som Pastor Reuss holdt i Brødre-menighedens Kirkesal i Stormgade. (Efter Brødre-menighedens gamle Terminologi kaldtes han Forstander. Forstander kaldes imidlertid nu Lederen af Menighedens økonomiske Anliggender.) Lund læste derefter en Del paa egen Haand og vilde gerne have været ansat i Det danske Missions-selskabs Tjeneste, men i Stedet for kom han til Christiansfeld, hvor han 1826 fik Arbejde i Dysestøberiet. Den 12. Maj 1828 blev han optaget som Medlem af Brødre-menigheden, og 1830 blev han kaldet til Missionær i Grønland. Paa et Ferieophold 1840 blev han i Neuwied ordineret til Præst og Aaret efter den 3. Januar samme Steds ægteviet til Anna Marie Jørgens. Derefter virkede

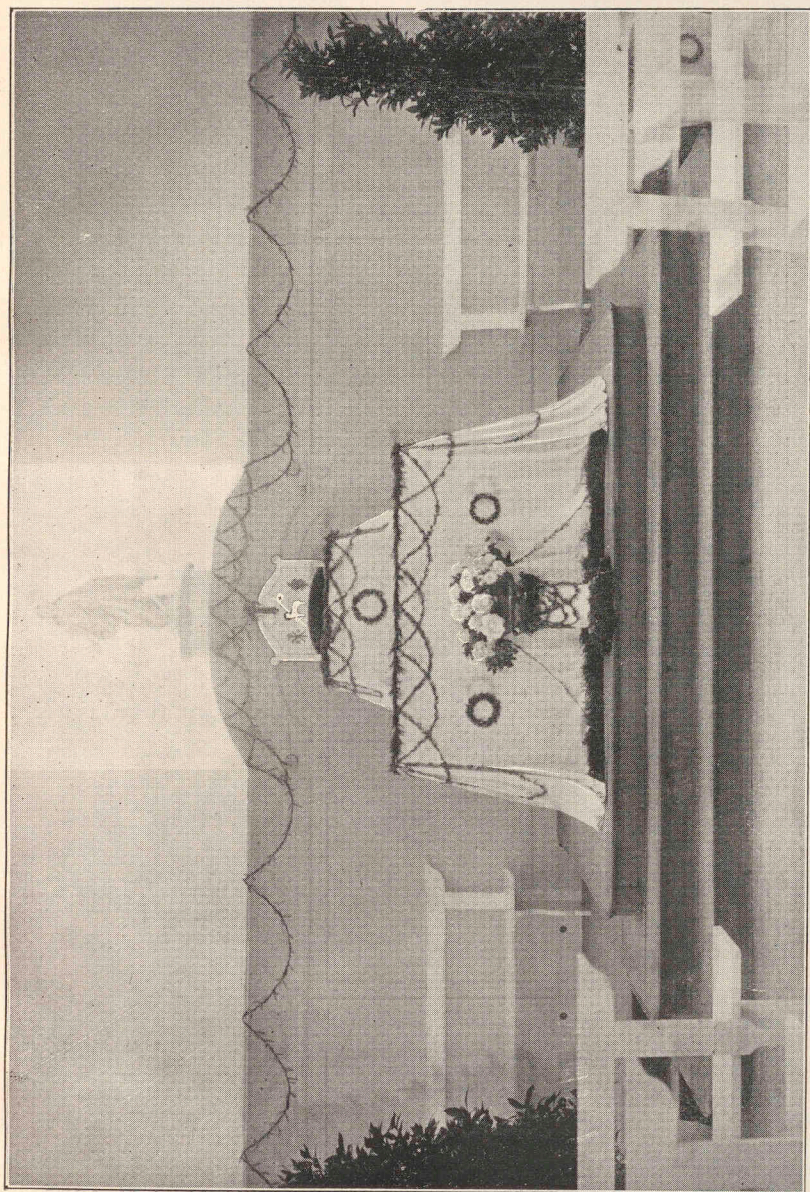

En Brødremissionsstation i Grønland.

han som Missionær paa Stationen Frederiksdal i Grønland indtil en Leversygdom tvang ham til at vende tilbage til Europa 1849. Fra 1851—1852 var han Diasporaarbejder i Niesthys Omegn, og 1852 kom han til Christiansfeld som Diasporaarbejder for Jylland og Medhjælper hos den danske Præst. 1860 overdroges ham Diasporaarbejdet i Nordflæsby, og 1869 ansattes han som dansk Præst i Christiansfeld. Den 26. Maj 1877 gjorde han et Besøg hos nogle Slægtninge i Hjartbro, hvor han fik et Slagtilfælde, der gjorde ham bevidstløs, indtil han den 3. Juni afgik ved Døden.

Diasporaarbejder Lund.

Franz Lund er født den 7. Juli 1775 i Nørre Bølling ved Faldingbro, hvor hans Fader var Garber og Stomager. Faderen søgte at give Børnene en kristelig Opdragelse, skønt han ikke selv var ombendt. Som Barn kom Franz flere Gange i Livsfare, men blev hver Gang reddet. Forældrene mistede deres Formue ved Bedrageri, og ni Aar gammel maatte Franz fortjene sit Brød ved at vogte Kvæg. I Femtenaarsalderen blev han vakt ved en Farbroders Ord. Denne var Guldsmed i Christiansfeld og spurgte ham en Dag lejlighedsvis, om han vilde stænke den kære Frelser sit Hjerte, saa vilde Jesus gøre ham meget lykkelig. Drengens Hjerte blev derved meget bevæget. Han svarede, at det vilde han gerne, men han var saadan en slem Dreng. Farbroderen sagde nu, at han skulde blot bede Gud om et nyt Hjerte. Dette gjorde dybt Indtryk paa Drengen og hjalp ham til Fred med Gud. Da Franz var 16 Aar fik han Konfirmationsundervisning af Pastor Niels Nygind i Stepping. Samme Vinter havde han „den Lykke for første Gang at komme i Skole og det tilmed hos en troende Lærer i Frørup,“ hvor hans Forældre den Gang boede. Den 2. Oktober 1796 blev han i Herrnhut optaget i Brødremenigheden, og fire Aar senere kom han tilbage til Christiansfeld og lærte Stomageriet hos Stomagermester Groszfer. Derefter havde han flere Stillinger i Brødremenigheden, og blev da 1815 kaldet til Diasporaarbejder for Jylland og Fyn med Bosted i Skjern. Den 17. November 1817 blev han i Christiansfeld viet til Karen Christens, der imidlertid døde allerede

CHRISTIANSFELDS KIRKESALS PRÆDIKESTOL PAA 150 AARS FESTDAGEN

1824. Den 11. Juni 1827 giftede han sig for anden Gang med Søster Mariane Loft. 1846 astog hans Søn i den Grad, at han maatte opgive sin Gerning; og den 14. Oktober samme Aar flyttede han til Christiansfeld, hvor han boede, til han den 21. December 1864 indgik til Hvilen.

Foruden Arbejdet i Stjern og omliggende Sogne gjorde Franz Lund og hans Hustru planmæssige Rejser rundt i Sylland. Det var nemlig Diasporaarbejderens Hustrus Pligt saa vidt muligt at følge med sin Mand paa Diasporarejserne. De var ofte paa Rejse i baade 16 og flere Uger ad Gangen. Diasporaarbejderens Rejseroute gik Ost paa over Rolding, Nørre Vilstrup, Skjærup, Vejle, Engom, Hedensted, Skovby, Kirkeby, Standerup, Nebel, Hemmet og Vork. En anden Rejse var: Ringløbing, Holmsland, Belling, Stabning, Ulfborg, Nørre Felding, Hølstebro, Navr, Hjerm, Vejrum, Fausing og Gimfing med omliggende Sogne, Resen, Fabjerg, Nørre Risum, Lørring og Mørborg. Gennem Salling og Mors gaar det derefter til Vendsyssel og Døsløs med omliggende Sogne og Saltum. Nogle Landskbyer i Aalborg Amt besøges og derefter gaar det til Hjortdal, Gudum, Kongerslev, Bælum, Brøndum, Gunderup, Astrup, Vive, Kirkebjerg, Døstrup, Ebeltoft og Dls. — I Nebel og Fausing samledes de fleste Venner; i Fausing var der saaledes et Par Hundrede indskrevne Medlemmer af Brødrevenighedens Samsund. — Præsterne i de Sogne, som besøgtes af Diasporaarbejderne, var gennemgaaende Brødrevenighedens Venner og Medarbejdere.

Pastor Enequist.

Niels Johanson Enequist er født den 1. December 1794 i Wisby paa Gotland, hvor Faderen var Røbmand. Efter at have fuldenendt sit teologiske Studium i Lund, kom han 1818 til Christiansfeld som Lærer ved Kostskolen for Drengene og blev her Medlem af Brødrevenigheden. 1823 ansattes han som aandelig Plejer i Christiansfelds Brødrehus, og 1824 kaldtes han til Societetsarbejder i Carlstrona og ægtede Søster Mette Christine Ebbesen af Christiansfeld. 1839 blev det overdraget ham at grundlægge en højere Pigeskole i Sydfrankrig; han fik den oprettet 1840 i Montauban og arbejdede med den til 1860. 1843 døde

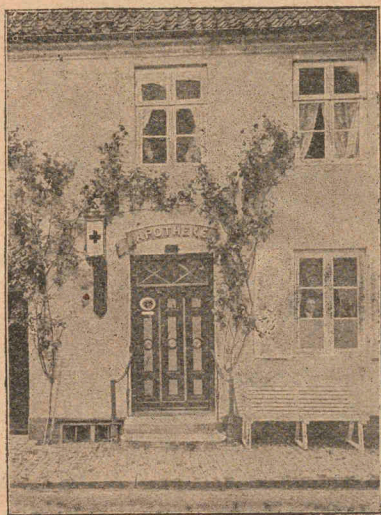
hans første Hustru, og 1847 giftede han sig med Henriette Charlotte Hanemann. 1860 blev han kaldet til dansk Præst i Christiansfeld og Redaktør af det danske Missionsblad. Hans velsignede Gerning blev brat afbrudt ved en Lungebetændelse, som endte hans Liv den 3. April 1862.

Honningkagebager Achtnich.

Immanuel Martin Achtnich er født den 17. Januar 1746 i Riga, hvor hans Fader var kejserlig russisk Embedsmand. Da Forældrene var troende Folk og Venner af Brødre-menigheden, maatte de under en Forfølgelse mod Brødrene 1747 flygte og kom da til Brødre-menigheden Herrenhaag. Ti Aar gammel mistede han sin Moder, og efter Konfirmationen kom han 1757 i Lære hos en Barykmager i Neusalz. 1759, da Neusalz blev plyndret og bombarderet, flygtede han til Herrnhut, hvor han igen kom i Lære hos en Barykmager. 1779 blev Achtnich kaldet til Neudietendorf som Barykmager; men da han paa Grund af for stor Konkurrence fra Nabobyerne havde for lidt Arbejde, hjalp han jævnligt i Favres Konditori og i Menighedens Købmandsforretning. 1785 blev han Barykmager i Christiansfeld, hvor han den 1. September 1791 giftede sig med Anneke Brodersen fra Humtrup, Brødre-menighedens store Vennesamfund. Moden fordrede imidlertid Barykterne afløst, og Immanuel Achtnich kom derved til at sidde smaat i det. Det bedredes, da han i 1799 ved Konditor Raschs Død overtog Christiansfelds Konditori, men i Begyndelsen gav det ogsaa Bansteligheder; dog lidt efter lidt naaede han saa vidt, at han økonomisk kunde klare sig. Og da han saa fik de velsmagende Christiansfelder Honningkager gjort til Specialitet, blev han en holden Mand. Honningkageforretningen begyndte vel 1783, men med Achtnich slog den først igennem. Han hjemkaldtes den 6. Marts 1820. Sm. Mart. Achtnichs Fader, Abraham A. født 1695 er død 6. Maj 1749 i Herrenhaag; og dennes Fader Jacob Achtnichs var Notar i Kreuzburg i Ost-Preussen og er temmelig sikkert i Trediveaarskrigens Tid udvandret af Mähren sammen med sine Forældre. Forfættelige Omstændigheder, bl. a. Ravnets Forekomst i Østerrig i det fjortende Aarhundrede, lader formode, at den Achtnichske Familie har hørt til den gamle mähriske Brødrekirke

Apoteker Padel.

Abraham Gottlieb Padel er født den 26. Juli 1760 i Danzig. Forældrene gav ham en kristelig Opdragelse og lod ham besøge Skolen. 3 April 1775 blev han konfirmeret, kort før Konfirmationen var han kommet i Være hos en Apoteker. Efter at have udlært tog han 1782 til Königsberg; under sit Op- hold i Königsberg blev han omvendt. 1787 fik han Ansættelse paa et Apotel i Insterburg. Paa en Rejse Januar 1785 lærte han Brødre menigheden i Gumbinnen at kende, og Ønsket om at blive Medlem af Brødre menigheden opstod i ham. 1787 forlod han paa Dykke og Fromme sin Plads i Insterburg og rejste til Neusalz; han havde allerede før søgt om at blive op- taget i Menigheden der, men hans Ønske var ikke blevet opfyldt. 1788 fik han Plads i Apoteket i Zeist i Holland, hvor han den 22. Juni samme Aar blev optaget i Brødre menig- heden. 1793 fik han Til- bud om at overtage Apo- teket i Christiansfeld som Bestyrer, to Gange afflog han Tilbudet, men tredje Gang havde han Fred med Gud i at drage her til og overtog da Pladsen. Den 29. Juli 1795 blev han gift med Anne Christine

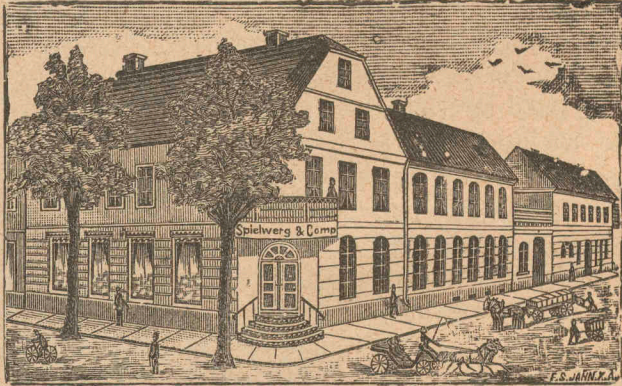

Apoteket.

Brücker. Hidtil havde Apoteket kun haft Lov til at sælge Varer til Christiansfelds Indbyggere, men 1805 fik det kongeligt Privi- legium til Salg af alle Slags Apotekervarer til hvem som helst. Abraham Gottlieb Padel bestyrede Apoteket til 1837, da hans Kræfter aftog i den Grad, at han maatte bede om at maatte fratræde Gerningen. Efter ham forvaltedes Apoteket af Brødre familien Padel indtil 1. Juni 1921. Han selv fik Hjemlov til sin Frelser den 17. Marts 1843.

Købmand Spielweg.

Carl Ludvig Erdmann Spielweg er født den 25. Maj 1741 i Cøthen i Anhalt. Hans Slægt stammede fra Polen. Den 26. August 1775 blev han her i Christiansfeld optaget i Brødrelogen. Han var den første, der blev ansat som Leder af Brødrelogen's Handelshus her i Byen; og som det er

Spielweg & Co.

Ejendommen længst tilbage til højre er en Fløj af Cigarfabrikken.

Stiftet i Brødrelogen, blev hans Navn derfor knyttet til Forretningen. Den 2. Juni 1778 holdt han Bryllup med Anna Johanne Lillesund, en Præstedatter fra Brødrelogen's Vennekreds i Jordløse paa Fyn, født den 15. Oktober 1751. Han ledede Forretningen med Dydighed og Hæderlighed og blev kaldt bort den 6. Oktober 1791.

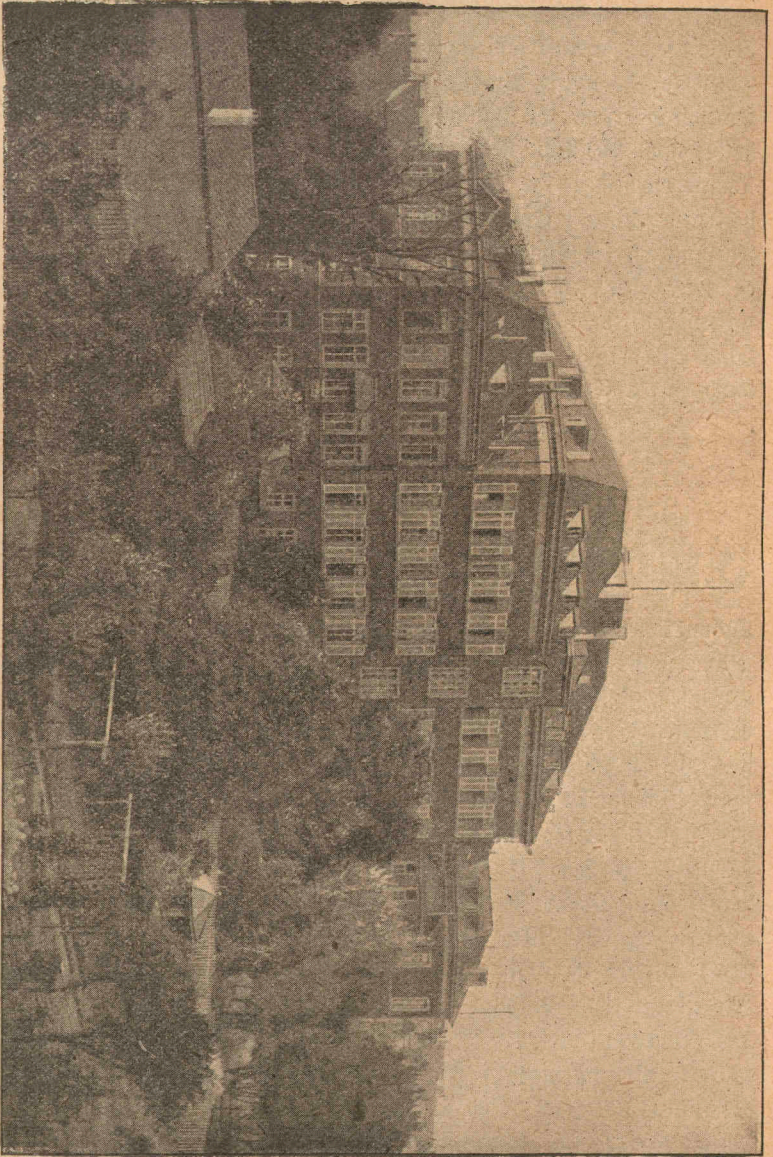
Diasporaarbejder Syberkyb.

Peter Nicolaus Emil Syberkyb er født den 31. August 1821 i Slesvig, hvor hans Fader var Købmand. Forældrene døde, medens han var Barn. Efter Konfirmationen 1847 kom han i Møllerkøbe hos Bedstefaderen i Slesvig, indtil han i 1851 havde udlært. Samme Aar blev han omvendt og ansattes

Aaret efter som Medhjælper hos Forstanderen for Martinsstiftelsen i Glensborg. 1853 fik han Arbejde paa Sæbefogieret i Christiansfeld, 1856 blev han optaget i Brødremenigheden, og 1858 Leder af Brødrehusets Restauration. 1867 ansattes han som Korfjener for de ugifte Brødre i Herrnhut, og 1872 kaldtes han til Diasporaarbejder for Jylland og Fyn. Den 16. November 1875 holdt han Bryllup med Marie Falkenberg, og 1876 blev han Diasporaarbejder for Slesvig og Holsten. Hans Bopæl havde han hele Tiden i Christiansfeld. Hvert Aar holdt han gerne 30 Forsamlinger i Omegnen af Christiansfeld og besøgte desforuden ca. 225 Byer, i hvilke han holdt Forsamlinger. Han var en skattet, næsten faderlig, Ven blandt Halvøens Diasporasøfjende, der ved hans Hjemgang 18. Juni 1882 mistede en aandelig Vejleder, der havde deres Fortrolighed.

Købmand Gormsen.

Christian Gormsen, Bestyrer af Brødremenighedens Forretning her i Christiansfeld samt Medlem af det herværende Ophøvskollegium, er født den 15. September 1811 i Zeist som ældste Søn af den herværende Brødremenigheds Hotelvært Niels Gormsen, født paa Fyn, og Hustru Anna Barbara Maaler fra Svejts. Forældrene viste ham tidligt hen til Frelseren. 1825 kom han paa Brødremenighedens Latinsskole i Niesky, som han dog snart igen forlod. I Neuwied, hvortil hans Forældre imidlertid var flyttet, lærte han Handelen og fik tillige en Del boglig Uddannelse. I den Tid døde Forældrene. 1837 traadte han ind i Brødremenighedens Forretning, Spielweg og Co. her i Christiansfeld, og 1841 blev han Bestyrer af samme. Den 24. Oktober 1841 giftede han sig med Søster Charlotte Antoinette Ebbesen. Ægteskabet var lykkeligt, men barnløst. Hans Hustru døde den 14. December 1864. I 1866 ægtede han Christine Bock. De politiske Omændringer i Forholdene her og Menigheden politiske Spaltning førte med sig, at Gormsen, der i Aaret 1856 af den danske Konge var bleven udnævnt til Ridder af Dannebrog, blev forbigaaet ved Nyvalg til Ophøvskollegiet. I 1875 nedlagde han sit Embede som Bestyrer af Spielweg og C. Han har ført

Brødremængdernes Kostskole i Neuwied ved Rhinen.

samme med sjælden Trofast og Omsigt og under Guds synlige Velsignelse. Særlig fremhæves, at han forstod at lede sine Undergivne med Alvor og Kærlighed og at opdrage dem til trofast og punktligt Arbejde. 1875 trak han sig tilbage i det Stille og levede med sin Hustru og Familie i trofast Kærlighed. To af sin Hustrus Broderdøtre havde han optaget i sit Hjem og opdraget med faderlig Kærlighed. Ogsaa hans andet Ægtefælle var barnløst. Fra 1886 tog hans Kræfter meget af. Sidst i Juli 1887 havde han et Slaganfald og kom siden ikke rigtig til Kræfter. Sengeliggende blev han dog først i Begyndelsen af November. Den 13. November 1887 sov han stille hen som Følge af et nyt Slagtilfælde. Hans Begravelse fandt Sted under overordentlig stor Deltagelse fra nær og fjern.

I første Kirkant paa Brødbresiden findes de ugifte Brødre og en Del Drengbørns Grave, deriblandt Drengen, Johannes Gabriel Ritter, det første Lig, der stedtes til Hvile paa Gudsageren. Johannes Gabriel Ritter er født den 26. September 1773 og Søn af Dr. med. Joh. Fr. Wilhelm Ritter og Marie Elisabeth født Kamstlerin; de boede i Flensborg. Forældrene havde Barnet med paa en Srejse fra Zeist i Holland til Flensborg. Da Skibet var paa Højde med Husum, døde Sønnen 14 Uger og 2 Dage gammel. Forældrene bragte Liget her til for at faa det begravet paa Brødbremenighedens Kirkegaard. Dens Anlæggelse blev imidlertid først færdig i Foraaret 1774 og indviedes da Paaskelørdag den 2. April ved denne lille Drengs Begravelse. Indtil da havde Liget med Tillægs af Provsten i Haderslev været bisat i Stepping Kirke. — I denne Kirkants vestlige Hjørne hviler ogsaa nogle ugifte Soldater og lige nedensfor Udsigtshøjen den ugifte Diasporaarbejder Volter.

Diasporaarbejder Volter.

Hans Christian Volter er født i Faaborg den 6. Oktober 1794. Han voksede op i Faaborg hos Forældrene, til han den 4. Oktober 1810 blev sat i Garverlære hos en troende

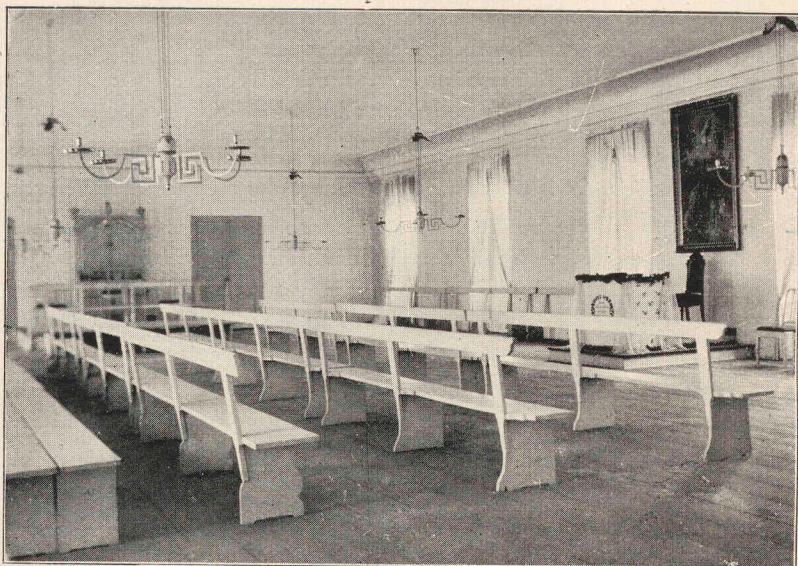
Mester i Svendborg. Under Dpholdet i Svendborg blev Volter vakt og kom ved „en tør gammel Ven, Broder Svanes Hjælp“ igennem Omvendelse til Tro og Fred. — Det er uden Tvivl den kendte Ole Henrik Svane, der har hjulpet ham. — Efter Læretidens Udløb sørgede Svane ogsaa for, at han fik Arbejde i Christiansfeld hos Garvermester Christoph. Volter kom i Arbejde her i Christiansfeld den 29. Maj 1813 og blev den 13. Januar 1814 optaget i Menigheden. 1823 blev han kaldet til Diasporaarbejder for Slesvig og Holsten. 1828 blev hans Broder og 1835 hans Søster optaget i Brødremenigheden, og begge ansattes senere i Hedningemissionens Tjeneste. Volter havde et sjældent Helbred, rejste Sommer og Vinter i al Slags Vejr og under alle Forhold, ualmindelig ivrig i sin Frelseres Tjeneste. Han prædicatede, talte med Mennesker og udbredte en Mængde vækkende og opbyggelige Skrifter, deriblandt „Fredens Budskab“, som Sognepræst Vegtrup i Nøråas havde oversat paa Dansk. Paa en af sine Rejser, det var i Nærheden af Haderslev, fik han pludselig en Forkølelseshygdom. Han blev bragt til Sengs hos gode Venner, men vilde dog saa gerne til Christiansfeld. Lægen gav Lov til det. Han naaede ogsaa her til, men hjemkaldtes et Par Dage efter den 9. November 1871.

Tredie Firkant paa den saakaldte nye Kirtegaard paa Brødbresiden hviler gifte og ugifte Brødre Side om Side; deriblandt fire Brødremenighedsarbejdere, hvoraf de fires Biografier peger ud mod Brødremenighedens Hedningemissionsmarker.

Diasporaarbejder Petrus.

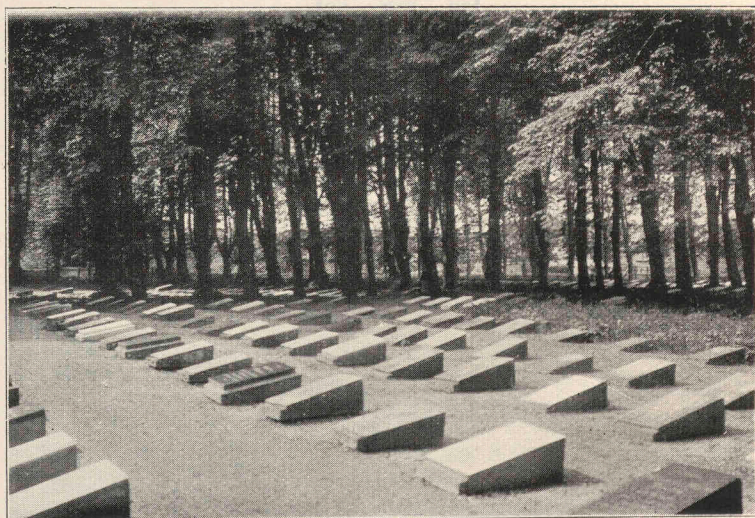
Andreas Petrus er født den 12. Marts 1810 i Vester-Søst, hvor Faderen var Landmand. Hans Forældre døde, da han var Barn. Han blev opdraget hos en Landmand i Alslev, og vakt da han var i trettenaars Alderen. 1848 solgte han Gaarden, som Faderen havde efterladt ham, og købte en anden i Bollerup i Bjøldestrup Sogn; her blev han gift med en Datter af

SØSTREHUSETS KORSAL

I Korsalene holdes Korenes særlige Forsamlinger, Fester, Kærlighedsmaaltider og Nadvergudstjenester.

KIRKEGAARDEN (GUDSAGEREN) MED DE NYERE GRAVSTEDER

Gaardejer Nis Christian Holbt i Bollerup, men hans Ægtefælv varede kun fem Maaneder, da døde hans Hustru. I Efteraaret 1848 folgte han Gaarden i Bollerup og flyttede til Christiansfeld, hvor han den 13. August 1854 blev optaget i Menigheden. 1861 blev han kaldet til Diasporaarbejder for Sjælland og Fyn, hvilket Embede han beklædte til 1871. Sine sidste Aar tilbragte han i Brødrehuset, hvor Brødrene fortæller om, hvilken salig Hjemgang han fik 1894.

Missionær Foged.

Nis Peter Foged er født den 1. December 1841 i Rangstrup i Agerstov Sogn. Senere købte Forældrene en Ejendom i Gøtterup, og Nis Peter kom derved til at gaa i Skole hos en troende Lærer i Tislund. Det var planlagt, at han efter Konfirmationen skulde gaa Lærervejen, men det maatte opgives paa Grund af Sygdom. 1863 var han hos en troende Familie i Nitrisløk i Agerstov Sogn, og der blev han ombendt. 1867 arbejdede han paa Tobaksfabriken i Christiansfeld og blev den 12. August 1868 optaget i Menigheden. 1876 blev Foged kaldet til Missionær i Grønland, hvor han arbejdede paa Stationerne Lichtenfels, Ummanak og Ny Herrnhut, indtil Sygdom i 1892 tvang ham til at drage her tilbage til Christiansfeld, hvor han efter et meget svært Sygeleje indgik til de Helliges Hvile den 31. December 1893.

Missionær Jørgensen.

Jens Poulsen Jørgensen er født den 2. Juli 1818 i Harte ved Rølding. I Aaret 1834, da han en Formiddag ved 10-Uben gik over en Lynghede, løb det over hans Hoved: „Du skal gaa til Hedningerne!“ „Han levede imidlertid selv som en Hedning,“ indtil den samme Næst i Aaret 1843 gentog sig en Dag, han ligeledes gik over et Stykke Hede. Da drog han 1844 til Christiansfeld; thi det var hans „Forsæt, nu selv at lære den at kende, som han skulde henvise Hedningerne til.“ Den 1. Marts 1848 blev han optaget i Brødremenigheden. 1853 blev han kaldet til at være Missionær paa Moskitoøysten, nu Nikaragua, i

Mellemamerika. Den 24. Maj samme Aar blev han viet til Snger Marie Christine Roest. De første fire Aar arbejdede han i Magdala, men siden paa Den Rama Key.

Missionær Jørgensen.

Han var den første Missionær blandt disse Føderinger, der levede dybt nedfunktet i Laster. Indianerne vilde flere Gange myrde ham, men efter en Kolera-Epidemi vandt han deres Hjerter for Frelseren, og Rama Key Indianerne forvandlede ved Guds Aands undergørende Gerning til en af Brødremissionsmenigheder. I 25 Aar holdt de to Missionærfolk ud derovre i Sup-troperne, da kunde deres usædvanlig stærke Helbred ikke mere. De fik Bopæl her i Christiansfeld, blev raske igen, og i 35 Aar fik Missionær Jørgensen ved Husbesøg

i en vid Omkreds af Christiansfeld Lov til at hjælpe mange Mennesker ind i Guds Rige. Selv fik han Hjemlov den 7. Marts 1913; 95 Aar gammel.

Missionær Riegel.

Johann Gottlieb Adolf Riegel er født 2. Februar 1845 i Stettin og arbejdede fra 1874 til 1900 som Brødremissionsstationerne Lichtenfels, Ny Herrnhut, Umanat, Frederiksbald og Igdlorpait i Grønland. Grønlændernes Be og Vel laa ham altid paa Hjerte. Fra 1895 til 1900 forestod han som Provst hele Brødremissionsstationens Arbejde der oppe; og

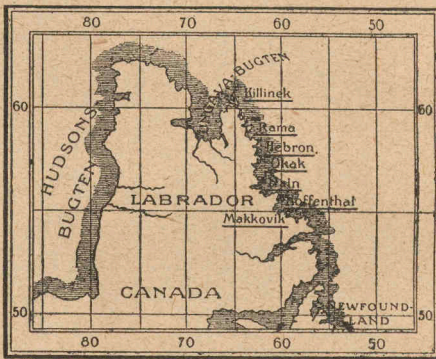

Missionær Riegel med Hustru og Søn paa Reise i Grønland.

det faldt i hans Lod, efter Brødremissionens 167aarige Arbejde i Grønland at overgive Brødremissionens seks Missionsstationer med deres 1630 Medlemmer til den danske Folkekirke. Efter svære Lidelser fik han Hjemlov den 8. Februar 1918.

Missionær Dam.

Peder Petersen Dam er født den 14. December 1838 i Aabøl ved Lofthund. Efter Konfirmationen lærte han Smedehaandværket. Flere Gange havde han deltaget i Missionsfesterne i Christiansfeld og længtes stadig hertil. 1860 fik han Tjeneste som Huskarl i Apoteket, og den 26. December 1861 blev han optaget i Menigheden. Han deltog som Infanterist i Krigen

Labrador.

1864. Aaret efter ansattes han som Røstnemester i Brødrehuset. 1866 kaldtes han som Missionær til Labrador, hvor han arbejdede i Hoffenthal, Zoar, Olat, Hebron og Hain. Den 17. September 1870 viedes han i Olat til Auguste Hensel. De fit hinanden ved Lodkastning efter i Aarevis at have lagt dette An-

liggende frem for Gud. Deres Egtekab var sjældent lykkeligt. Paa deres gamle Dage boede Missionær Dams blinde Søster hos dem. Folk fra Christiansfeld og Omegn besøgte dem gerne, fordi Hjemmet var som et Bethanien. — Sygdom nødte dem i 1888 til at forlade Labrador. Fra 1889 til 1894 rejste Missionær Dam som Diasporaarbejder i Jylland og paa Fyn, og fra 1894 til 1905 arbejdede de i samme Gerning i Warthebruch. Da slog Kræfterne ikke mere til; de tog Bopæl i Christiansfeld, hvor de var til aandelig og legemlig Hjælp for mange Menneſter. Missionær Dam kaldtes ind til de Helliges Hvile 18 Dage efter sin Hustru den 24. November 1914.

Stønt efterstaaende to biografiske Skitser ikke egentlig hører her hen, fordi vedkommendes Grave ikke findes her paa Kirkegaarden, tages de dog med, da de yder deres Bidrag til Christiansfelds Historie.

Pastor Røntgen.

Philip Jakob Røntgen er født i Brødreminigheden Neuwied 19. December 1777. Den 12. November 1827 blev han Præst i Christiansfeld og tillige Inspektør for Skolerne, som var kommet i Forfald, men ved hans Virksomhed fik en ny Blomstrings-

Pastor Røntgen.

tid. Han foretog Rejser rundt om i Landene for at samle Elever. Gamle Folk, der er konfirmerede af ham, kan blive helt oplivede ved at høre om denne Guds Mand. Han prædikede Omvendelse

og Syndernes Forladelse, og der foreligger flere Bidnesbryd om den Hjælp, han har været for sine Konfirmander. I hans Tid opstod 1846 ved Børnens Marsfest i August en Vækkelse i Pige-skolen; og i Drengeskolen stiftede Eleverne af egen Drift en Missionsforening.

Grev Holstein fra Holsteinborg paa Sjælland var en god Ven af Pastor Røntgen.

Den norske Forfatterinde Camilla Collet, der fik en Del af sin Opdragelse i Brødremenigheden Christiansfeld, skriver fra denne Tid: „Religionstimerne hos Røntgen regner jeg for de herligste, interessanteste Læretimer, jeg har oplevet i mit Liv. Vi glædede os alle til dem, enhver af os var stolt ved bagefter at kunne sige: han spurgte mig i det eller det. Røntgen var blevet vor Helt; bare han gik forbi Anstalten, var det en Begivenhed. O, nej! han var ikke ung eller personlig indtagende! Det var en ældre, lidt tør og alvorlig Mand uden for Timerne; men i dem blev han fornyet, han blev varm og veltalende. Det var, som han havde noget rigtig glædeligt at meddele os. Og vi, hvor modtagelige! Som Smaa børn, man har lovet at skulle se skønne Varieteter og Verdens nye Underværker, sad vi begærlige, spændte paa, hvad herligt han vilde vise og forklare os. Og han rullede op et Stykke Himmel efter det andet for vore undrende Blikke; men vi havde den Følelse derved, at vi sad lunt og trygt paa den grønne Jord. Ja, det var netop fra dette Standpunkt, vi forstod Himlen bedst. Han udlagde os Biblen omtrent indtil Josva Bog; alt imellem fortalte han os interessante og rørende Træk fra Livet, hvori Gud ikke altid blev nævnt i Ord; men hvad, behøvedes det? Enhver, der besøger Straßburger Dom, ved, at Erwin von Steinbach har bygget den, hans Navn vil tone usynligt under Duerne; men man udtaler det ikke ved hver Enkelthed, man peger paa. Og han, der skabte Erwin og Jordens prægtigste Dom gennem ham, og den store Dom, som hvælver sig over dem begge, behøver vi at tage denne Bygmesters Navn idelig i Munden? Kan man undgaa at tænke paa ham hundrede Gange om Dagen? Saa knyttede sig vor unge, nyvakte Bevissthed om ham sig til alt, hvad der kom os for og bevægede os om Dagen; vi kunde ikke tage Fejl af, hvad der var af ham, lige saa lidt som man kan tage Fejl af Dags og Mørke. Alt, hvad der var vakkert, hvad der voldte ren, angerløs Glæde — naar vi fordrog hverandre — og gjorde hverandre noget godt — Tanken

paa Hjemmet — Naturens, Kunstens Herlighed, der endnu laa som en dæmrende Anelse i vor Sjæl! Gennem begge vore Lærere, hvoraf den ene var god og blid, jeg holdt af dem begge — talte Han dablende og rosende til os. Han trængte sig til os i alt, at vi kunde fatte og elske Ham, vi stakkels umyndige uartigfødte, i Sanselivet bundne, efter Liv og Frihed sultende Menneſtebørn, ja for at vi rigtig kunde fatte og elske Ham steg han lyslevende ned til os i Jesu Skikkelse. Saadan lærte den kære Præst i Christiansfeld os det. Har jeg misforstaaet ham i noget, da vil han tilgive mig i sin Grav."

Samtidig med Røntgen var Johann H. Møhne dansk Præst. Ca. 1 000 Menneſter fyldte Salen, da han holdt sin Afledsprædiken den 17. August 1834.

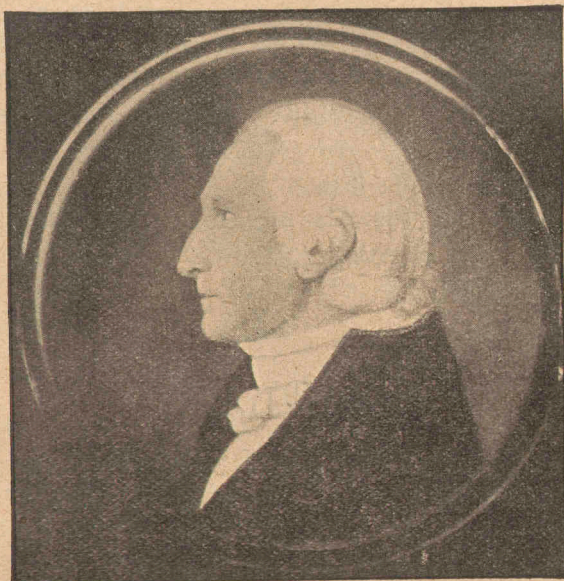
Pastor Treschow.

Teter Treschow, først Præst i København og senere i Christiansfeld, var et levende Jesu Vidne. Han var nær forbunden med Guds Børn, besøgte Vennerne her og der i Landet og fik ogsaa Lov til at prædike i enkelte Kirker.

Den 16. Oktober 1800 var han et Grinde i Vejle. Som han gaar paa Gaden, kom en Gaardmand hen til ham og spurgte, om han var fra Christiansfeld. Da Treschow sagde ja, spurgte hin videre: „Vor der ikke hellige Folk der?" — „Jo!" svarede Præsten og indbød ham til at gaa med hen i Gæstgivergaarden, hvor han boede, og hvor de saa nærmere kunde tale uforstyrret.

Treschow spurgte, om han var en af de valgte. Manden svarede ja og fortalte, hvorledes han for nogen Tid siden i et Selskab af ryggesløse Menneſter pludselig var bleven grebet af en saadan Uro for sin Sjæls Salighed, at han Dag og Nat maatte bede om Naade for sin Sjæl, og at det ved Læsning i det Nye Testamente var blevet ham klart, at Jesus kunde og vilde frelse ham. Han fortalte ogsaa, at der paa hans Egn ikke var et eneste Menneſte, han kunde tale med om aandelige Ting. Hans gamle Bekendte spottede ham, og Sognepræsten var bleven ham fjendsk, siden han havde forſaget det gamle Liv. Nu længtes han efter at samles med ligesindede.

Treschow lagde ham paa Hjerte for alting at tilegne sig Jesu hele blodige Fortjeneste og at slutte sig til Herren i alle Ting.

Pastor Peter Treschow.

Manden blev meget glad og taknemmelig og sagde, at han vilde besøge Christiansfeld, hvor han endnu aldrig havde været. Pastor Treschow var i det hele taget til Betsignelse for mange Mennesker.

Fra Kirkegaarden fortsættes forbi Museet saa langt Gaden naar; til højre i Hjørnejendommen findes

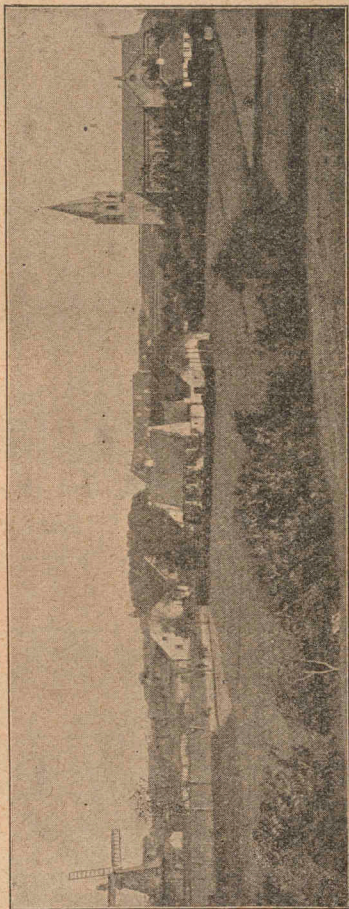
Borgmesterkontoret og Telegrafstationen
til venstre derfor ligger

„Frej“,
og til højre i Vindegade ligger Hotellet.

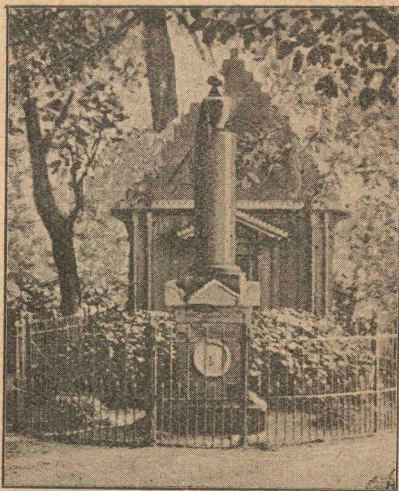
Christiansfelds Omegn.

Allernærmest ligger Tyrstrup; thi den er en ligefrem Fortsættelse af Christiansfeld, der er bygget midt i Tyrstrup Sogn. Vejen fører forbi Jernbanestationen. Tyrstrup Kirke er en usædvanlig stor Landsbykirke, opført som Kor kirke og af gule Mursten. Den blev indviet i Overværelse af Frederik den VII. i Oktober 1863. Kirkens mandshøje Sottel er sat af gamle hugne Kvadre, saadanne danne ogsaa den mægtige Kirkegaardsmur og smukke Portal ud mod Vejen. Kirkens Indre er særdeles hyggelig og net. Altertavlen „Det ene fornødne“ er af Dorph. Ved Siden af Kirken staar Mindestenen for de 56 faldne i Verdenskrigen, og bag Kirken ligger Kirkegaarden, Tyrstrups to Skoler og Christine Friederica Stiftelsen, oprettet af Kammerherreinde C. F. v. Holstein.

Spadsfereturen til Kammerherreinde v. Holsteins Grav og Fabervraagaard er særdeles smuk og kan gøres paa $1\frac{1}{2}$ Time. Vejen gaar forbi Tyrstrup Præstegaard til Stoven Smedeholm. Naar man er kommet helt igennem Smedeholm-Stoven og over Aaen, drejes til højre ind i Anlægget Christinero, hvor Kammerherreinden ligger begravet. Over Graven er rejst et smukt Marmormindesmærke med Indskrift i forskellige Sprog. Bag Graven er et lille

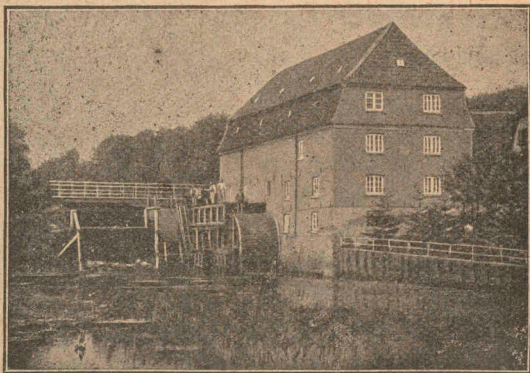
Tyrstrup med Tyrstrup Kirke.

Kammerherreinde v. Holsteins Grav.

Kapel, og rundt om i Anlægget findes Springvand, Pavilloner og Lysthus. Syd for Anlægget ligger Fabervraagaard, som bestaar af to sammenbyggede Fløje. Hovedbygningens Døre, Dvne og Paneler er i Rotoko, den nye Fløj i Empire. I den ældre Fløj er Domestikværelserne ovenpaa; et af disse har en uhyggelig Historie. Kammerherre v. Holstein drøbte der sin Tjener, og da Riget blev liggende paa Gulbet i tre Dage, ser man endnu Sporene af Blodpølen.

Ud Søndergade mod Vest gaar Vejen forbi Mølstoegaard til Stepping og Frørup. Bemærk paa Stepping Kirkegaard Bibelsproget nederst paa Niels Myginds store Gravsten og saa Brødreminigheds-Gravstederne i de to Rækker lige der ved. Fra Mølstoegaards Have og Bakkerne der omkring er en prægtig Udsigt over Christiansfeld med de røde Tage og over Omegnens frugtbare, skovrige Land og vel vedligeholdte Gaarde og Huse. Øster ude ser man Lille Bølt og bag ved det Fyn; længst borte i Horisonten skimtes Skamlingsbanken med Støtten.

Aller Mølle.

Mod Øst kan man foretage en længere Tur forbi Taar-
ning Mølle, som ligger henrivende idyllisk nede i Sænkningen
ved Mølleedammen. Vejen fører videre gennem Aller, hvor man
ad Vejen til venstre kommer til Hejlsminde, Bargaarde og
Skamling. — Fra Skamling kan man tage over Taps ad Rol-
ding-Christiansfeld

Vandvejen til Min-
destenen, hvor Kon-
gen paa Genforenings-
dagen befestede den hvide
Fest, og saa forbi
det gamle danske
Toldsted ved Fre-
derikshøj Kro lige ved
den gamle Grænse
og Kongestenen til
Christiansfeld. —

Fortættes Vejen i
Aller ligesom mod
Øst, kommer man gen-
nem Stobbum og
Anslet ud til Gra-
venshoved Strand
og Badehotel ved
Lille Bælt.

Bejafftande.

Fra Christiansfeld
til: Mølstovgaard er
3 km, Stepping 8 km,
Aller 3 km, Hejls-
minde 10 km, Bar-
gaarde 12 km, Skamling 14 km, Stobbum 5 km, Kongestenen
ved den gamle Grænse 3 km, Rolding 15 km, Haderslev 11 km
og til Gravenhoved 12 km.

Stranden ved Gravenhoved.

Overfigt

over

Brødremenigheden Christiansfelds Historie.

- 1731 Grev Zinzendorfs Besøg hos Kong Christian VI. (1730 — 1746) af Danmark.
- 1732 21. August Brødremissionens Begyndelse i Dansk Vestindien.
- 1733 19. Januar Brødremissionens Begyndelse i Grønland.
- 1737 Grundlæggelse af Brødrekolonien „Pilgerruh“ ved Nidesløe i Holsten; faa Aar senere (1741) adspredtes denne Menighed.
- 1740 Diasporaarbejder Gert Hansen holder Vækkelsesmøder i Kolbing. Under Naabet Pietist slog Ungdommen Runderne itu.
- 1744—45 Forordningerne imod Brødremenigheden og dens gudelige Forsamlinger.
- 1745 Br. Grassmann, Diasporaarbejder, i Stepping (ved Chrf.)
- 1760 Brødremissionens Begyndelse i Trankebar.
- 1769 Kong Christian VII. (1766—1808) opfordrer Brødremenigheden til at anlægge et Etablisement paa Grev Schimmelmanns Godser ved Wandsbeck.
- 1770 Jonathan Briant kaldes til at lede Diasporaarbejdet i Hertugdømmerne.
- 1771 Den danske Regering gentager ved Konferensraad Br. Lorenz Prætorius Opfordringen om Grundlæggelse af en Brødrekoloni i det danske Monarki.
3. Juli Grundlæggelse af en Brødrekoloni i Danmark vedtages.
20. Juli Andragendet overrækkes Struensee.
23. Juli Struensee overrækker Kongen Andragendet. Kongen lover Brødrene Beskyttelse, god Modtagelse og adskillige Begunstigelser.
23. September Røber Brødremenigheden Tyrstrupgaard med Branddirektør Jens Hansen fra Haderslev som Medlemmand.
20. og 23. December ophæves ved Igl. Kabinettsordrer Forordningerne af 1744 og 45.

- 1771 10. December Kongen underskriver Koncessionen, som Br. Johannes Prætorius har udarbejdet. Unitetsdirektionen i Herrnhut beslutter at kalde det nye Menighedsanlæg: Christiansfeld. Paa Dansk bliver det altsaa Christiansfelt eller Kristiansfelt.
- 1772 17. Januar Struensee fængsles.
28. April Struensee henrettes.
1. Maj Købekontrakten for Tyrstrupgaard forfattes.
11. Juni Kongen stadfæster Købekontrakten.
13. Juni Første Nadvergudstjeneste efter Brødbrestil afholdes paa Tyrstrupgaard.
13. August Koncessionen af 10. December 1771 stadfæstes med egenhændig Underskrift af Kong Christian VII. Johannes Prætorius kaldes til Præst og Jonathan Briant til Forstander.
20. Oktober Første Veder-Konference afholdes.
26. Oktober afholdtes anden Veder-Konference, og i den bestemtes, at Hovedgudstjenesten om Søndagen skulde holdes paa Dansk og Ugedagenes Forsamlinger paa Dansk og Tysk.
31. Oktober De daglige Møder og Forsamlinger tager deres Begyndelse.
- 1773 Byplanen udarbejdes i Korsform. Koloniens Areal er godt 18 Hektarer eller 33 Tønder Land og ligger 25 m over Havet.
1. April De første fire Huse grundlægges, Menigheds hus, Gæstgivergaard (Vogihus), Præstebolig og Br. Johannes Prætorius's Privathus. Mange Menneſter fra Omegnen deltager i Gudstjenesterne i den Anledning. — Byggestilen er Overgangen fra Koloko til Empire, nærmest Louis XVI. Den er præget af Brødre Kirkens Aand; den er ensartet, fornem og tiltalende i al sin Enkelthed. Byggematerialet er lysegule Sten. De lige rene Gader med de høje Vindetræer harmonerer skønt med Husenes arkitektoniske Størrelse.
17. Juli Første Børnedaab i den nye Menighed.
November Gaderne beplantes med Vindetræer, hvis Toppe i mange Aar studsedes i Firkant. Paa Kirkepladsen plantedes samtidig Vindetræer langs Siderne og i Midten Poppel-pil, som senere er blevet erstattet af Kastanietræer.

- 1773 13. November Indvielse af den første Menighedsaal i Menighedsghuset; den kunde rumme 150 Menneſter.
December Kirkegaarden, Gudsageren, anlægges og beplantes med Lindetræer.
- 1774 2. April Kirkegaarden indvies ved den første Begravelse.
14. April Grundstensnedlæggelse til Brødreghuset.
18. Oktober 20 ugifte Brødre flytter ind i Brødreghuset.
- 1775 4. Januar Der begyndes en Koſtſtole for Drengene, „Drengaanſtaltten“.
12. Januar Det første Egtepar bliver viet i Chriſtiansfeld.
15. Februar En Koſtſtole for Piger, „Pigeaanſtaltten“, begyndes.
To Ejendomme til Tobaksspinderi og Cigarfabrik bygges; undertiden beſtæftigedes her ca. 100 Arbejdere, af hvilke de fleſte boede i Søſtregghuset.
- 1776 1. April Grundstenen lægges til et Søſtregghus og en ny Menighedsaal eller Kirkeſaal.
3. December Søſtregghuset indvies. Behoerne i Søſtregghuset og senere Enkeghuset havde deres aandelige Plejerſter ligesom Brødrene i Brødreghuset. Deres Udkomme tjente de ved Kontorarbejde, Syning, ſærlig Vinneſyning, Strikning og kunſtfærdige Haandarbejder, ved Arbejde i Hjemmene, Korhuſenes Røttener, Haver, Badſteri, Bageri og lignende Syſler ſamt i Fabrikkerne, ſærlig i Cigarfabrikken, Spindriet og Bæveriet. Søſtregghuset og Enkeghuset med egne ſtore Haver, Marker og Forretninger blev drevet hver for ſig til Bedſte for diſſe Korhuſes Beboere. Huſlejen kunde derfor ſættes lavt; Udgiften til Udbrændſel var heller ikke ſtor i de lune Ejendomme, og Fælleſkøttenerne leverede Middagsmad til fabelagtig billig Pris.
- 1777 1. April Grundstenen til et nyt Brødreghus lægges.
13. Auguſt Kirkeſaalen indvies.
18. Oktober Brødreghuset indvies.
En Ejendom opføres til Forſtanderbolig.
- 1778 Et toetages Huſ for Forretningen „Spielweg & Co.“ opføres.
Gæſtigbergaarden udvides.

1778 Et Sprøjtehus opføres; og et Brandvæsen, der blev Mønster for Datiden, oprettes. Brandsprøjten var et saadant Vidunder af Snille, at den ved Roldinghus's Brand hørte Berømmelse Landet over.

11. Juni Første Barnebaab i Kirken.

1779 6. August Grundstensnedlæggelse til Entehuset.

Christiansfeld havde ved den Tid i Følge Beretninger i Danst Stats- og Handelspejl følgende Virksomheder: Vageri,

Asmus Asmussen, Vært i Christiansfelds Gæstgivergaard.

Bundtmager, Farveri, Garveri, Handslemager, Hattemager, Hvidtølsbrggeri, Randstøberi, Kaffelovnsfabrik, Laasefabrik, Luffabrik, Pottemageri, Savværk, Stræbberforretning, Slagteri, Snedkeri, Stivelsesfabrik, Strømpestrikkeri, Tobaksfabrik, to Uhrfabrikker, Uld- og Garnspinderi samt Forretninger

med Ikenram, Galanteri og Niirnbergervarer og Spielwerg & Co. med Manufaktur og Kolonial. — Og alt, hvad der fremstillede, var saa udmærket, at man havde en Talemaade i Christiansfelds Omegn: „Det er gjort saa godt, som var det lavet i Christiansfeld.“ Det er forstaaeligt, naar Ugebladet „Dyna“ i Haderslev i Slutningen af det 18. Aarhundrede udsatte en Belønning af 5 Dukater for Besvarelsen af følgende Prisopgave: „Hvilken Forandring har Handel, Erhverv og Profession i Haderslev lidt ved det nærliggende Christiansfeld? Hvorledes kan man afhjælpe Staden og for Fremtiden sikkert fjerne al Indflydelse? Kun en Besvarelse afgaves, men af den fremgaar det, at Christiansfeld var en farlig Konkurrent. Det hedder nemlig, at der er Familier i Haderslev, der med Posten fra Christiansfeld faar hele Væs Væs, Mel, Brød og Kød. Det indrømmes ogsaa, at flere af de Varer, som faas i Christiansfeld, ubestrideligt er bedre end Haderslevernes. Besvarelsen maner Borgerne til at tage Konkurrencen op med Besindighed, Mod og Tillid, saa vil det umulige blive muligt. — I Kolding var det ikke meget anderledes. Koldingenserne købte før 1800 deres finere Varer i Christiansfeld.

1780 13. August fastsættes som Brødremenigheden Christiansfelds Menigheds- og Aarsfest. Den 13. August regnes ogsaa for hele Brødremenighedens Stiftelsesfest. Af andre særlige Brødremenighedsfester, som fejres særlig i Kirkeaarets festløse Halvdel, holdes: den 30. April Entefest, 4. Maj Søstrefest, 17. August Børnefest, 29. August Brødrefest, 7. September Egtefest, 16. September Tjenerfest for Menighedens Arbejdere, og Eldstefesten den 13. November fejres som Mindedag for Kristi Valg til Menighedens Overældste.

31. August Entehuset indvies.

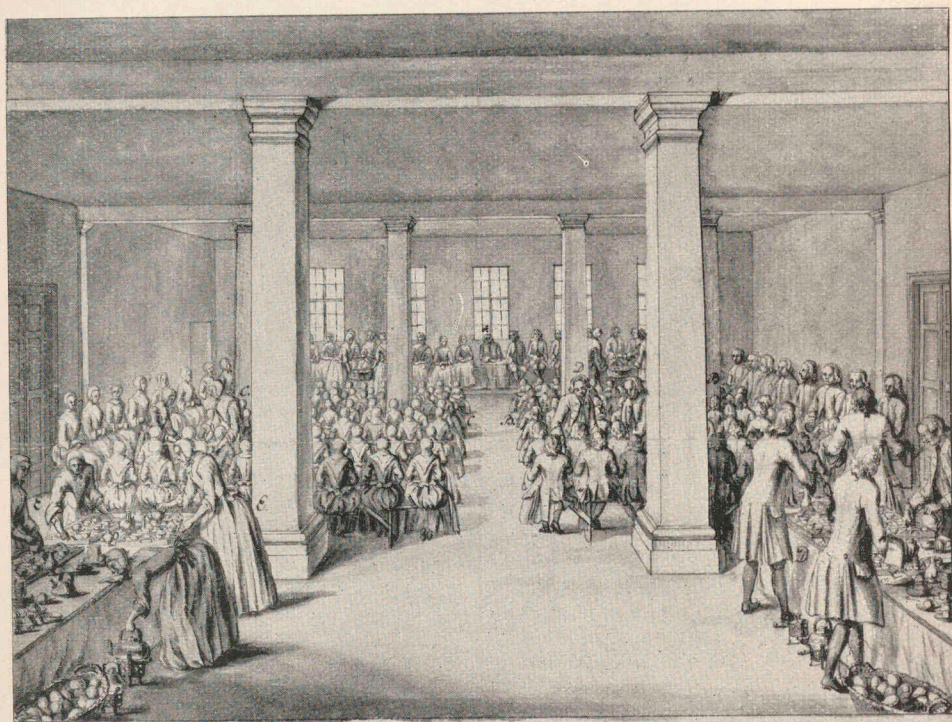
Christiansfelds og Thystrupgaards Ejendomsrettigheder ordnes.

15. September Eldstekonferencens første Møde.

14. Oktober Opskolskollegiets første Møde.

23. Oktober Første Menighedsrådsmøde.

A. Le Ministre, qui ce-
lebre la Liturgie.
B. B. Les Garçons.
C. C. Les Filles.

AGAPES
Des
Enfans.

D. D. Les Diacres.
E. E. Les Diaconesses,
qui distribuent.

KÆRLIGHEDSMAALTID

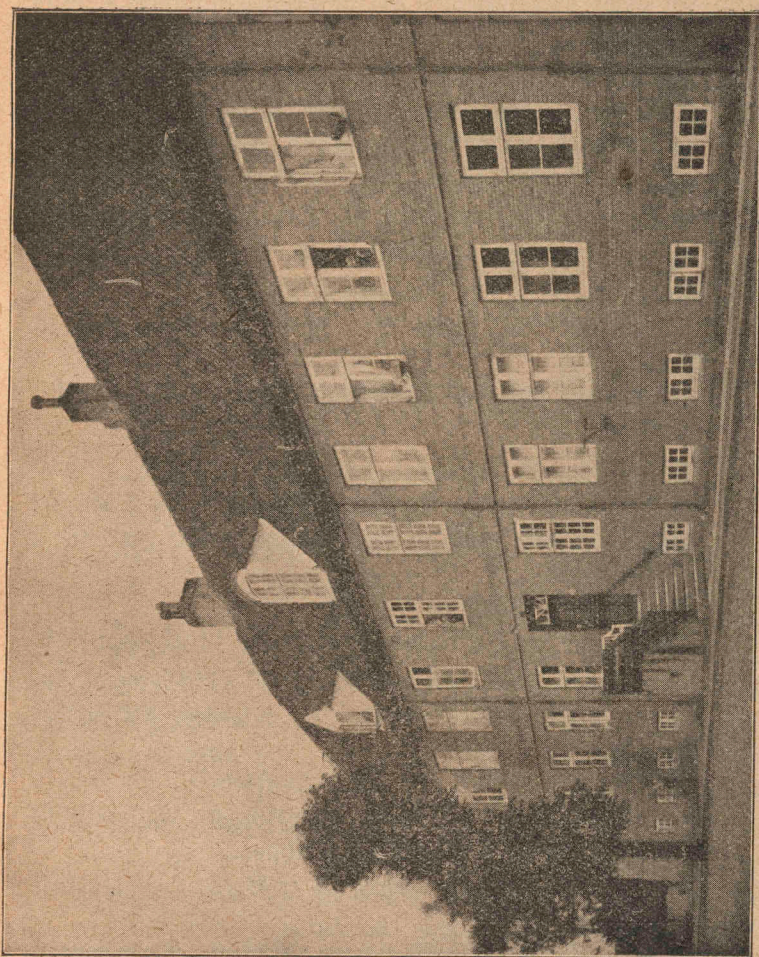
Efter en gammel herrhutisk Tuschtegning fra Aar 1758.

- 1780 Møbel- og Bygningsfædleri indrettes i Brødrehuset.
- 1781 Der bygges 5 nye Familiehuse samt et Farveri, og Pottemageriet faar egen Bygning.
Med fgl. Tilladelse oprettes en Postekspedition.
13. August Christiansfelds Grundlæggelse fejres første Gang.
- 1782 Der bygges 6 nye Familieboliger, Menighedsbageri og Slagteri.
- 1783 Der bygges 4 nye Familieboliger og et Apotek. Og i Apotekets Ejendom begyndtes tillige samme Aar Honningkagebageriet af Christian Eugenius Rasch, født 31. Januar i Neustadt. Efter et femaarigt Ophold i Herrnhut antom han her til Christiansfeld den 13. Marts 1783 og giftede sig samme Aar den 7. Oktober med Anna Johanne Kastenhuber, der var født den 13. Marts 1756 i Neusalz. Konditor Rasch døde i smaa Aar den 21. Oktober 1799. Samme Aar overtoges Konditoriet af Jm. Mart. Achtnich (Se Side 34), og han flyttede det hen i Ejendommen Øst-Kvarter Nr. 37 og gjorde Honningkagerne til Specialitet.
- 1784 Der bygges 5 nye Ejendomme; deriblandt en toetages Bygning til Pigestolen; Søstrehuset faar tilbygget en Sidefløj mod Øst, og Byen bestod saaledes af 45 Ejendomme.
- 1785 Apoteket aabnes.
- 1786 Koppeepidemi, 50 syge, ingen Dødsfald.
- 1788 Kostskolen for Drengene faar sin egen toetages Bygning.
- 1792 Sæbekogieriet indrettes i egen Bygning.
- 1793 Brødrehuset fra 1777 udvides med en Sidefløj. Deri indrettedes for Brødrene en Korsal til daglig gudstjenstlig Brug med Plads til 300 Personer. Svendenes Sovesal havde 86 Enteltfenge, Lærlingenes Sovesal 30 Enteltfenge. Og det paa en Tid da baade Svend og Lærling mange Gange, selv i København, havde deres Sovested inde under Mesters Dist. Hver Time gif Brødrehusets Natvægter i Filtsto gennem Sovesalene for at se, om nogen var syge eller lign. For Fritiden var der fælles Dagligstuer til Hvile og selvstabeligt Samvær. Om Aftenen sit de unge paa „Drengestuen“ og „Brødrestuen“ regelmæssig Under-

visning i almindelige Skolesag og specielt i Sprog og Medicin og tillige i Kirkehistorie, Bibelfortolkning o. lign.; derfor havde de saa let ved at drage ud som Hædningsmissionærer eller til Brødrearbejde i andre Lande. I Brødrehuset dyrkedes ogsaa forskellige ædle Kunster; særlig Sang og Musik (Strygeinstrumenter, Fløjte, Klaver og Horn), som virkede med til at gøre de kirkelige Fester i Christiansfeld saa betagende. Eldre Folk fortæller om, hvorledes de har gaaet udenfor Christiansfelds Kirke og ønsket: bare ogsaa de kunde saa Lov til at være med i Brødrenes Kreds. Brødrehusets Have var den Gang en Perle for Elskere af Havekunst. Brødrehusets Forstander sammen med Mestrene for de forskellige Afdelinger forestod hele den økonomiske Ledelse, og en yngre gejstlig var ansat blot for Brødrenes aandelige Pleje. Hver Morgen og Aften holdtes Andagt i den fine festlige Korsal, hvor ogsaa Brødrene samlede sig til mange specielt for dem arrangerede Møder, Fester og Nadvergudstjenester. Brødrehuset var den Tids K. F. U. M. Om den skønne Tone, som herskede i Brødrehuset, ja hele Brødrekolonien vidner Talemaaden: „Det sker ikke før, der bliver Kram-Marked i Christiansfeld.“ Der var aldrig Mangel paa Haandværksfolk, der vilde til Christiansfeld. I Hundreder af egenhændige Levnetsløb kan man læse om Mennesker, der har bedt og tigget Gud om at saa Lov til at maatte saa Arbejde i Christiansfeld. Og de samme Levnetsløb bringer Bidnesbryd om Skarer af alvorlige, sande, fromme og glade Kristne, der for en Tid eller for hele Livet har levet et særlig lykkeligt og arbejdsomt Liv i Tilslutning til Christiansfelds Brødrehus.

- 1794 Kildebandet ledes i Kørledninger fra den højereliggende Kohave til et Bassin paa Kirkepladsen. Menighedens Handelsbygning udvides.
- 1795 Kirkesalens Udvidelse ved Tilbygning af to Fløje paabegyndes. Dr. med. N. Müller nedsetter sig som Læge; Børnene bragtes langvejs fra til ham for at blive vakcineret.
- 1796 Kirkesalens Fløje fuldendes.
- 1797 Kirkesalens Indre fuldføres.

- 1797 En Sidesøj til Enkehuset paabegyndes.
3 nye Huse bygges, deriblandt det senere som Posthus
benyttede.

Enkehuset.

- 1799 Søstrehuset faar tilbygget en Fløj mod Vest.
Sidesløjen til Enkehuset fuldendes.
30. April Korsalen i Enkehusets nye Fløj indvies.
Kostskolerne havde over 100 Pensionats-Elever.

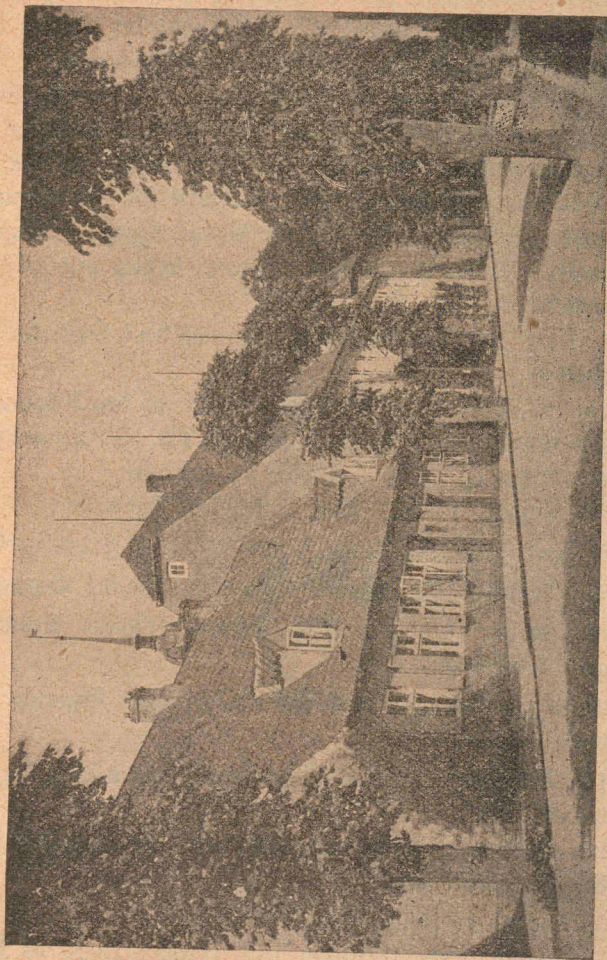
- 1800 3. December Korsalen i Søstrehusets Sidebygning mod Vest indvies.
Brødbremenighedens Indre Missionsfsamfund talte 700 Medlemmer i Jylland og 300 paa Fyn.
- 1801 En Etage paasættes den Del af Brødrehuset, som opførtes 1774.
- 1803 En Del Menighedsmedlemmer udvises af Byen, fordi de havde sluttet sig til Menigheden af økonomiske Grunde, og ikke vilde gaa op i Menighedens religiøse Liv.
- 1805 Apoteket faar tgl. Privilegium.
Sveriges Konge, Gustav IV. og Dronningen besøger Byen og overværer Søndagsgudstjenesten.
- 1807 Danmark drages ind i Napoleonskrigene.
14. August Det danske Hof flytter fra København til Kolding.
23. August Udenlandske Gesandter indkvarteres i Christiansfeld.
- 1808 Et fransk-spanisk Armékorps indtræffer i Danmark.
Kolding laaner under Spaniernes Ophold i deres By det nødvendige Dækketøj, Knive, Gasler, Sølvfager etc. i Christiansfeld.
Marts Kong Christian VII. dør.
April Det tgl. Feltkommisariat flyttes til Christiansfeld.
- 1809 23. Oktober Kong Frederik VI. (1808—1839) og Dronningen besøger Christiansfeld og overværer Aftengudstjenesten.
- 1810 Stort Bomuldsvæveri indrettes i Brødrehuset.
10. Oktober Brødre-Unitetet faar Kongens Tilladelse til offentlig at prædike Evangeliet i Altona.
- 1811 20. Juli Grundstenen lægges til en Brødbremenighedskirke i Altona.
- 1812 7. Maj Kristi Himmelfartsdag. Altonas Brødbremenighedskirke indvies.
16. Juni Kammerherreinde Christina Frederica v. Holstein (Holstein-Vedreborg Slægten) dør i Faberdræa.
25. Juni Kammerherreinde Christina Frederica v. Holstein bisættes i Anlægget, Christinero.

- 1813 16. November Kammerherreindens Gaard i Faberbraa og
Christinero overdrages til Brødre­menigheden.
- 1814 7.—16. Januar Indkvartering af General Lettenborns
3 000 vilde Kosaffer. Om Aftenen, da de var draget bort,
drog 30 unge Haandværksbrødre igennem Gaderne og op-
fordrede Menigheden til sammen med dem at takke Gud.
Der holdtes Takkegudstjenester til Kl. 3 om Morgen­en.
14. Januar Freden i Kiel under­skrives.
17. Januar Takke­møde i Kirke­salen.
- 1815 15. Januar Takke­fest i Anledning af Freden.
31. Juli Kong Frederik VI.s Kronings­fest.
- 1816 Brødre­menigheds­ens Bibel­seks­kab stiftes. Allerede 1800 stiftede
nogle fynske og sønderjyske Præster, der var Venner
af Brødre­menigheden, en Forening til Ud­givelse af Op-
byggelses­skrifter. Af Præsterne, der deltog i nævnte Forenings
Arbejde, var Lantrop i Tyrstrup, Vinde­kilde i Vilstrup, Leth
i Bjert, Ebbesen i Hammelen, Mathiesen i Vøjt, Balslev
i Haarslev, Boesen i Vigerslev, Clausen i Flemløse, Lassen
i Rværendrup, Knudsen i Nørre Næraa, Leth i Svaninge,
Boesen i Faaborg o. fl. Indtil 1813 havde de bl. a.
uddelt 200 Bibles og 2100 Ny Testamenter mest til fat-
tige og Konfirmanter. Indtil 1821 havde Selskabet ud-
givet 22 forskellige Skrifter, nogle i flere Oplag,
„Børne­biblesen“ var endog trykt i 20 000 Eksemplarer.
Selskabets betydeligste Skrift er Bladet „Evangeli­st Ma-
gasin.“ En sam­tidig (P. E. Müller) klager over, at ved
Selskabets Arbejde fæst­nede sig den Opfattelse, „at der
ved troende for­staaes saadanne, som i England kal­des Me-
todister, i Tyskland Herrnhuter, i Danmark Kristians­
feldere, og ved evangeli­st Kristendom de Sætninger, som Kristians-
felderne betegner som den sande Kristendom.“ Man kan
deraf stonne lidt haade om Selskabets og Kristians­
felds Indflydelse. Imidlertid over­gik Selskabets Ledelse til
Brødre­menigheds­ens Kristians­feld, hvis Bibel­seks­kabs Navn
var forandret til Brødre­menigheds­ens Bibel- og
Traktatselskab. Og det har for­sat med Udbredelsen
af Bibles og Salmehøger, og ved egne Kolportører og
Brødre­menigheds­ens Diasporaarbejdere stadig udbredt gude-

lige Smaaafkrifter som: Se paa Jesus; Den trofaste Forjætter, Brødreminighedens Løsenzbog o. m. andre. Særlig i Krigstidene var der stor Trang til dette Arbejde, i 1848 købte Soldaterne saaledes en 500 Bibles og Ny Testamenter.

- 1822 17. Juni Herrnhuts 100 Aars Fest.
- 1823 13. August Christiansfelds 50 Aars Fest.
- 1824 18. Oktober Brødrene fejrer Brødrehusets Indvielse for 50 Aar siden.
- 1825 28. Maj Pastor Joachim Ewald fejrer 100 Aars Fødselsdag. Pastor Ewald var Sognepræst i Hviding ved Ribe indtil sit 84de Aarsaar, 1808, da drog han her til Christiansfeld, hvor han levede i 18 Aar. Han døde næsten usvækket i Aanden 101 Aar gammel.
24. September Kostskolerne fejrer 50 Aars Fest. I de 50 Aar havde 198 Børn fra Brødreminigheden, men 790 Kostskoleelever rundt om fra besøgt Skolerne. Børnene fra flere af de kendte Slægter i Danmark og fra Christiansfeld Egnen har besøgt Kostskolerne, saaledes: Aastrup, Asp, Ahlefeld, Balslev, Barsø, Bang, Bjerling, Birkebald, Boesen, Brockmann, Brandt, Boek, Brøndsted, Buchwald, Bruhn, Dammeyer, Dall, Ewald, Esche, Fabricius, Fallesen, Friis, Finnemann, Gamborg, Gottschalk, Grønlund, Gebauer, Hammerich, Hammelef, Harpøth, Hass, Hovgaard, Holm, Holstein, Holst, Holten, Isager, Juhl, Kirkeby, Kjergaard, Kjærboe, Klein, Raftan, Riil, Knuth, Leth, Løvehov, Lind, Lundby, Læssøe, Lüttichau, Mahler, Malmstrøm, Matthiesen, Michaelsen, Mønsen, Marcussen, Mygind, Neumann, Nygaard, Ohlmann, Petersen, Praem, Pontoppidan, Raben, Rodhe, Rothe, Ryge, Rewentlow, Røshauge, Riis, Rudbeck, Sadolin, Selmer, Schelderup, Sattrup, Saks, Stauning, Stemann, Schumacher, Straarup, Schack, Schousboe, Schytt, Thiele, Tams, Thuesen, Teilmann, Tietgen, Treschow, Tychsen, Uldall, Wof, Werner, Wiltens, Wiborg, Windetilbe, Wolff, Work, Wright, Zachariasen, Olgaard m. fl.
- 1826 1000 Aar siden Ansgar begyndte at prædike Evangeliet i Danmark.
3. December 50 Aar siden Søstrehusets Indvielse.

- 1827 Nørregades Allé forlænges.
1827 13. August 100 Aar siden Brødre­menighedens Fornhelse
og 50 Aar siden Kirke­salens Indvielse.
1829 118 Tønder Land Øst for Byen købes.

Realskolen (tidligere Skrifftolen for Drengene)
Storegade med Realskolen.

- 1830 Brødre­menighedens første danske Præst ansættes og dansk
Gudstjeneste hver Søndag Eftermiddag indføres. Disse
og Festerne og Nadvergudstjenesterne besøges foruden af
Folk fra Christiansfeldt og Omegnen gerne af 100—500

og flere Mennesker, der fra Sønder- og Nørre Jylland og Fyn rejste her til f. Eks. Lørdag Nat og drog hjem igen Søndag Aften eller efter Festerne. Brødrene fra Brødrehuset gif Lørdag Aften til sent ud paa Natten ad Landevejene, Kongevejen mod Kolding og Haderslev og ned til Landingsstedet „Slusen“ ved Hejlsminde for at tage imod Gæsterne. Korhusene og adskillige Brødrfamilier i Byen sørge for Matlogi og Bospisning. Ind imellem Gudstjenesterne og Forsamlingerne om Søndagen havde de private Samtaler, Mændene med dertil ansatte Brødre, og Kvinderne med Søstre. Her raadsførte de sig angaaende deres aandelige — og mange Gange ogsaa timelige — Sager. Brødremenighedens Venner kaldtes ofte „Christianskeldere“ eller „Den lille Flot.“

4. Maj 100 Aar siden Brødremenighedens Søstrefor indrettedes.

25 – 27. Juni 300 Aars Fest i Anl. af den Augsburgske Konfession, som gennem en længere Tid blev gennemgaaet med Børn og voksne i Kirken og i Skolen.

31. August 50 Aar siden Entehusets Indvielse.

1831 8. Juni Besøg af Kong Frederik VI. og Prins Frederik.

1832 21. August 100 Aar siden Brødremissionens Begyndelse.

1833 19. Januar 100 Aar siden Brødremissionens Grundlæggelse i Grønland.

1835 24. September 50 Aar siden Pigestolens Bygning indviedes.

1838 15. November 50 Aar siden Drengestolens Bygning indviedes.

28. November Kronprins Christian og Kronprinsessen besøger Christiansfeld.

1839 3. December Kong Frederik VI.s Død.

1840 3. August Kong Christian VIII. (1839–1848) og Dronningen besøger Christiansfeld og overbærer Gudstjenesten.

1842 Hamborgs Brand.

Natten mellem 12. og 13. November Brand i en Baggaard i Christiansfeld; Byen blev kun reddet ved, at Vinden forandrede Retning.

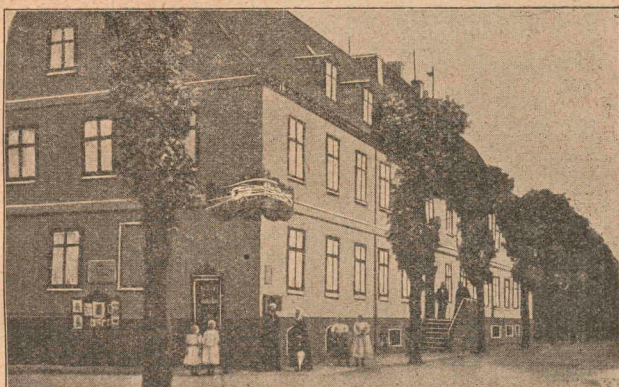
TO SØSTRE I FESTDRAGT

Ved Brødremenighedens Fester er Søstrene iført sort Kjole, hvidt Kashmir-Shawl og ellers til Gudstjenesterne en lille hvid, mærisk Hue, hvis Silke-Hagebaand har forskellige Farver efter Koret, hvortil vedkommende hører. Unge Piger indtil 18 Aar bærer højføde, ugifte Søstre lyserøde, gifte Søstre lyseblaa og Enker hvide. De smaa Piger har hvide Bobinetskapper med lyserøde Silkesløjfer og tilsvarende Baand om Hagen.

- 1843 6. Januar Opraab til Dannelse af en Nordflesvigsk Mis-
sionsforening.
14. August Den Nordflesvigiske Missionsforening
stiftedes ved et Møde i Christiansfeld. N. S. Holm fore-
staar Ledelsen.
18. November 50 Aar siden Korsalen i Brødrehuset blev
indviet.
- 1844 Januar Brødre menighedens Missionsblad, Evan-
gelist Missions-tidende, begynder at udkomme.
- 1846 18. Februar Luthers 300 Aars Dødsdag fejres.
Vækkelse blandt Eleverne i Kofskolerne.
Diasporaarbejder Bøyle Christens, der skulde bo i Brødre-
menighedens Diasporahus i Skjern, maa søge Bopæl i
Christiansfeld, fordi Herredsfogeden og Præsten i Skjern
udvirkede, at Regeringen forbyd Brødre menighedens Indre
Missionsarbejde i Skjern. Brødrene fik en Tid Hjælp af
Pastor Wilhelm Birkebald, saa længe denne omkring 1840
var Præst i Ringløbing, Sdr. Omme og Hoven. Et
Indtryk af Tiden faar man ved følgende. Da Herreds-
fogeden engang havde faaet opspurgt en Forsamling, drog
han ud til Gaarden med Skrivelser og Arrestforvarer og
Stof i Haanden. Fra Bognen slog han med Stokken efter
Gaardens Tjør, men til Held for denne, ramtes Tagstøtten.
Inde i Huset gif Herredsfogeden Løs paa Forsamlings-
holderen og trak ham ved Haaret frem paa Gulvet osv.
Resultatet blev Skjerns Brødre-Societets Nedlæggelse.
Det talte gennemgaaende omkring 100 Medlemmer og
havde bestaaet siden 1790. Dets betydeligste Leder var
Diasporaarbejder Jakobsen. Ud fra Skjern berejste
Brødrene hele Jylland og Vest-Fyn og plejede Livet om-
kring i Samfundene ved Forsamlinger i Hjemmene, Hus-
besøg og Sygebesøg.
- 1847 Dyrtid.
- 1848 20. Januar Kong Christian VIII.'s Død, Frederik VII.'s
Tronbestigelse. (1848—1863).
Tre Aars Krigen udbryder i Foraaret.
29. Marts De første Indkvarteringer.
15. April Kongens Gennemrejse.

- 1848 Kirkefalsen benyttes til Indkvartering.
Brødbrehusets Korsal indrettes til Lazaret.
Guds Ord forkyndes for Tropperne, og mange Soldater gav Gud deres Hjerte.
14. September Kirkefalsen tages atter i Brug til Guds-tjeneste.
- 1849 26. Marts Kampen genoptages, efter at der har været Vaabenstilstand fra 5 September 1848. Kirkefalsen indrettes til Lazaret.
24. April 38 Soldater begravnes paa Christiansfelds Kirkegaard. „De blev alle lagt i en Grav, Mand ved Mand, et rystende Syn.“
6. Juli 90 Haardtfaarede fra Fredericiaslaget indlægges, „dels i Kirkefalsen, dels i Hjemmene, hvor man kæmpede med Døden for at fravriste den sit Bytte.“
10. Juli En ny Vaabenstilstand afflattes.
29. September Kirkefalsen indvies atter.
31. Oktober En jødisk Pige døbes.
- 1850 2. Juli Danmark og Prøjsen slutter Fred.
16. Juli Den danske Hærs Indtog i Nordfløvig.
25. Juli Slaget ved Isted.
Kirkefalsen maa fra Oktober atter tages i Brug til Lazaret.
- 1851 Danmark og Slesvig-Holsten slutter Fred.
1852. Handel og Haandværk faar et Opsving efter Krigen.
- 1853 22. Maj Regeringens Tilladelse til at lægge Hovedlandevejen gennem Christiansfeld indtræffer.
7. November Indvielse af det nye toetages Posthus ved Siden af Gæstgivergaarden.
Tobaks- og Cigarfabrikken faar en ny Bygning.
Koleræen raser i København og paa Jyllands Østkyst.
- 1854 Gæstgivergaarden paasættes en Stage og indrettes til Hotel.
November Hovedlandevejen Kolding—Haderslev tages i Brug.
- 1855 Telegrafledningen Kolding—Haderslev anlægges.
- 1856 Garveriet udvides med en ny Bygning og Spielwergs Butik ombygges.
- 1857 1. Marts 400 Aar siden Brødbremenigh. Grundlæggelse.
- 1858 29. September Kongeparret med Følge besøger Byen.

- 1862 3 Thystrup paabegyndes Bygningen af en ny Kirke.
- 1863 3. Oktober Kongen besøger Christiansfeld.
15. November Kong Frederik VII. bgr paa Glyksborg Slot.
16. November Prins Christian af Danmark udraabes til Konge som Christian IX. (1863—1906).
3. December Kirken i Thystrup indvies.
Kirkesalen indrettes igen til Lazaret.
- 1864 6. Februar Det danske Lazaret rømmes.
18. April Dybbølstillingen stormes. 12 Sønner fra Brødrem. kæmper i den danske Hær; en faldt ved Dybbøl.
12. Maj—26. Juni Vaabenstilstand.
29. Juni Overgangen til Als.

Brødremenighedens Hotel.

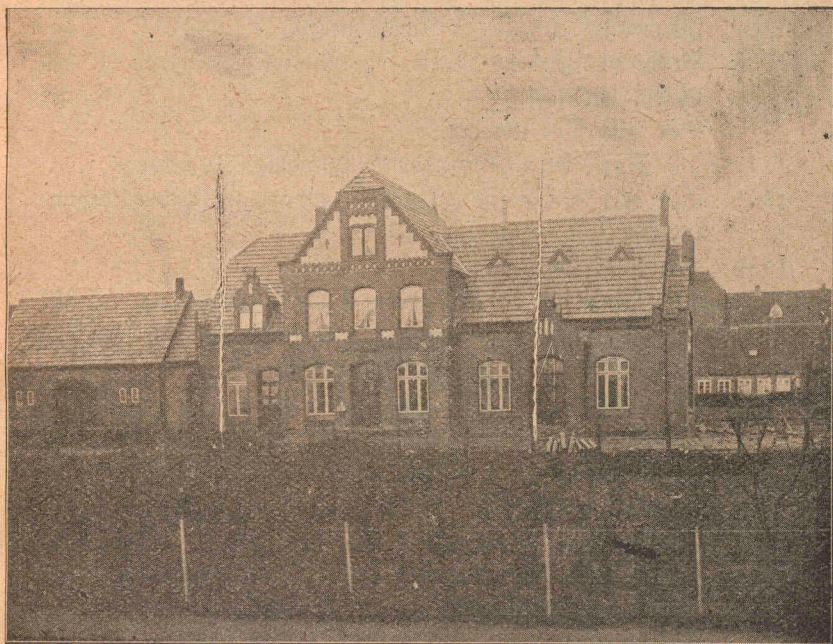
18. Juli Krigen ophørte ved Christiansfelder-Konventionen, som afsluttedes Kl. 3 om Morgenen paa Bærelse Nr. 10 i Brødremenighedens Hotel.
20.—31. Juli Vaabenstilstand.
30. Oktober Freden sluttet. Den nye Grænse, som sættes 3 km Nord for Byen, skar Oplandet bort og ødelagde Forretningstilværet.
Bættelser ved Br. J. Nastrups Virksomhed som dansk Præst.
- 1865 21. Maj Kirkesalen tages atter i Brug til Gudstjeneste, samtidig indvies et nyt Orgel.

- 1865 Regeringen af Hertugdømmerne deles mellem Østrik og
Prøjsen.
- 1866 Krigen mellem Prøjsen og Østrik.
24. December Loven om Hertugdømmernes Indlemmelse i
Prøjsen.
- 1867 24. Januar Hertugdømmerne indlemmes i Prøjsen.
- 1869 Kirkegaarden udvides med to ny Kirkanter mod Nord.
- 1870 Den tyll-franske Krig udbryder.
Sv Brødre fra Christiansfeld indkalbes.
- 1871 18. Juni Takkefest i Anledning af Krigen's Afslutning.
To af Brødrene fra Christiansfeld faldt.
- 1872 Christiansfeld bliver „Flække“ i Følge Lov af 14. April 1869.
April Sparekassen for Christiansfeld og Omegn oprettes.
13. November Heflig Stormflod paa Østkysten.
- 1873 Gadebrolægningen omlægges.
Pinsedag indføres Brødrementigheds nye Liturgibog.
13.—14. August Christiansfelds 100 Aars Fest.
En Mindetavle anbringes paa Christiansfelds første Me-
nighedshus.
- 1874 18.—19. Oktober De ugifte Brødre fejrer deres Korhus's
Indvielse for 100 Aar siden.
- 1875 17. August Stolens 100 Aars Fest fejres samtidig med
den aarlige Børnefest.
Br. Christian Gormsen, der for Ledelsen af Spielweg og
Co. 1856 var befordret med Ridder af Dannebrogordenen,
fratræder Stillingen som „Handelsherre“ efter at have
forestaaet Forretningen i 35 Aar.
- 1876 3.—4. December De ugifte Søstre fejrer deres Korhus's
Indvielse for 100 Aar siden.
- 1877 13. August Kirkesalens Indvielse for 100 Aar siden fejres.
- 1878 27. August Oprettelse af en Vedtænds med 60 Med-
lemmer, der forpligtede sig til, at der holdtes Bøn hver
Time Døgnet igennem.
Et nyt Ur indbygges i Kirketaarnet.
Tyfus-epidemi, sandsynligvis stammende fra daarlige Drikke-
vand.
Missionær Jørgensen bosætter sig i Christiansfeld efter
25 Aars Missionstjeneste paa Moskitoøsten. I Christi-

- ansfeld og dens Omegn i vid Kreds var han derefter i 35 Aar en aandelig Hjælper for mange.
- 1879 § V i Prager-Freden slettes.
Stærk Torden Ratten mellem 4. og 5. August; Aller Kro brændte.
- 1880 4. Maj Søstreforets 150 Aars Fest.
31. August Enkerne fejrer 100 Aars Indvielsesfest for deres Korchus, som forshnes med ny Prædikestol og nyt Orgel.
Ondartet Difteritisepidemi, flere Børn dør.
Missionsudsalg i Søstrehusets Korsal til Missionsgældens Dækning.
- 1880 Spedalskhedsasylet i Jerusalem overtages af Brødreneheden. Landevejen til Frørup anlægges.
- 1881 Den nye, udvidede Kirkegaard indvies ved en Begravelse.
- 1882 21. August Brødremissionens 150 Aars Fest.
Arbejdet i Tobaksfabrikken indstræntes.
I Christinero anlægges to Springvand og to nye Pabil-loner.
Difteritisepidemi, et Barn dør.
Landevejen til Aller bygges.
- 1883 19. Januar 150 Aar siden Grønlandsmissionens Begyndelse.
10. og 11. November Lutherfest.
En Sundhedskommission dannes.
Brødrenehed. Arbejde i Bøhmen faar Statsanerkendelse.
Det frivillige Brandkorps nyorganiseres og faar Uniformer.
Br. A. Christoph, Forstander i Brødrehuset.
- 1885 Juli For første Gang Indstrænkning af Forsamlingerne, dog blot i Sommertiden; ellers holdtes Møder og Forsamlinger hver Dag.
- 1886 Hvidtølsbryggeriet paa Thystrupgaard nedlægges.
- 1887 Thystrup Sogn opretter et Andelsmejeri i Christiansfeld.
- 1888 Tobaksfabrikken nedlægges.
En jødisk Pige undervises sammen med Konfirmanterne og døbes.
Brødrehusets Strædderforretning bortforpagtes.

- 1888 Brødre­menig­he­dens Lø­sen­sbog­ss Ud­gi­vel­se paa
Dan­sk be­gyndes.
15. No­vem­ber Dreng­es­to­len­ss 100 Aars Fes­te.
- 1889 Bæk­ke­se i Bjært.
Bi­bel- og Trak­trats­fel­stabet an­set­ter to Kol­portør­er.
Chris­ti­ans­fel­ds før­ste Hus kø­bes af et Menig­heds­med­lem.
- 1890 Tobak­sfab­ri­ken om­byg­ges til Boliger.
Brødre­menig­he­den over­ta­ger Un­yam­besi Mis­si­ons­mark i
Øst­cen­tral­af­rika.
- 1891 Kost­sto­ler­ne ned­læg­ges; Sto­ler­ne bli­ver Brødre­menig­he­den
Chris­ti­ans­fel­ds Ejend­om.
Ønd­artet In­fluen­sa­epi­de­mi, 9 Døds­fald i Løbet af 14 Dage.
- 1892 Kolera i Ham­borg og flere Ste­der i Sles­vig-Hol­sten.
Bæk­kel­ser i Chris­ti­ans­feld og Om­egn ved Br. N. P. Pe­ter­sen­ss
Evan­ge­li­sa­ti­ons­ar­bej­de.
- 1893 Den Nord­sles­vig­ske Mis­si­ons­fore­ning­ss 50 Aars­fes­te.
Præste- og For­stan­de­-Em­be­det i Brød­re­hus­et ned­læg­ges,
for­di ad­skilli­ge For­ret­ning­er var ophørt. Brød­re­hus­et med
sine For­ret­ning­er har ved at ud­dan­ne man­ge Dan­ske til
dyg­ti­ge Haa­nd­vær­kere og For­ret­ning­ssfolk været med­vir­ken­de
til at høj­ne Dan­marks Haa­nd­værks- og Han­del­ss­stand og
ved sin kris­telige Hus­orden været et vel­sig­net Ar­nes­te­de for
levende Kris­ten­dom.
- 1894 13. Fe­bru­ar En Orkan vælter Kir­ke­taar­net, som den Gang
var tækket med Kob­ber og for­synet med en stor for­gyl­det
Kugle.
Et nyt Taarn byg­ges, og to nye Kir­ke­klokker an­skaf­fes.
- 1895 Kir­ken­ss In­dre res­taure­res.
Øp­syns­kol­le­gi­et og Veld­ste­kon­feren­cen er­stat­tes af et Veld­ste­raad
(Menig­heds­raad). Den sam­lede Brødre­menig­heds og
Brødre­menig­he­den Chris­ti­ans­fel­ds Ejend­oms­ret til By­ens
Ejend­omme, For­ret­ning­er og Jor­der ord­nes.
- 1896 28. Mar­ts Kreds­da­gen i Haders­lev ved­ta­ger at byg­ge
Pri­vat­ba­nen Haders­lev—Chris­ti­ans­feld. Jern­ba­ne­sta­ti­on­en
op­ført i ud­præ­get prøj­sis­k Stil lag­des midt i Brød­re­hus­ets
Have.
4. De­cem­ber op­ret­te­des Haa­nd­vær­ker­fore­ning­en. For­mand:
Byg­me­ster A. An­dersen.

- 1897 21. Maj Tyrstrup Præstegaard brændte.
Melanchtons 400-aarige Fødselsdag.
September Der støbes en Brønd til det forsarmede Springvands paa Kirkepladsen, som dermed har tre Brønddamme.
„Frej“ opføres af Bygmester Magnus Hansen. I denne og andre Ejendomme fra disse Aar spores i Byggestilen Danst som Protest mod Tyfl. Da Frej skulde indvies, og Bordene stod dækkede, forseglede Amtsforsøgeren Indgangene. Et helt Aar stod Lokalerne urørt, indtil de kunde aabnes efter en Højesteretsdom.

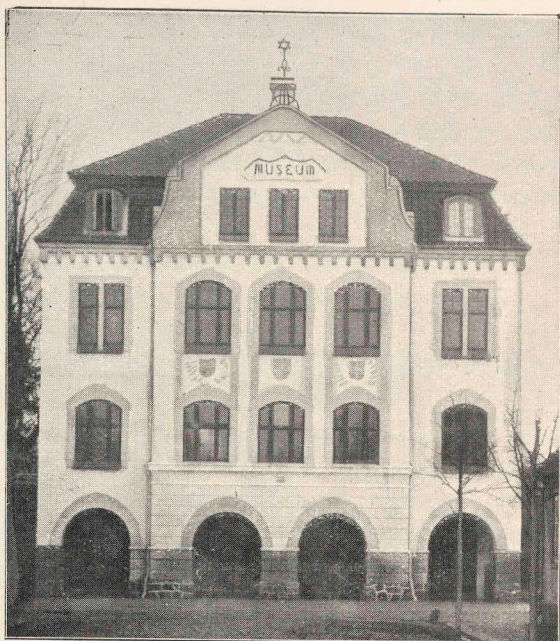

Jernbanestationen.

- 1898 Br. Fr. Martin opretter et Trykkeri og overtager Trykningen af Brødre-menighedens Missionsblad.
1. April Br. Peters overtager Forvaltningen af Brødre-menighedens Hotel.
22. November kørte det første Tog mellem Christiansfeld og Sønderlev.

- 1899 3. Marts Privatbanen Haberslev—Christiansfeld aabnes for Driften.
9. Maj Brødreminighedens Hotels store Sal tages i Brug til selftabelige og andre Sammentømster og Møder; men Kortspil og Dans er forbudt i Brødreminigheden.
- 1900 Brødreminighedens Hedningemission i Grønland med dens 6 Missionsstationer og 1630 Medlemmer afgives efter 167 Aars Arbejde til den danske Folkekirke.
Byens Vandledningsystem ombygges.
Varme indlægges i Kirken.
En Diatoniske fra Brødreminighedens Diatoniksestiftelse „Emmaus“ ansættes i Christiansfeld.
- 1900 Brødreminighedens Arkiv og Bibliotek indrettes i den nordre Kirkesøj.
Den lille Sal udvides.
26. Maj Grev Zinzendorfs 200-aarige Fødselsdag.
- 1901 Den lille Sal tages i Brug til enkelte af Ugedagsforamlingerne.
- 1902 Gasanstalt bygges.
20. September Første Gang Gas-Gadebelysning. Hidtil var Belysningen sket ved Petroleumsløgter for en Del hængende i svære kunstmedede Lygtearme.
27. Oktober Den lille Sal første Gang oplyst ved Gas.
Brødreminighedens Museum med etnografiske Genstande fra Menighedens Missionsmarker samt Sager af kulturhistorisk og lokalhistorisk Interesse grundlægges.
- 1904 udsendes Søster Dggeline Nørsgaard f. 22./4. 80 i Tislund ved Bertoft som Sygeplejereste i Brødreminighedens Hjem (Moravian Leper Home) for Spedalske i Jerusalem.
Søstrehusets Landbrug ophæves.
4. Juni R. F. U. M. oprettes. Før den Tid samlede alle de unge Mænd i Brødreminigheden og de unge Kvinder i Søstrehuset med deres aandelige Ledere.
- 1906 Stor Vækkelse i Januar Bedeugen.
Frederik VIII Konge i Danmark, (1906 – 1912).
8. August I Kirkesalen indlægges Gasbelysning og Ventilation, tillige ophænges tre Messinglysekroner, hidtil var Kirken stemningsfuldt oplyst ved Lysekerter.

BRØDREMENIGHEDENS MUSEUM

KONGENS INDTOG I CHRISTIANSFELD

- 1906 Faberbraa Kro og Thystrup Mølle brænder, en Ildbrand i Christiansfeld sluktes i Tide.
Garberiet nedlægges.
K. F. U. M. danner et Basunkor, desforuden bestod fremdeles Brødremenighedens Basunkor.
- 1907 1. Marts Det gamle bøhmiske Brødreunitets 450 Aars Fest.
21. August Brødremissionens Begyndelse for 175 Aar siden.
Museet opføres med tre Etager og Plads til Brandstation.
- 1909 udsendtes N. S. Gaarde f. 23./11. 81 i Vestoft og gift med Anniken G. f. 13./8. 82 i Bøjstov som Missionær til Brødremenighedens Missionsmark i Engelsk Central-Ost-Afrika og Sam. Nielsen f. 19./10. 87 i Christiansfeld og Hustru E. Nielsen f. 19./8. 87 i Christiansfeld til samme Missionsmark som Industrimissionær.
Missionsbladet faar dansk Redaktør, til hvem ogsaa Brødre-
menighedens danske Missionsalbums Udgivelse overdrages.
- 1910 Evangelisk Missionsetidendes Navn forandres til Brødre-
menighedens Missionsblad.
Lærerseminariet i Niesby ophæves.
Søster M. Bendixen ansættes som Portnerise og Fremmed-
fører i Søstrehuset.
17.—23. Oktober Evangelisationsuge.
- 1911 Januar Sterkt besøgte Bækkelsesmøder.
25. Februar I Hamborg dannes en Brødremenighed som Filial af Christiansfeld.
15. Oktober Den Nordflesvigske Missionsforenings første Generalforsamling og Bestyrelsesmøde efter Nyorgani-
sationen.
Faberbraagaard udvides og forbedres ved Ny- og Ombygning.
- 1912 25. Februar Brødremenigheden i Hamborg fejrer sin første Aarsfest.
15. Maj Kong Christian X. udraabes til Konge af Danmark.
16. Juni Kammerherreinde Christina Frederica v. Holsteins 100 Aars Dødsdag fejres.
1. Oktober Unitetsdirektionen flyttes fra Berthelsdorf til Herrnhut.

- 1912 Missionsudvalg i Brødrehusets Korsal.
November Vækkelse i Christiansfeld og Omegn.
Nordflesvigsk Indre-Mission deles i to Lejre.
- 1913 Juli Negerpræsten, Br. Blijds Prædikerejse i Danmark.
19. Oktober Minde gudstjeneste i Anledning af Napoleons-
krigene for 100 Aar siden.
Besøg af 150 danske Studenter.

Præsteboligen.

- Drenge- og Pigestolen til 6. Stoleaar forenes i Drenge-
stolens Bygning.
Brødre menighedens danske Salmehog, Harpens 6. Dplag
udgives.
- 1914 udsendes P. M. Legêne f. 23./11. 85 i Bromme ved
Sorø og Hustru Anna L. f. 27./9. 92 i Amsterdam som

Missionær paa Brødremissionsmarken blandt Ostinderne i Altmaar ved Commewijne i Surinam i Sydamerika.

7.—8. Juni Br. Løbner, Provst for Unghambemissionen, prædiker ved den aarlige Missionsfest, der gerne har 2—5 000 Deltagere.

1. August Mobiliseringsordren indtræffer.

3. August Nadvergudstjeneste for de Brødre, der venter at blive indkaldt.

10. November En Grænsevagt paa 90 Mand indkvarteres i Christiansfeld. Et Soldaterhjem indrettes i Brødrehuset.

1915 6. Juli Mindeprædiken i Anledning af Johan Hus's Martyrdrød for 500 Aar siden.

1916 Marts Grænsevagten forstærkes med adskillige Hundrede Soldater. Maskekvarterer indrettes i Brødrehusets og Enkehushets Korsale, som derved ødelægges. Soldaterhjemmet i Brødrehuset og Søstrehusets Sovesal maatte ogsaa ombannes til Maskekvarterer; tillige var der Indkvartering i Byens private Hjem.

14. Marts. Soldaterhjemmet indrettes i Søstrehuset.

Maj Brødreunitetet køber Gaarden Ravnshjerg, som bestyres sammen med Thystrupgaard.

2. Juli Søster Helene Geislers 25 Aars Jubilæum som Forstanderinde for Søstrehuset.

Oktober Foredrag over Brødremenighedens Historie af holdes hver Uge.

1917 18. Februar Forordning om at Kirkerne ikke maa opvarmes undtagen i Julen og paa Palmesøndag.

24. Juni Den store Kirkeklokke ringer i en Time for sidste Gang, før den skal afleveres til Krigsindustrien.

26. Juni Kirkeklokken sendes til Altona.

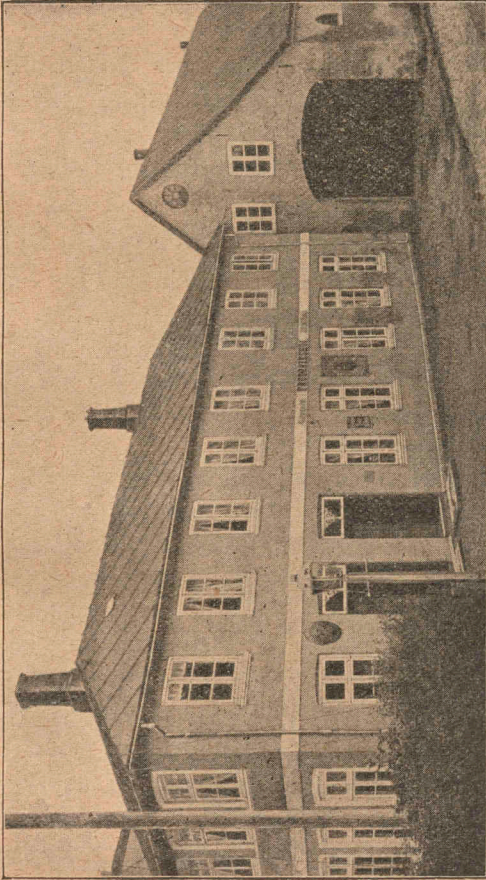
Forinden var alt Kobber- og Messingtøj afleveret. Der maatte flere Jernbanevogne til at køre det bort, da Byens righoldige Røffenudstyr saa godt som udelukkende bestod af Kobber og Messing.

Juli Kirkens Orgelpiber af Metal afleveres efter Ordre fra Krigsministeriet.

25. Juli En russisk Soldat begravnes; dermed har 120 Soldater faaet Hvilested paa Gudsageren.

- 1917 13. Oktober Reformationens 400 Aarsdag fejres.
- 1918 September Grippeepidemi, særlig blandt Børnene.
9. November Det tyfte Kejserdømme styrtes ved Revolutionen.
26. November Krigsgarnisonen i Christiansfeld ophæves.
- 1919 April Forhandlinger om Brødre­menighedens Stoles Omdannelse til en dansk Realskole.
10.—17. Juli Br. Heinrich Stamm holder Coangelifationsuge.
30. Juli Søster Hermine Schurmanns 50 Aars Jubilæum i Søstrehusets Tjeneste.
Brødre­menigheden i Hamborg bliver selvstændig Menighed.
1. Oktober Brødre­husets Restauration ophæves.
November Storegades Bro­lægning omlægges.
7. December Kirkeklokken kom tilbage fra Altona og ringes første Gang 2. Advents-Søndag.
Lyrstrupgaard, Ravnshøj samt Sæbefabrikken sælges, og Handelshuset, Spielweg og Co. samt Slagteriet bortforpagtes.
- 1920 10. Januar Freden i Versailles ratificeres.
20. Januar Den Internationale Kommission overtager Regeringen i Nord­flesvig.
7. Februar Brødre­menighedens tyfte Skole lukkes; den havde bestaaet i 147 Aar.
10. Februar Afstemningen i 1. Zone. I Christiansfeld blev der afgivet 247 danske og 124 tyfte Stemmer, af hvilke sidste 50 sikkert var afgivet af tilrejsende lyd fra.
4. Marts Den danske Realskole begynder.
10. Maj Danske Tropper afløser de fransk-­engelske Besættelses­tropper.
20. Maj Dansk Mønt indføres.
15. Juni Nord­flesvig faar dansk Overhøjhed.
Christiansfeld vælger en dansk Mand til Borgmester.
Mange Brødre­familier drager bort fra Byen, særlig til Neuwied, Herrnhut og Niesty.
10. Juli Kong Christian X. rider Genforenings­dagen over den gamle Grænse ved Frederikshøj, modtages ved Bygrænsen af Byraadet og foran Kirkesalen af Brødre­menighedens Repræsentanter.

1920 28. September Kongen, Dronningen og Prins Knud
besøger paa Sønderjyllands Færden Christiansfeld.
Oktober Rigsdagens Finansudvalgs Besøg.
Kammerherre Haarløv udnævnes til Stiftamtmand i Søn-
derjylland og Amtmand over Haderslev Amt efter fra

Det gamle Coldsted og Frederikshøj Kro.

Maj til November at have været Administrator for de
Sønderjydske Landsdele.

19. November stiftedes Borgerforeningen. Formand: Re-
alskolebestyrer A. Jørgensen.

- 1921 1. Januar Søster M. Gruschwitz overtager Embedet som første Saltjenerinde efter Søster M. Hansen, der havde forestaaet Gerningen i 26 Aar.
1. Januar Sygekassen statsanerkendt.
21. Februar stiftedes Handelsforeningen. Formand: Grosserer H. Duxen.
17. April 400 Aar siden Dr. Martin Luther vidnede paa Rigsdagen i Worms.
24. Maj Kongen og Dronningen besøger Christiansfeld.
1. Juni Apoteket bortforpagtes efter i 122 Aar at have været forvaltet af Brødrfamilien Pabel.
26. Juni stiftedes Socialdemokratisk Forening. Formand: Typograf L. Christensen.
7. September Fem-Dre-Foreningen for Brødre-
menighedens danske Hædningsmission stiftes. Organ: Sen-
nepstornet.
8. September Den Nordflesvigiske Missionsforenings Ge-
neralforsamling forandrer Foreningens Navn til Brødre-
menighedens danske Missionsforening B. D. M.
og vedtager nye Vedtægter.
- Br. Ebbesen vælges til Formand for Museet.
- 19.—20. November Bibel- og Missionskursus afholdes.
26. November oprettedes Christiansfelds Oplands-Bibliotek.
Formand: Realkolebestyrer A. Sjørgensen.
- 1922 udsendtes S. Jbsen f. 30./12. 94 i Algod og Hustru
Johanne J. f. 11./4. 96 i Algod samt Sygeplejersterne
Margrethe Jensen f. 11./12. 89 i Helsingør og Johanne
Larsen f. 2./3. 95 i Farup som Missionærer til Brødre-
missionsmarken i Engelsk Ost-Central-Afrika. Og Syge-
plejerster Ane Nissen f. 12./11. 90 i Skjern til Brødre-
missionsmarken i Alkmaar ved Commewijne i Surinam.
22. Februar stiftedes Skytteforeningen. Formand: Bager-
mester M. Juhler.
1. April Br. N. Sørensen overtager Embedet som første
Saltjener efter Br. Mathæus Dahl, der havde forestaaet
Gerningen siden 1895.
17. April En Mindesten for otte i Verdenskrigen faldne
Brødre afløres paa Kirkegaarden.

- 1922 23. Maj Kongen og Dronningen besøger Christiansfeld.
17. Juni 200 Aar siden Herrnhuts Grundlæggelse.
20. Juni stiftedes Idrætsforeningen. Formand: Sadel-
magermester R. Rinze.
Orgelet forsynes med Orgelpiber af Metal.
August Unitetsdirektionen beslutter at genoptage Missions-
arbejdet i Unyamvesi i Engelsk Østcentralafrika.

Teknisk Skole.

December Otte danske Brødremissionærer antom-
mer til Tabora i Østcentralafrika. Ialt har 119 Stan-
dinaver, deraf 83 Danske, arbejdet paa Brødremissionens
Missionsmarker.

Elektrisk Lys indlægges i Ejendommene.

1923 Biskop, Dr. theol. Baldemar Ammundsen, første danske Biskop i Haderslev, udnævnes.

8. Marts oprettedes De samvirkende Afholdelsklubber bestaaende af Logerne: Fælles Haab Nr. 10 F. D. G. T.; Fremtids Vel Nr. 71 F. D. G. T.; Samfundets Gode Nr. 56 F. D. G. T.; Fremad til Sejr Nr. 35 D. G. T. D. og Det blaa Kors. Formand: Postbud A. Sjørgensen.

18. Marts Teknisk Skole indvies.

30. Maj Kong Christian X. besøger Byen.

Suni Kirkesalen restaureres og elektrisk Bys indlægges.

Sindøgades Brolægning omlægges.

Juli Byens Fortov belægges med Fliser.

Helliggørelsesmøder.

Indtryk fra Brødremenigheden Christiansfelds Historie.

Christiansfelds Historie giver det Indtryk, at de Mennesker, der levede her indtil Halvdelen af det nittende Aarhundrede, aldeles overvejende var afgjorte, fromme Kristne, hvis Maal det var med „alt kun at leve Frelseren til Behag.“ Og at for hele det danske Folk var Brødrekolonien Christiansfeld med dens landsomspændende Indremissionsarbejde med til at fordybe og inderliggøre Landets evangeliske, kristelige Liv og tilige en betydelig Hjælp til Fremme af Samfundet mellem Guds Folket indenfor Folkekirken; og i det hele taget det betydeligste Middel, hvorved Gud bevarede vort Lands Kristendom livskraftig gennem Rationalismens Vinter. Brødrebevægelsen udgik nu vel fra Brødremenigheden, men den traf saadan en Sangbund i den danske Menighed, at der var mange flere af Danmarks Præster, der i og med denne Bevægelse tog Del i det kristeligt opvækkende og opbyggende Arbejde her i Landet, end der var Arbejdere fra selve Brødremenigheden, og umaadelig mange af Danmarks Hjem støttede Bevægelsen baade med Husrum og med materielle Værdier. Danmarks Hedningemission fik Bæst gennem Brødrebevægelsen. Og Brødremenighedens Skole- og Opdragelsesvæsen var forud for Datidens og

fatte værdifulde Spor i dansk Landsliv gennem den Ungdom, der her fik Opdragelse, Undervisning og religiøs Paavirkning. De Christiansfeldt-Brødre besad ogsaa mere Kløgt til deres Haandtering end de Folk, de boede iblandt, og dertil var de yderst akkurate, flittige, nøjsomme og gennemhæderlige i deres Færd og med til at hæve det danske Folk socialt. Men ogsaa paa det materielle Omraade var det kun en fra de forskelligste Lande — heriblandt ogsaa Danmark — stammende lille Flok Brødre-menighedsfolk, der anlagde Byen og drev dens Virksomheder, men ellers var det ganske overvejende danske Mennefters Arbejde. I det Christiansfeldt fra 1864 til Genforeningen har været under Thyfland, er vor Tid bleven vant til at se paa Christiansfeldt som en fra først til sidst tyft Koloni og har ikke nok beagtet, at Christiansfeldts Grundlæggelse for største Delen er stet ved danske Mennefters, og at Værdierne, som gennem Aarene er blevet til her, er Udbytte overvejende af danskets Arbejde. — Hvad der fremstillede var godt, men Priserne var ogsaa derefter. Virksomhederne gav derfor med Undtagelse af enkelte flove Perioder et godt Overflud, som brugtes til Brødre-menighedens mange kristelige Virksomheder rundt om i Verden. Det danske Folk har saaledes ikke alene sammen med Brødre-menigheden øvet et aandeligt Arbejde i vort eget Land og været med til at anlægge Byen og drive Virksomhederne, men ved Virksomhedernes Overflud har vort Folk været med til at udføre et betydeligt Arbejde i Guds Rige, saa langt Brødrebevægelsen er naaet blandt Folkelagene. Hundreder af vore danske Landsmænd har gennem Brødre-menighedens Kirke-, Skole-, Diaspora-, Mission- og andre Virksomheder udført et Arbejde Verden over. Det nationale spillede i Christiansfeldts Begyndelse stet ingen og lidt senere kun en lille Rolle; Menighedens Medlemmer og Byens Indbyggere tilfammen taget bestod forøvrigt talmæssigt stadigt overvejende af danske.

Efter denne første, gode Periode trængte Nødsfælsyge, Bane-kristendom, aandeligt Hovmod og ukritisk, hensynsløs Begejstring for Thyfland ind blandt nogle enkelte, der tog Ledelsen. Men der forblev en god Kerne baade som levende Kristne og danske, der var hengivne mod Danmark, som ogsaa stadig havde vist Byen afgjort Bevillie. Nogle enkelte tyfte Christiansfeldere var

meget emsige i Treaarstrigen og ganske særlig i 64, men Flertallet af Byens Beboere var danske. Der tjente saaledes tolv af Menighedens Sønner i den danske Hær, men ikke en eneste i Oprørs-hæren. Og heller ikke selve det tytte eller kontinentale Brødre-Unitets Ledelse i Herrnhut var saa ensidigt tytt, som det almindeligt antages. Men da man i 1864 havde faaet Byen ind under Tyskland, pressede de prøjsiske Myndigheder energisk paa Menigheden for at faa Tyskheden fremmet; hvorimod den tytte Regering ikke synes at have gjort mere for Christiansfeld, end der lige kunde betale sig nationalt. Da Brødre-menigheden saaledes vilde have en af sine danske Præster naturaliseret som tytt Statsborger, for at han friere kunde arbejde, forlangte Dr. Dryander, der var Landraad i Haderslev fra 1909 til 1913, at saa skulde nævnte være Medlem eller i alt Fald lade sig føre som Medlem i den tytte For- enings Lister. Da det var vedkommende umuligt at gaa ind paa det, gjorde Regeringen ikke Menigheden den Tjeneste, men udstedte kun en Vofættelsestilladelse, der kunde tages tilbage, naar som helst en Udvisningsordre fandtes formaalstjenlig.

Christiansfeld har altid arbejdet og kæmpet for Guds Rige, og uden en saa alvorlig Kristendom havde Byen ikke faaet den Ind- flydelse og været til saa stor Velsignelse; men virksom pietistisk-herr- hutist Kristendom kan nu ikke undgaa Verdens og verdenslig Kristen- doms Uvillie. At der gennem de 150 Aar er sket Fejl og For- syndelser er klart, hvor vil det forøvrigt ikke være Tilfældet med mennefteligt Arbejde, — desuagtet har Brødre-menigheden hele Tiden været baade til materiel, men særlig til aandelig Berigelse for Danmark. Alene Brødre-menighedens ypperlige Kammer for aandeligt Liv har sammen med „Korsets Ord“ og den levende Kristendom, som alle Tider har været til Huse i Christiansfeld, og de aarlige Missionsfester, og andre ophyggeelige Sammen- komster, man der har skaret sig om fra nær og fjern, og det fra Byen udgaaende Diaspora- eller Indre Missionsarbejde saavel som Brødre-menighedens danske Skrifter, Løfensbogen og andre Andagtsbøger og Traktater, været en afgjort Velsignelse for Landet.

Gud stænke derfor fremdeles Christiansfeld guddommeligt Liv og bane Vej for de aandelige Gøder, som paa særlig Maade plejes i Brødre-menigheden, saa den stadig maatte faa Lov til at hde Hjælp til Mennefters Frelse og sit Bidrag til Danmarks aandelige Bygning.

Concessionen for Christiansfeld.

Concession for Brødre-Unitetet til at oprette en Menighed i Hertugdømmet Slesvig, Haderslev Amt, med adskillige det tilstaaede Friheder baade i Almindelighed og med Hensyn til dette Etablissement i Særdeleshed, dateret Frederiksberg den 10. December 1771.

Vi Christian den Syvende pp. gøre hermed vitterligt:

Efter at de Evangeliske Brødre, som bekende sig til den usforandrede Augsburgske Confession, gennem deres ¹⁾Deputatum Johannes Prætorius allerunderdanigst have fremlagt for Os, at de med allerfkyldigste Tak have antaget den til dem gjorte Henvendelse om at slaa sig ned i Vore Lande for der at oprette en Brødremenighedsstad, og ogsaa i dette Øjemed ved Køb ere komne i Besiddelse af den i Vort Hertugdømme Slesvig i Haderslev Amt beliggende Kongelige Uvlsgaard Tyrstrupgaard for der at oprette et saadant Brødre-Etablissement og Menighedsstad, med allerunderdanigst Begæring

At det allernaadigst maatte behage Os, saavel at tildele de dertil nødvendige, som ogsaa til de af nævnte Brødre udenfor Europa i de under Vort Herredømme staaende Lande og Kolonier oprettede Missioner nødvendige Kirker og andre Friheder. Og Vi har i Kongelig Naade bevilliget denne Ansøgning, saa har Vi ikke alene ²⁾generaliter bevilliget og tilstaaet dem hermed:

At baade Brødremenigheden, der skal oprettes paa Uvlsgaarden Tyrstrupgaard, og de af Brødrene i Vore Lande og Kolonier udenfor Europa enten allerede oprettede Missionsanstalter, eller som i Fremtiden med Vor Tilladelse vil blive at indrette, med deres Lærere og alle andre Kirketjenere i deres Kirke- og Skoleanliggender ikke skulle staa under nogen anden Gejstlig Inspektion og Jurisdiktion end under deres egne Biskoppers Opsigt, men desuden umiddelbart under Os og Vores Cabinets-Ministerio; Men vi ville endvidere ³⁾concedere og be-

¹⁾ Udsending. ²⁾ i Almindelighed. ³⁾ tilstede. [Den gammeldags Udtryksmaade er for en Del bibeholdt her i Oversættelsen af Concessionen eller Bevillingen, som er udfærdiget paa Tyll.]

villige ommeldte Brødre-Unitet, som bekender sig til den uforandrede Augsburgske Confession, følgende Friheder :

1) At ommeldte Unitet og alle dets Medlemmer skal være delagtige i alle de til Vore øvrige Lands-Undersaatter ⁴⁾competerende Rettigheder og Friheder, og at deres Lærere og Præster skulle kunne glæde sig over lige Ret og Fortrin med alle Lærere og Præster for de Evangelske Menigheder i Vore Lande.

Og da Vi allernaadigst tillade, at det skal staa enhver af Vore Undersaatter frit for, uden at lide Skade paa nogen af de Rettigheder og Fortrin, som ellers tilkommer ham, at vende sig til Brødremenigheden eller at gaa bort fra den; saa skulle paa den anden Side ej heller nævnte Brødre og deres Lærere være berettigede til udenfor Brødremenighedens forfatning at udøve nogen ⁵⁾actum Ministerialem, eller i øvrigt at gøre noget Indgreb i de Rettigheder og Besøjsler, der tilkommer Præsterne paa ethvert Sted, ligesom ogsaa alle Vore udenfor Menighedsstaden boende Undersaatter forblive i den fulde ⁶⁾nexu parochiali med Kirkesognet, som de hører til, og maa afholde alle ⁷⁾onera parochialia.

2) Der tilstaas hermed Brødremenigheden, som skal oprettes paa Uvlsgaarden Tyrstrupgaard, alt, hvad der hører til Udøvelsen af dens Gudstjeneste og til dens Kirke-disciplin og Orden, efter den af Brødre-Unitet medbragte forfatning, saa og at Menighedens Præster og andre Kirketjenere kunne blive ordinerede af Brødrekirkes Biskopper, selv ⁸⁾vocerede af Menigheden og efter Befindende ⁹⁾translocerede.

3) Vi ville allernaadigst ¹⁰⁾dispensere Unitetets Medlemmer, som opholde sig i Vore Lande, i eller udenfor Europa, fra den sædvanlige Formular ved Eds Afslæggelse; derimod skulle de afgive deres edelige forsikring med følgende Ord: „Jeg N. N. forsikrer i den almægtige Guds Nærværelse, at, hvad jeg taler, er Sandhed.“ Men skulde der med denne forsikring blive aflagt et falskt Vidnesbyrd, skal den skyldige være underkastet den samme Straf, som Lovene sætter for dem, der sværge en falsk Ed.

⁴⁾ henhørende el. tilkommende. ⁵⁾ præstelig Embedshandling. ⁶⁾ Sogneforbindelse. ⁷⁾ Sognebyrder. ⁸⁾ kaldede. ⁹⁾ forflyttede. ¹⁰⁾ fritage.

4) Det tilstedes allernaadigst Brødrene i den nye Menighedsstad paa Uvlsgaarden Tyrstrupgaard til Udøvelsen af den offentlige og private Guds tjeneste at bygge en Kirke eller et Forsamlingshus med dertil fornødne Klokker, ligesom ogsaa at anlægge en egen Begravelsesplads.

5) Nævnte Menighedsstad og sammes Beboere skulle ganske være ¹¹⁾eximerede fra al ⁶⁾nexu parochiali med Kirken i Tyrstrup.

6) Der tilstaas Beboerne af denne Stad den uhindrede og vilkaarlige Brug af deres Formue, saavel i Eive som at ¹²⁾disponere derover ved Dødsfald, paa samme Maade som det er Vore andre Undersaatter tilladt efter Landets Love.

7) Vi forunde Menigheden, som skal oprettes paa Uvlsgaarden Tyrstrupgaard, allernaadigst: at den, om end skönt denne Stad staar under Tyrstrup Herredsting maa bringe i Forslag til vor allerhøjeste Confirmation en kvalificeret Person, der skal være autoriseret til i alle Civil-Stridigheder, der ¹³⁾concernere Menighedsstaden og dens Indbyggere og Besidderne af Territori Tyrstrupgaard som anklagede at tilstræbe et forudgaaende Forhør til Bilæggelse i Mindelighed, inden og førend saadanne Klager naa til Herredstinget eller kunne blive antagne der.

8) Medlemmerne af nævnte Menighed skulle forblive helt befriede for al Soldater-Indkvartering og Indkaldelse til Milicen til enhver Tid, dog ere derfra undtagne de af Vore Landsundersaatter, som ere forpligtede eller indskrevne til Sø- og Land-Militærtjeneste og maatte vende sig til Brødremenigheden.

9) De Medlemmer af nævnte Brødremenighed, som fra det fremmede have vendt sig hertil og atter ville begive sig bort fra Vore Lande, vil der blive tilstaaet Befrielse for Afdraget af den 6te og 10de Penning af deres Formue, som de føre med sig, for sig selv og deres Familier; Eignende vil blive bevilliget udenlandske Arvinger ved alle forekommende Døds- og Arvesager; Dog ere Vore indfødte Undersaatter, som maatte vende og begive sig til denne Menighedsstad, undtagne herfra.

¹¹⁾ undtagne. ¹²⁾ raade. ¹³⁾ angaa. ¹⁴⁾ Tyffe.

10) Der tilstaaes nævnte Menighed at indrette efter dens ¹⁴⁾Conventens en Gæstgivergaard og et Apotek i det nye Etablissement, og skulde de være befrieede for alle vedkommende Afgifter i ti Aar; men efter forløbet af disse Friaar vil der af saadanne Anlæg være at udrede en billig ¹⁵⁾Recognition til Vores Cassa.

11) Vi ville fremdeles, at det skal være Indbyggerne af denne nye Menighedsstad tilladt og tilstaaet at drive alle Slags Fabrikker, Haandværk, Handel, Kræmmeri og anden borgerlig Næring.

12) For at forebygge alle Klager fra Haandværksslavene i Haderslev og for at hæve de med disse opstaaende Misforstaaelser skulde Brødremenighedens Haandværkere slutte sig til Lavene i Haderslev By paa en saadan Maade, at enhver Haandværker med sine Svende har at udrede til deres Lavs Afgifter i Byen et efter forudgaaende Undersøgelse fastslaaet aarligt Tilskud til Lavs-Kassen, uden at være forbundet til noget videre, langt mindre tvunget til at være til Stede ved Kvartals- eller andre Lavsforsamlinger.

13) Vi ville fremdeles, at denne nye Menighedsstad, som nu anlægges, fra Etablissementets virkelige Begyndelse at regne, i de første ti Aar skal være fri baade for alle personlige Afgifter — med Undtagelse af den overordentlige Tæring eller Kopskat — og for de Landsherren tilkommende Tillæg af borgerlig Haandtering og Næring, hvorledes nu de samme end maatte kaldes.

14) Til Opbygningen af de nye Huse i denne Menighedsstad ville Vi i Stedet for Bygnings-Materiale allernaadigst skænke Brødremenigheden for hvert Beboelseshus eller offentlig Bygning, som bliver opført i de ti fri-Aar, af Vor Cassa ti Procent af Husets eller Bygningens Værdi.

15) For alle fornødne fremmede Varer til Fabrikkerne, som skulde anlægges i denne Menighedsstad, ville Vi, for saa

¹⁵⁾ Afgift.

vidt som saadanne Varer bevisligt bruges til Fabrikkerne, hermed have dem tilstaaet Told- og ¹⁶⁾Eicentfrihed i de bevilligede ti Friaar.

16) Saaledes ¹⁷⁾accordere Vi ogsaa allernaadigst, at alle i den nye Menighedsstad fabricerede Varer frit maa blive indførte i Vore Kongeriger Danmark og Norge, saa længe de tilstedte ti Friaar vare, uden Erlæggelse af nogen Told deraf.

17) Af de paa nævnte Stads Fabrikker udfærdigede Varer, som skulle sendes til det Fremmede, skal der ikke kræves nogen Told eller maa der erlægges ¹⁵⁾Eicenter.

18) Og da i denne nye Menighedsstad en overfor Os edelig forpligtet Person er nødvendig, som kan udfærdige alle fornødne Beviser, Attester og andre ¹⁸⁾Instrumenter, som ville være fornødne efter denne Concession eller i andre Tilfælde; Saa har Brødremenigheden at foreslaa dertil enten den Person, som Vi i foranstaaende 7ende Punkt allernaadigst have tilstedt at maatte blive bragt i Forslag til Bilæggelse af Civil-Stridigheder, eller ogsaa en anden Person, som formedelst Vor Confirmation, og ved Ed og Pligt gjort Os forbunden, kan blive autoriseret til at udstede og for Troværdighedens Skyld at bekræfte alle Vidnesbyrd og Dokumenter, som ellers udføres af en Stads Øvrighed og indføres i Cammer-Væsenet.

Til Dokument og Forsikring pp. Givet under Vort hoftrykte Kongelige Segl paa Vort Slot Frederiksberg den tiende December 1771.

Christian R.

£. S.

/ Struensee.

¹⁶⁾ Afgift. ¹⁷⁾ bestemme. ¹⁸⁾ Skriftstykker.

Christiansfeld besat af Kosacker 1814.

Det var i Begyndelsen af Januar 1814, kort før Freds slutningen, Rygtet meldte, at den russiske General Lettenborn var under Vejs med sine Kosacker. Alle traf deres Forberedelser; Penge og Kostbarheder gravedes ned og indemuredes, og enhver anbefalede sig i Stilhed til den Almægtiges Beskyttelse. Den 8. Januar om Eftermiddagen kom den første Trop; de sprængte gennem Gaderne og besatte alle Veje. Enhver af dem var forsynet med Pistoler i Bæltet, Sabel og Lanse ved Siden, Karabiner med spændt Hane i den ene Haand og en Kantschu til at drive Hesten frem med i den anden. De var meget ophidsede, og der faldt flere Skud. Nogle Landmænd, der ikke kom hurtigt nok af Sted, faldt i Hænderne paa dem, en blev haardt mishandlet og døde senere som en Følge deraf. Forstanderen, Br. Fuchs, forsøgte at berolige Majoreren, der til al Lykke forstod Dyst; men han stødte ud, da efter hans Mening Borgerne havde skudt paa hans Folk, og nu vilde han stifte Byen i Brand til Straf derfor. Forstanderen forsikrede, at der overhovedet ingen Geværer fandtes i hele Byen. Imidlertid trængte nogle Soldater ind i Brødrehusets Gaard, fratog Slagteren, Br. Schmidt, hans Ur, slog med hæftige Kolbeslag Vinduene ind til Køberiet og Spisefalen og de stærke Eggetræsdørres Tjldinger og tog alt, hvad de kunde faa fat paa. Da Brødrehusets Forstander søgte at tale dem til Fornuft, greb de ham, røvede hans Ur, Penge, Ølbriller og en ny Frakke og gav ham oven i Købet et Lanseskød for Brystet. Saaledes vendte de op og ned paa alt i Huset og tog, hvad de vilde, og paa samme Maade bar de sig ad i den vestlige Del af Byen. De mente, der laa danske Soldater gemt i Ejendommene.

Da de imidlertid ingen fandt, blev de roligere, og efter at man endelig paa Majorens Befaling havde skaffet Hø og Havre, Straa og Madvarer til Veje, lejrede de sig — 250 Mand ialt — om store Bagtbaal i Nærheden af Thystrup Kirke. Skønt det var en 13 Graders Kulde, lagde flere deres Klæder fra sig og varmede sig ved Ilden. Da Majoren hørte, Christiansfeld var en Brødremenighed, beklagede han det skete, og hen imod Aften lod han Forstanderen vide, at de ikke behøvede at være bange.

Natten forløb roligt, selv om mange ikke kunde faa Søvnen i Djenene.

Den næste Morgen, Søndag den 9., kom en Adjutant fra General Lettenborn, der bestilte til 3 000 Mand 30 000 Bundter Straa, 30 000 Bundter Hø, 380 Tønder Havre og de nødvendige Levnedsmidler, med den Meddelelse, at Generalen her vilde opslaa sit Hovedkvarter. I Tilfælde af, at det forlangte ikke kom til Stede, blev der truet med Ild og Sværd. Da imidlertid hverken Byen eller Thystrup var i Stand til at opfylde saadanne Fordringer, blev alle Omegnens Sogne opbudte, og med deres Hjælp blev i den kortest mulige Tid Kirkepladsen fyldt med Hø og Straa og Kirken med Havre. Medens de tidligere ankomne drog af Sted Nord paa, kom der en ny Trop paa 400 Mand Kosacker med en Kanon fra Haderslev. Og saa disse lejrede sig ved Kirken, lod sig bespise og drog videre mod Nord.

Broder Mygind havde imidlertid haft Lejlighed til i Haderslev at overrække Generalen et Bønnskrift om at slaane Byen, og det lovede han. Kl. 6 om Aftenen kom Generalen i en lille russisk Vogn, omgivet af sin Stab. Foran og bagefter red Kosacker to og to, de drog syngende ind i Byen og tog Opstilling i de to Gader langs Husene. Det var ikke nogen let Sag at beværte de mange utaalmodige Gæster.

Kosackerne trængte ind, hvor de fandt Plads, hellere i de smaa end i de store Huse, og søgte efter Spise og Drikke. Der blev saa sat ti store Bastekedler ud paa Gaden, i hvilke der blev kogt Rødt. Fra det nærliggende Aller drev man i en Fart Oksker her til. Størst var Trængselen i Nørregade. Flere hundrede Mand fyldte Entehuset, og særlig Køkken og Spisefal var saa fyldt med Soldater, at Arbejdet med Bospisningen var meget vanskeligt. Her var de ugifte Søstre hange, da Søstrehuset var fuldt af Krigere fra Ural og Don og Gaarden fyldt med Heste og Krudtvogne, og Kosackerne løb højt uforfigtigt gennem Hus og Gaard med Vlys og Ild. Men endelig kom en Vagt paa fire Mand, der drev Folk og Heste ud af Gaarden. Og saa i Drengestanstalten trængte Kosackerne ind, og det var meget vanskeligt at tilfredsstille dem. Fra Thystrupgaard og Landsbyerne i Omegnen maatte der stille 12 ridende Bud og desuden 4 Brødre fra Me-

nigheden til at gaa Bud, og de maatte finde sig i Knut og var ved en enkelt Lejlighed i Livsfare under et Slagsmaal.

Efterhaanden havde de vilde fremmede faaet deres Sult stillet, og mange lagde sig i Sneen ved deres Heste, som stod bundne til Vindtræerne langs med Husene. Kanterne stillede de op mod Døre og Vinduer. Straa, Hø og Havre laa i et tykt Lag omkring Baalene, og Røgen fra disse fyldte Husene. Der var i det hele ca. 100 Baal i Gaderne. I den samme Nat fandt der en Fægtning Sted ved Bonsild, hvor en 50 Kosatter enten faldt eller saaredes, og 4 Kanoner, som stod foran Kirken, blev ført af Sted i Retning af Kolding.

Mandag den 10. Iod Efterretningen om Baabenstilstanden, som kort efter blev afløst af Fred, og ved Middagstid drog Generalen med sin Stab igen til Haderslev. Med ham tog de fleste Kosatter af Sted, og der blev kun 200 tilbage. Hele Ugen vekslede det med Haab og Frygt i Sindene, og den bragte mange Ubehageligheder. En Mængde Proviant maatte staffles til Beje; Hø, Havre og Straa leverede Omegnen, det øvrige stillede Menigheden. Haandværkerne maatte uophørlig arbejde for Kosatterne for intet. Mange byttede deres daarlige Heste om for gode Heste hos Landmændene. Da en Gaardmand fra Tyrstrup om Natten søgte at tage sin Hest tilbage, lavede Kosakken et frygteligt Hus, og Manden fik 50 Pisteslag. Særlig Kalmutterne gjorde sig bemærkede ved deres dyriste Begærlighed. Mange drak til Overmaal Ol og Brændevin, som de krydrede med Heber. I Rødsuppe hældte de Eddike. Raa Surkaal med Løg, Agurker, Gbler og Silb var Lækerbiskener. For Menigheden var det en Udgift paa 1073 Daler, for ikke at tale om, hvad hvert enkelt Hus maatte rykke ud med. Obersten søgte til en hvis Grad at holde Mandstugt, han lod 5 Mand prygle offentlig i sin Nærværelse for Tyveri. Mange af dem var religiøse og viste deres Verbødighed for Korset og Jesu Navn. Torsdag den 13. Januar holdt de den russiske Nytaarsfest, da blev der spillet og sunget — og drukket en Mængde Brændevin.

Den 16. om Formiddagen meddelte Kommandanten, at Freden var sluttet. Nu var der stor Glæde blandt Soldaterne, og efter en Mønstring drog de alle af Sted samme Eftermiddag, forinden havde Obersten bragt Byen en Tak. Samme Aften var der

ikke en eneste mere tilbage, og om Natten løb Taffesangen fra en 30 Brødre gennem den fredelige lille By til Herren, der saa naadigt havde holdt sin Haand over Menigheden. Den egentlige Taffefest fandt Sted Mandag Aften den 17. Januar, i hvilken Forsamling Omegnens Befolkning deltog. Dagens Løsen var „Din Faders Gud, han hjælpe dig, den Almægtige, han velsigne dig“ (1. Mose 49, 25), og denne Hjælp og Velsignelse fra oven følte alle, at Gud havde stænknet dem.

Bøger om Brødremenigheden.

- Løbner, M. S.: Brødremenigheden; dens Historie og Op-
gave. 160 Sider. Lohse, Kbh. 1915.
- Lundby, J.: Herrnhutismen i Danmark. Det attende
Hundredaars Indre Mission. 214 S. Karl
Schønberg, Kbh. 1903.
- Schrøder, V.: Om Brødremenighedens Betydning for
Kirkelivet i Danmark. 76 S. Lehmann og Stage, Kbh.
1902.
- Levinson, A.: Grev Zinzendorf og hans Tid. 140 S.
Kristelig Samler, Kbh. 1903.
- Rømer, S.: Grev Zinzendorf. 150 S. Kirkehoffen, Kbh.
1913.
- Alcock, D.: Livsfangerne. (Romanform). 136 S. Lohse,
Kbh. 1905.

Bøger om Brødremenighedens Hedninge- mission.

- Schulze, A.: Brødremenighedens Hedningemission i Tsest
og Billeber. 100 Sider. Lohse, Kbh. 1909.
- Løbner, M. S.: Ungarnvesti og Tabora. Brødremenig-
hedens Missionsmark i Østafrika. 225 S.
Lohse, Kbh. 1918.

- Legêne P. M.: Hvor er din Broder? Skitser fra Hinduernes religiøse Liv. 100 S. Frimodt, Kbh. 1916.
- Legêne, P. M.: Paa Rejse iblandt Inderne. Et Blik i Hinduernes Liv og Levned. 140 S. Kbh. 1921.
- Dewitz, A.: I dansk Vestindien. 175 S. Kbh. 1904.
- Rømer, S.: Indianerne og deres Ven, David Zeisberger. Lohse, Kbh. 1913.
- Schneider: Ved Juletid i Labrador. 60 S. Lohse, Kbh. 1913.

Ufhandlinger

om Brødremenigheden og dens Mission findes i Kirkehistoriske Samlinger, 4. Række 1. Bind og i 5. Række 1. 2. og 3. Bind; Frederik Nygaard: Kristenliv i Danmark; E. Koch: Den danske Kirkes Historie; Dansk Kirketidende; Højskolebladet samt i flere Historiske Samfunds Arbejder og i Faderslevs og Koldings Aviser; Henry Ussing: Missionshistorie. I Brødremenighedens Missionsblad findes November 1917: Luther og Brødremenigheden. Juli 1915: Johan Hus. Januar 1922: Brødremenighedens Troslære med særligt Hensyn til Daab og Nadver; og Marts 1922: Brødremenighedens Være. Maj 1915: Brødremenigheden, hvad den vil være, og hvad den skal være. April 1919: Brødremenigheds Salmer. November 1918: Oprindelsen til Brødremenighedens Løsenbog. Juni 1921: Skematisk Oversigt over Brødremenighedens Hedningemission. November 1921: Vedtægter for Brødremenighedens danske Missionsforening. B. D. M. Juni 1923: Vedtægter for Fem-Dre-Foreningen for Brødremenighedens danske Hedningemission.

Alle ovennævnte Bøger og Tidsskrifter og Aviser kan faas til Laans i Landets store Biblioteker.

Brodrementigheden Christiansfelds Medlemstal 1773—1922.

Åar	Med- lemmer	Åar	Med- lemmer	Åar	Med- lemmer	Åar	Med- lemmer	Åar	Med- lemmer
1773	22	1798	692	1823	568	1848	466	1873	425
1774	50	1799	703	1824	571	1849	446	1874	418
* 1775	102	1800	712	1825	554	1850	431	1875	419
	^{15 Penf.} 155	1801	728	1826	546	1851	408	1876	426
1776		1802	750	1827	547	1852	414	1877	429
1777	200	1803	743	1828	547	1853	402	1878	423
1778	235	1804	738	1829	544	1854	404	1879	410
1779	275	1805	749	1830	544	1855	404	1880	395
1780	329	1806	756	1831	537	1856	417	1881	387
1781	365	1807	751	1832	527	1857	424	1882	375
1782	416	1808	739	1833	517	1858	425	1883	372
1783	463	1809	753	1834	510	1859	413	1884	376
1784	489	1810	714	1835	503	1860	427	1885	362
1785	^{60 Penf.} 512	1811	^{89 Penf.} 633	1836	500	1861	435	1886	369
1786		1812	^{60 Penf.} 652	1837	498	1862	450	1887	370
1787	532	1813	626	1838	485	1863	451	1888	376
1788	550	1814	601	1839	492	1864	431	1889	375
1789	561	1815	606	1840	483	1865	412	1890	376
1790	546	1816	586	1841	487	1866	415	1891	361
1791	567	1817	574	1842	485	1867	419	1892	347
1792	598	1818	568	1843	495	1868	419	1893	351
1793	603	1819	565	1844	510	1869	410	1894	334
1794	615	1820	580	1845	504	1870	422	1895	329
1795	634	1821	582	1846	493	1871	420	1896	329
1796	650	1822	559	1847	486	1872	422	1897	338
1797	671								

* Fra 1775 til 1810 incl. tælles Koffholernes Pensionærer med.

** Fra 1811 er Medlemstallet uden Pensionærerne. 1812 havde Menigheden sikkert det højeste Medlemstal.

Åar	Medlemmer	Åar	Medlemmer	Åar	Medlemmer	Åar	Medlemmer	Åar	Medlemmer
1898	329	1903	320	1908	343	1913	341	1918	318
1899	317	1904	325	1909	333	1914	328	1919	312
1900	320	1905	328	1910	341	1915	323	1920	301
1901	317	1906	331	1911	334	1916	320	1921	293
1902	324	1907	336	1912	337	1917	316	1922	283

Overfigt over Medlemstallet

i

Det kontinentale Brødre-Unitet	Det britiske Brødre-Unitet	Det amerikanske Brødre-Unitet
31. Decbr. 1914: 10 034	31. Decbr. 1914: 6 574	31. Decbr. 1914: 29 375
31. " 1922: 14 641	31. " 1922: 5 127	31. " 1922: 32 907

Det kontinentale Brødre-Unitet 1922

Menigheder	Medlemstal	Menigheder	Medlemstal
Berlin	570		Oversørt: 5 064
Breslau	158	Königsfeld	614
Christiansfeld	283	Montmirail (Svejts)	133
Dresden	184	Neudietendorf	366
Ebersdorf	237	Neukölln	320
Gnadau	337	Neusalz	385
Gnadenberg	228	Neuwied	511
Gnadenfeld	236	Niesky	1 359
Gnadenfrei	608	Peseux (Svejts)	83
Haarlem (Holland)	82	Reist (Holland)	295
Hamborg	229		Summa: 9 141
Hausdorf	115	Tjeffoslovakiet	ca. 5 500
Herrnhut	1 382		Ialt: 14 641
Kleinwelka	426		
	5 064		

Siden Brødremenigheden Christiansfelds Grundlæggelse 1773 og indtil 1. Januar 1923 beløber Børnene, som er fødte her, sig til 759. Konfirmanternes Tal var 1343, Ægtevielserne 372 og Begravelserne 1713.

Brødremenighedens Diasporaarbejdere

hørende til Christiansfeld Omraadet.

(Overfigten mangelfuld; Materiale manglede. J. C. S.)

Navn	Bopæl	Rejseaar
Hansen Gerhard Bert		1735—1740
Piper Dionysius		
Hysel		1738—1743
Handrup Vitus		1742—1744
Gerner J. G.		1745—1747
Grafmann Andreas	Stepping	1745—1752
Zeidler	Burkal	1745—1750
Vagner Joh. J.	Frederiksstad	1745—1752
Christensen		1746
Høyer Jens	Ladelund	1750—1762
" "	Kappel	1767—1773
Rohmann	Den Sht	1751
Zeisberger Melchior	Stepping	1752—1771
Blot Jens		1757
Bran Erik	Ladelund	1762—1763
" "	Flensborg	1763—1767
Pfohl	Stepping	1763—1766
Herold (Birkede blandt unge Mænd)		1764—1775
Green Cornelius	"	1766—1767
Kastenhuber Johan Georg	"	1767—1777
Jørgensen } Birkede blandt unge Gneuß } Mænd	"	1767—1768
Briant Jonathan	Flensborg	
" "	Christiansfeld	1771—1772
Pihl Børge	Kiel	1772—1780
Ebers Heinrich D.	"	1775
" " "	Bredsted	1775—1776
" " "	Flensborg	1776—1790
Eckberg A. S.	Stepping	1777—1784
" " "	Burkal	1785—1791
Erpger Michael	Stepping	1784—1797
Kramer Joachim Chr.	Flensborg	1790—1795
" " "	Burkal	1795—1810
Jakobsen Jens	"	1791—1795
Rose Chr. Ludw.	Flensborg	1795—1799
Stengaard Andreas	Stepping	1797—1810
Heinrichsdorf	Husum	1799—1801
Hæder P. F.	"	1802—1804
Lorenzen Bertram	Christiansfeld	1805
Graf Christoph Engelhard	Stepping	1810—1813

Navn	Bopæl	Rejseaar
Hansen S. C.	Burfal	1810—1814
Schæfer Johann Carl	"	1815
Asmusen Asmus	"	1816
Mah Gottl.	"	1817—1823
Volter Hans Chr.	Christiansfeld	1823—1828
" " "	Burfal	1828—1857
" " "	Christiansfeld	1858—1871
Vorenzen Nikolai	"	1829—1834
Lund Franz	Skjern	1815—1846
Christens Boyle	"	1846
Lund Jørgen Paulsen	Christiansfeld	1852—1865
Petrus Andreas	"	1860—1871
Syberkyb P.	"	1872—1882
Brodersen Jonas	"	1882—1914
Petersen Niels Peter	"	1876—1884
Arnold	"	1888
Dam Peder Petersen	"	1889—1894
Johansøn J. A.	"	1894—1920
Petersen Peter	"	1905—1914
" " "	Flensborg	1914—1921
Lund Jakob	Christiansfeld	1914—1920
Sørensen Rasmus	"	1920—1922
Petersen Peter	Silkeborg	1921—

Diaspora-Hofre, (K. F. U. K.)

der virkede blandt ugifte Kvinder, hørende til Christiansfeld Omraadet.

Navn	Bopæl	Rejseaar
Hansen Else Maria	Skærbæk	1742—1742
Petersen Else	"	1758—1761
Petronelle Anna	Stepping	1763—1765
Biedermann Dorethea	"	1765—1771
Bäcker Dorina	Ladelund	1765—1772
" " "	Burfal	1772—1783
Lange Helene	Stepping	1771—1774
Wagner Anna J.	Burfal	1784—1792
Kørby Karen	Hvidbing	1777—1785
Peters Anna Maria	"	1785—1805
" " "	Christiansfeld	1805—
Greifen Botilla	Burfal	1792—1797
Hovgaard Cecilia Cath.	"	1797—1811

Brodremenigheden Christiansfelds Forstandere.

Åar	Navn	Åar	Navn
1773—1780	Briant Jonathan	1831—1836	Wied Johannes
1780—1783	Rppling Johann Fr. W.	1836—1849	Gopf Adam Georg
1783—1784	Düffel Andreas	1849—1870	Jacobsen Andreas
1784—1791	Häcker Friedrich Philipp	1870—1882	Müller Johann W. G.
1791—1800	Winkler Matthäus	1882—1886	Rechler Adolf Hermann
1800—1812	Göpp Philipp Friedrich	1886—1905	Merian Rudolf
1812—1823	Fuchs Johann Adam	1905—	Grell Emil
1823—1831	Jagt Cornelius van der		

Brodremenigheden Christiansfelds Præster

i det tyfste Sprog.

Åar	Navn	Åar	Navn
1773—1782	Prætorius Johannes	1868—1877	Hennig Franz Wilhelm
1783—1798	Frühauß Johannes Fr.	1877—1886	Schmidt Edmund Wald.
1798—1811	Treschow Peter	1886—1892	Uttendorfer Otto Ferd.
1811—1814	Schneider Gottlob Mart.	1892—1896	Schmidt Alfred
1814—1818	Wunderling Christian F.	1896—1911	Becker Reinhold
1818—1827	Eröger Christian Ludw.	1911—1912	Brentel William
1828—1851	Röntgen Philipp Jacob	1912—1923	Reukewitz Alfred
1852—1857	Wied Matthäus	1923—	Hochstein Hermann
1857—1868	Garbe Friedrich Leopold		

Brodremenigheden Christiansfelds Præster

i det danske Sprog.

Åar	Navn	Åar	Navn
1830—1834	Möhne Johan Heinrich	1877—1884	Schmidt Edmund Wald.
1834—1845	Holm Niels Johannes	1884—1910	Petersen Niels Peter
1846—1859	Hesselberg Peter Nyborg	1910—1920	Høj Frederik Christian
1860—1862	Enequist Niels Johanson	1920—	Lund Jakob
1862—1864	Nastrup Joseph	1923—	Hochstein Hermann
1865—1877	Lund Jørgen Paulsen		

Brodremenighedens Missionssekretær.

Åar	Navn
1910—	Høj Frederik Christian

Høstrehusets Aandelige Plejerker og Forstanderinder.

Åar	Aandelig Plejerke	Åar	Forstanderinde
1774—1784	Lange Helene	1780—1783	Winkler Dorothe
1784—1801	Mγγind E. D. Benigna	1783—1801	Mγγind E. D. Benigna
1801—1811	Johansen Sophie	1802—1832	Richter Anna Margarethe
1811—1831	Arbo Inger Catharine	1832—1848	Lorenzen Johanne M.
1831—1848	Lorenzen Johanne M.	1848—1857	Schiep Henriette
1848—1854	Hans Louise	1857—1859	von Roeborn Grevinde A.
1854—1857	Kjørboe Henriette Louise	1859—1868	Kauhaus Johanne Dor.
1857—1861	Ahlefeld Charl. W. Am.	1868—1882	Koch Friederike Rudolph.
1861—1863	Windeslbe Sophie Em.	1882—1883	Groche Adelhaid
1863—1883	Kaillard Amalie	1883—1891	Ahrens Emma
1883—1886	Groche Adelhaid	1891—	Geißler Helene
1886—1888	Dehm Louise		
1888—1892	Gymann Anna Ottilie		
1892—1910	Pfeiffer Elisabeth		
1911—1915	Brentel Helene		
1915—	Sindstrøm Nicoline		

Christiansfelds Borgmestre.

Åar	Navn	Åar	Navn
1872—1882	Müller Johann W. G.	1905—1920	Achtnich Emil
1882—1886	Rehler Adolf Hermann	1920—1922	Gadeberg A.
1887—1905	Merian Rudolf	1922—	Kjer Nis

Christiansfelds Ejendomme.

Dpft.	By-Nr.	Bygget af	Nuværende Ejer	Bemærkninger
1773	D.-R. 16	Brødrementigheden	Brødre. Chrself.	(1. Menighedsh.)
1773	D.-R. 11	Brødrementigheden	Brødre. Chrself.	Brdrmen. Hotel
1773	B.-R. 5	Briant Johannes	Brødre. Chrself.	Præstebolig
1773	B.-R. 4	Prætorius Johs.	Brødre. Chrself.	Missionseksped.
1773	D.-R. 19	Schramm Joh. Chr.	Gabe Carl	Ombygget 1863
1774	D.-R. 3 a	Brødrehusdiakonien	Brødre-Unitetet	Brødrehus
1774	D.-R. 2	Müller Ehrgott	Brødre. Chrself.	
1774	D.-R. 1	Lüderitz Joh. Georg	Gormsen Niels	
1775	D.-R. 22	Vogel Franz Sigm.	Brødre-Unitetet	(Tobakspinni.)
1775	D.-R. 23	Grosser Dav. Ernst	Brødre-Unitetet	(Cigarfabrik)
1776	B.-R. 1	Brødrementigheden	Brødre. Chrself.	Kirkesal

Dyft.	By-Nr.	Bygget af	Nuværende Ejer	Bemærkninger
1776	B.-N. 3	Søstrehusdiakonien	Brødrem. Chrsfeld.	Søstrehus
1776	D.-N. 30 ^a	Brødremenigheden	Jacobsen Nis	
1777	D.-N. 28	Brødremenigheden	Andersen Andreas	
1777	D.-N. 29	Kastrup Jørg. Georg	Lohfert Friq	
1777	B.-N. 6 og 7	Brødremenigheden	Brødrem. Chrsfeld.	Forstanderbolig
1777	D.-N. 3 ^a	Brødrehusdiakonien	Brødre-Unitetet	Brødrehus
1778	D.-N. 21	Kiergaard Andreas	Brødre-Unitetet	
1778	D.-N. 26	Rhode Matthias	Ebbesen Niels	
1778	D.-N. 27	Rhode Matthias	Jørgensen Johs.	
1778	D.-N. 12	Brødremenigheden	Brødre-Unitetet	Spielwerg & Co.
1778	D.-N. 17	Brødremenigheden	Brødrem. Chrsfeld.	
1779	B.-N. 2	Entehusdiakonien	Brødre-Unitetet	Entehus
1780	D.-N. 18	Brødremenigheden	Gabe Carl	
1780	D.-N. 20	Thomsen Niels	Brødre-Unitet	(Tobaksfabrik)
1781	B.-N. 8	Schade Hans	Brødrem. Chrsfeld.	
1781	B.-N. 9	Grønker Peter Chr.	Brødrem. Chrsfeld.	
1781	D.-N. 8	Goll Abraham	Brødrem. Chrsfeld.	(Pottemageri)
1781	D.-N. 32	Madsen E. (Dalm.)	Paulsen Peder	
1782	D.-N. 33	Holst Michael	Kjer Jacob	
1782	D.-N. 4 ^a	Präg Johann Peter	Brødre-Unitetet	Bageri
1782	D.-N. 5	Glau Matthias	Brødre-Unitetet	Slagteri
1782	D.-N. 6	Preibsch Benjamin	Brødrem. Chrsfeld.	
1782	D.-N. 7	Lorenzen Peter A.	Tyrstrup Sogn	Andelsmej. 1887
1782	D.-N. 15	Brødremenigheden	Brødrem. Chrsfeld.	
1783	D.-N. 9	Neubauer Joh. L.	Brødrem. Chrsfeld.	
1783	D.-N. 10	Frei Ludwig	Andersen Anders	
1783	D.-N. 13-14	Brødremenigheden	Brødrem. Chrsfeld.	Apotek
1783	B.-N. 10	Böttcher Joh. Fr.	Brødrem. Chrsfeld.	
1784	B.-N. 11	Arndt Joh. Gottfr.	Peterfen J. M.	
1784	D.-N. 34	Brødremenigheden	Quinius Ludwig	
1784	D.-N. 35	Brødremenigheden	Schou Niels	
1784	D.-N. 25	Anstaltsdiakonien	Brødrem. Chrsfeld.	(Pigestole)
1788	B.-N. 12	Anstaltsdiakonien	Brødrem. Chrsfeld.	Realkstole
1792	B.-N. 13	Brødremenigheden	Schilke Margrethe	Sæbefabrik
1793	D.-N. 37	Achtnich Jm. Mart.	Bruhø og Bangselbt	(Hønningfageba- [geriet])
1793	D.-N. 38	Lehmann Christian	Telegrafdirektoratet	
1793	D.-N. 39	Kiergaard Andreas	Brødrem. Chrsfeld.	
1794	B.-N. 14	Herzer Chr. Heinr.	Bertels Esvine	
1794	B.-N. 15	Herzer Chr. Heinr.	Holm Egidius	
1797	B.-N. 16	Müller Michael	Postdirektoratet	Posthus s. 1867
1797	B.-N. 17	Møller Niels	Holm Hans	
1797	B.-N. 26	Hänfchel Else Chr.	Brødrem. Chrsfeld.	
1800	D.-N. 40	Koch Immanuel	Brødrem. Chrsfeld.	

Dpft.	By-Nr.	Bygget af	Nuværende Ejer	Bemærkninger
1806	B. N. 18	Møller Niels	Jørgensen Hans	
1813	B. N. 19	Lindstrøm Niels	Lindstrøm Anna	
1819	B. N. 20 a b	Justesen Jacob	Wester Helene	
1820	B. N. 21	Hansen Peter	Gruschwitz Karl	
1824	B. N. 23	Schordan Heinr. W.	Brodersen Jonas	
1826	B. N. 22	Jensen Peter Nic.	Gruschwitz Marianne	
1845	B. N. 24	Brødremenigheden	Brødrem. Ehrfeld.	
1853	D. N. 24	Brødremenigheden	Brødrem. Ehrfeld.	(Posthusst. 1867)
1856	D. N. 3 b	Brødrehusdiakonien	Dall Hans	(Garberi)
1870	B. N. 25	Nielsen Niels Joh.	Nielsen Johannes	
1883	B. N. 27	Schmidt Carl	Thyrstrup Kirkefogd	
1885	D. N. 41	Neiling Michael	Hansen Jacob	
1890	D. N. 42	Dose	Dau Ane	
1898		Stad. Amts Jernb.	Stad. Amts Jernb.	Jernbanestation
1898	B. N. 29	Petersen Anton	Lucia Hansen	
1900	D. N. 43	Dall Jørgen	Juhl Hans	
1901	D. N. 44	Hansen Magnus	Nielsen Anton	
1902		Christiansfeld Flække	Christiansfeld Flække	Gasværk
1906	D. N. 31 a	Hansen Magnus	Nielsen Mads	
1906	B. N. 28	Petersen Peter	Brødrem. Ehrfeld.	
1907	D. N. 36	Brødremenigheden	Brødrem. Ehrfeld.	Museum
1908	D. N. 45	Sørensen Nicolai	Sørensen Nicolai	
1909	D. N. 46	Kjær Nis	Kjær Nis	
1911	D. N. 30 b	Buchholz Knud	Knudsen Andreas	
1913	D. N. 47	Hansen Theodor	Hansen Theodor	
1913	D. N. 48	Koch Hermann	Hansen Frederik	
1919	D. N. 31 b	Knuzen Jørgen	Knuzen Jørgen	
1922	D. N. 3 c	Dethleffen Karl	Dethleffen Karl	
1922	D. N. 4 b	Haandværkerforen.	Haandværkerforen.	Teknisk Skole
1923	D. N. 49	Jensen Christine	Jensen Christine	

Kolonien Christiansfeld bestaar af 83 Ejendomme; deraf ejes 36 af Brødremenigheden Christiansfeld og det samlede Brødre-Unitetet, 12 af Brødremenighedens Medlemmer, og 35 er paa andre Hænder.

Byens Ejendommers Ejendomsfyldværdi er 2078 400 Kr.; deraf er Brødremenighedens Ejendommers Ejendomsfyldværdi 1 183 800 Kr.; Brødremenighedens Medlemmers Ejendommers Ejendomsfyldværdi 200 400 Kr.; og de øvrige Grundejendommers Ejendomsfyldværdi 694 200 Kr.

Indhold.

	Side
Indledning	3
Rundgang i Christiansfeld	4—48
Kirkestiftelse	6
Museet	11
Kirkegaarden	15
Pastor Prætorius	16
Konferensraad Prætorius	16
Diasporaarbejder Rastenhuber	17
Sognepræst Rastrop	18
Pastor Fröhlich	20
General-Krigskommissær A. von Hein	22
Bøge Møller	23
Pastor Holm	25
Postmester Mygind	26
Pastor Hesselberg	28
Pastor Lund	30
Diasporaarbejder Lund	32
Pastor Enequist	33
Hønningstøber Uchtmann	34
Apoteker Padel	35
Købmand Spielberg	36
Diasporaarbejder Syberkyb	36
Købmand Gormsen	37
Diasporaarbejder Bolter	39
Diasporaarbejder Petrus	40
Missionær Foged	41
Missionær Sørensen	41
Missionær Riegel	42
Missionær Dam	44
Pastor Røntgen	45
Pastor Treshow	47
Christiansfelds Omegn	49—51
Landevejsafstande	51
Christiansfelds Historie	52—80

Christiansfelds Anlæggelse	52
Byggefilen	53
Søstrehuset	54
Virksomheder	55
Brødremenighedsfester	56
Søndagstagesbageriet	57 jfr. 34
Brødrehuset	57
Kammerherreinde v. Holstein	60
Bibel- og Traktatselskabet	61
Køstkolernes Elever	62
Danst Gudstjeneste	63
Stjerner Brødre-Societet	65 jfr. 33
Treaarskrigen	65
1864	67
„Frej“	71
Verdenskrigen	75
Genforeningen	76
Indtryk fra Brødremenigheden Christiansfelds Historie	80—82
Roncessjonen for Christiansfeld	83—87
Christiansfeld besat af Russer	88—91
Bøger om Brødremenigheden	91
Bøger om Brødremissionen	91
Afhandlinger om Brødremenigheden	92
Brødremenigheden Christiansfelds Medlemstal	93
Brødreneunitetets Statistit	94
Christiansfelds Kirkestatistit	94
Brødremenighedens Diasporaarbejdere	95
Diasporasøstre	96
Forstandere og Præster	97
Søstrehusets Arbejderster	98
Christiansfelds Borgmestre	98
Christiansfelds Ejendomme	98
Christiansfelds Ejendomsstyldbørde	100

Kristelig
Afrivnings-Kalender
for
1924

med to Bibelsprog samt opbyggelig Betragtning, Bibellæseseddel og Bedeemner til hver Dag i Aaret.

Pris: 1,75 Kr.

Brødre menighedens Missionsblad

Pris 2 Kr. om Aaret

Brødre menighedens Hedningemission, Christiansfeld,
Postgiro 6666.

Brødre menighedens Løsen sbog

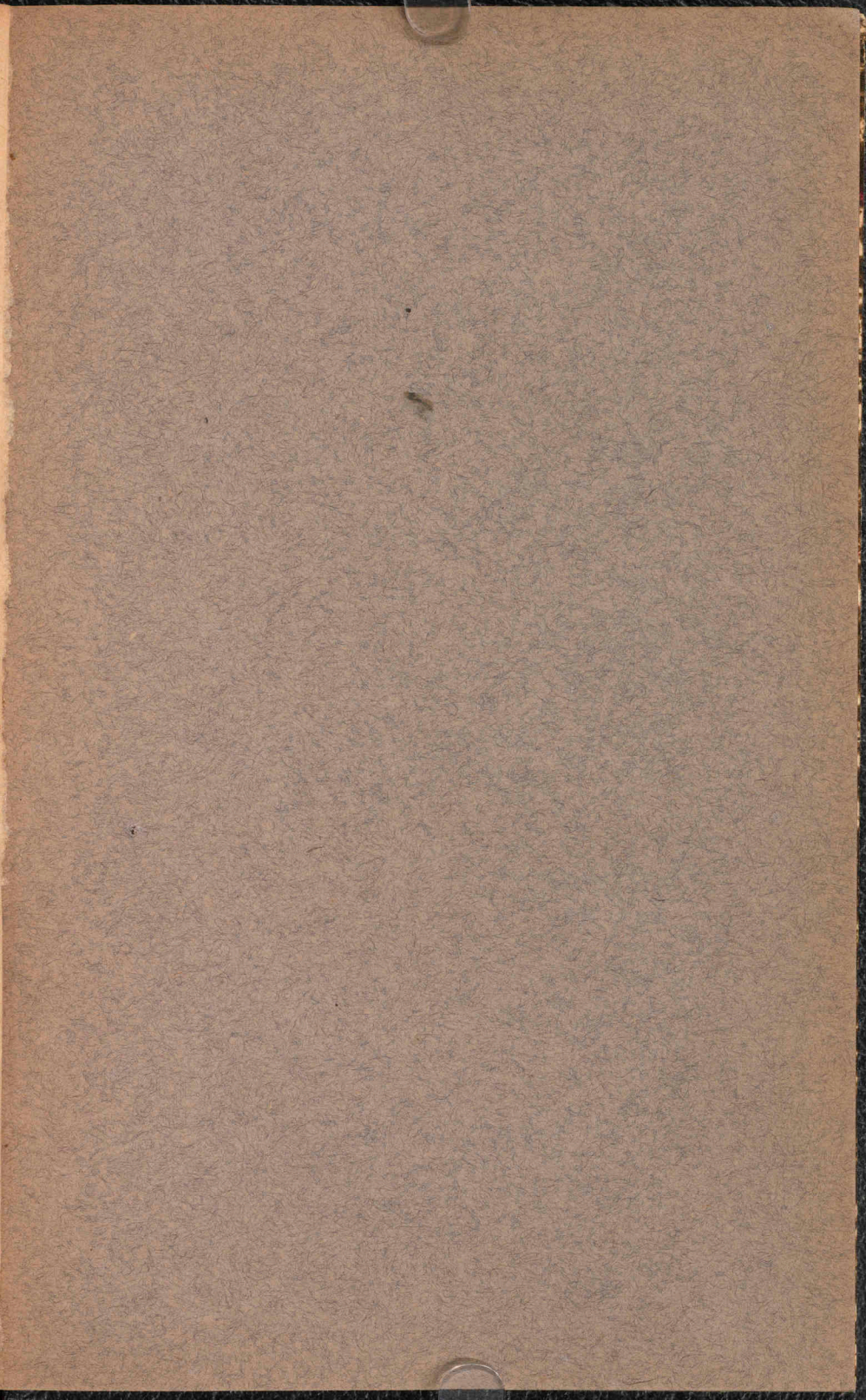
Pris: 1,25 Kr.

Brødre menighedens Ekspedition i Christiansfeld;
Postgiro 6600.

Brødre menighedens Festsange

Pris: 30 Øre.

F. Martin's Bogtrykkeri
Christiansfeld

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

